

ТЕОРИЯ. ӘДІСНАМА. ПРАКТИКА

ЕҢБЕКТИ ҚОРҒАУҒА АРНАЛҒАН ШЫҒЫНДАРДЫ БЮДЖЕТТЕУ

ТЕОРИЯ.
ӘДІСНАМА.
ПРАКТИКА.

ЕҢБЕКТИ ҚОРҒАУҒА АРНАЛҒАН ШЫҒЫНДАРДЫ БЮДЖЕТТЕУ

ТЕОРИЯ.
МЕТОДОЛОГИЯ.
ПРАКТИКА.

БЮДЖЕТИРОВАНИЕ ЗАТРАТ НА ОХРАНУ ТРУДА

**ЕҢБЕКТИ ҚОРҒАУҒА АРНАЛҒАН
ШЫҒЫНДАРДЫ БЮДЖЕТТЕУ
ТЕОРИЯ. ӘДІСНАМА. ПРАКТИКА**

**БЮДЖЕТИРОВАНИЕ ЗАТРАТ
НА ОХРАНУ ТРУДА
ТЕОРИЯ. МЕТОДОЛОГИЯ. ПРАКТИКА**

Нұр-Сұлтан, 2021

**ӘОЖ / УДК 331
ББК / КБЖ 65.24
Б 98**

Әзірлеуші ұйым / Организация – разработчик: «Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК

РГП на ПХВ «Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан»

РЕЦЕНЗИЯЛАУШЫЛАР / РЕЦЕНЗЕНТЫ:

Насырова Г.А. э.ғ.к./к.э.н. Сақтаганова И.С. з.ғ.к./к.ю.н.

АВТОРЛАРЫ/АВТОРЫ: **Абикенова Ш.К.** авторлық ұжымның басшысы, **Джумагулова Н.Г.**, **Есбенбетова Ж.Х.**, **Абдрахманова Н.Б.**, **Казбекова Д.Б.**

Абикенова Ш.К. руководитель авторского коллектива, **Джумагулова Н.Г.**, **Есбенбетова Ж.Х.**, **Абдрахманова Н.Б.**, **Казбекова Д.Б.**

Еңбекті қорғауға арналған шығындарды бюджеттеу. Теория. Әдіснама. Практика - Нұр-Сұлтан: «ҚР ЕХӘҚМ ЕҚРҒЗИ» ШЖҚ РМК, 2021. - 210 б./ Бюджетирование затрат на охрану труда. Теория. Методология. Практика - Нур-Султан: РГП на ПХВ «РНИИОТ МТСЗН РК», 2021. - 210 с.

ISBN 978-601-7121-92-1

Ғылыми-ақпараттық басылым еңбекті қорғауға шығындарды бюджеттеу мәселелеріне арналған және Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі қаржыландыратын «Заманауи Қазақстан жағдайларында қауіпсіз еңбекті қамтамасыз етудің тәуекел-бағдарланған ұйымдастыру-экономикалық тетіктері» тақырыбына ғылыми-техникалық бағдарламаны орындау шеңберінде дайындалған./Научно-информационное издание посвящено вопросам бюджетирования затрат на охрану труда и подготовлено в рамках выполнения научно-технической программы на тему «Риск-ориентированные организационно-экономические механизмы обеспечения безопасного труда в условиях современного Казахстана» финансируемой Министерством труда и социальной защиты населения Республики Казахстан.

«Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты» ШЖҚ РМК Ғылыми кеңесі қарады, мақұлдады және жариялауға ұсынды, 4.10.2021 ж. №4 хаттама

ISBN 978-601-7121-92-1

© «ҚР ЕХӘҚМ ЕҚРҒЗИ» ШЖҚ РМК, 2021/ ©РГП на ПХВ «РНИИОТ МТСЗН РК», 2021

МАЗМҰНЫ	
	5
КІРІСПЕ	
1 ЕҢБЕК ҚАУІПСІЗДІГІ МЕН ЕҢБЕКТІ ҚОРҒАУДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУГЕ БАҒЫТТАЛҒАН ІС-ШАРАЛАРДЫ БЮДЖЕТТЕУ НЕГІЗДЕРІН ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ ТАЛДАУ	7
2 ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЕҢБЕКТІ ҚОРҒАУ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРАКТИКАСЫ ЖӨНІНДЕГІ ШАРАЛАРДЫ ҚАРЖЫЛАНДЫРУ	45
3 ЕҢБЕКТІ ҚОРҒАУҒА АРНАЛҒАН ШЫҒЫНДАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ПРАКТИКАСЫ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ НОРМАЛАРЫНА ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ШОЛУ ҚОРЫТЫНДЫ	69
	105

СОДЕРЖАНИЕ	
	109
ВВЕДЕНИЕ	
1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ОСНОВ БЮДЖЕТИРОВАНИЯ МЕРОПРИЯТИЙ, НАПРАВЛЕННЫХ НА ОБЕСПЕЧЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ И ОХРАНЫ ТРУДА	111
2 ФИНАНСИРОВАНИЕ МЕР ПО ОХРАНЕ ТРУДА И ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНАЯ ПРАКТИКА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	149
3 МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР НОРМ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И ПРАКТИКИ ФОРМИРОВАНИЯ ЗАТРАТ НА ОХРАНУ ТРУДА	173
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	210

КІРІСПЕ

Еңбек қауіпсіздігі және гигиенасы талаптарына сай келетін еңбек жағдайларына құқық Қазақстан Республикасы Конституциясының 24-бабының 2-тармағында бекітілген. Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасында жаңа технологиялар, сондай-ақ әлемде қалыптасқан жағдай еңбек қатынастарына да өз ықпалын тигізгені белгіленген¹.

Әлемдік үрдістерге және халықаралық еңбек ұйымының талаптарына сәйкес Қазақстан Республикасында еңбекті қорғау саласындағы мемлекеттік саясат қауіпсіз өндірістік ортаны қалыптастыруға жәрдемдеседі². Шын мәнінде қазіргі кезеңде жалпы планетарлық, мемлекетаралық және ұлттық деңгейлерде әлеуметтік-еңбек қатынастарын реттеуде, оның ішінде жұмыс берушіден мемлекетке дейінгі барлық деңгейлерде тәуекел-менеджментті енгізуге байланысты елеулі өзгерістер орын алуда.

Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспарында - әрбір нақты жұмыс орнында өндірістік факторлардың зиянды әсерін анықтауға және жазатайым оқиғалар мен кәсіптік аурулардың туындау тәуекелін азайтуға мүмкіндік беретін кәсіптік қатерлерді бағалау және басқару әдістемесін енгізу нақты міндеттер қойылған³. 2020 жылы №187⁴ еңбек қауіпсіздігі мен гигиенасына ықпал ететін негіздер туралы Конвенцияда қамтылған халықаралық стандарттарды орындай отырып, Еңбек кодексіне тиісті түзетулер енгізілді. Заңнамалық деңгейде жұмыс берушілерге кәсіби тәуекелдерді бағалау мен басқаруға негізделген еңбекті қорғауды басқару жүйесін құру туралы талап енгізілді. Еңбекті қорғау жөніндегі нормативтік стандарттарды өзектендіру еңбекті қорғау жөніндегі шараларды қаржыландыру, жеке қорғану құралдарымен қамтамасыз ету,

---

¹ "Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674>

² Ғылыми зерттеулер еңбекті қорғау саласындағы ұлттық саясаттың маңызды құрамдас бөлігі ретінде//<https://e.trade.mcftr.kz/> / 576673

³ "Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспарын бекіту және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлықтарының күші жойылды деп тану туралы" Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы № 636 Жарлығы// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636>

⁴ Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 20 қазандағы № 243-V ҚРЗ// еңбек қауіпсіздігі мен гигиенасына жәрдемдесетін негіздер туралы Конвенцияны (187-Конвенция) ратификациялау туралы// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000243>

жұмыскерлерді оқыту және бұзушылықтар өндірістік жарақаттанудың жиі себептері болып табылатын басқа да аспектілер сияқты түйінді мәселелерді қозғайды. Сондықтан бұл бағытта жұмыс беруші тарапынан қаржыландыруды талап ететін кәсіби тәуекелді ескере отырып, түрлі рәсімдер мен іс-шараларды ұйымдастыру мен өткізуде экономикалық тәсілдерді ғылыми негіздеуге қажеттілік бар.

Бюджеттеу - бұл ресурстарды пайдаланудың жоғары тиімділігіне байланысты мақсаттарға жету үшін жоспарлау, бақылау және талдауды қамтитын кәсіпорынды қаржылық-экономикалық басқару технологиясы. Қауіпсіз еңбекті қамтамасыз етуде экономикалық тетікті қолдану меншік нысанына, қызмет ауқымына және шығарылатын өнім түрлеріне қарамастан кәсіпорындардың жоспарлы жұмысының қажетті бөлігі болып табылады. Сындарлы-сыни талдау көрсеткендей, Қазақстанда еңбекті қорғау жөніндегі шараларды қаржыландыру мәселелері өзекті, жұмыс берушілер тарапынан шығындарды нақтылауға қызығушылық бар, алайда шығыстарды жоспарлау процесін реттейтін жеке нормативтік құқықтық акт және олардың тиімділігі жоқ. Жұмыс берушінің еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласындағы міндеттерін іске асыруға байланысты шығыстар баптары бойынша жекелеген іс-шараларды қаржыландыру көлемдерін қалыптастыру осы рәсімдерді жүзеге асыру тәртібін реттейтін нормативтік актілерде (нормалар, нормативтер, тізімдер, тізбелер, рациондар, режимдер және т.б.) ұсынылған белгілі бір шарттар ескеріле отырып жүргізіледі.). Мұндай шаралардың бытыраңқылығы және олардың жүйесіздігі – әрі қарай практикалық шешімдер қабылдау үшін терең түсінуді (қайта ойлауды) қажет ететін мәселе. Біріздендірілген тәсілдің болмауына және құқықтық реттеудегі олқылыққа байланысты шет елдердің тәжірибесін салыстырмалы талдау, қызметкерлердің еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі іс-шараларды іске асыруды қаржылық қамтамасыз ету үшін кәсіпорындардың шығындарын қалыптастыру саласындағы қолданыстағы практиканың жалпы қағидаттары мен үрдістерін анықтау өзекті болып табылады. Жалпы, еңбекті қорғаудың жаңа тәуекелге бағытталған жүйесін модельдеу осы процестерді заманауи тұжырымдамалық, әдістемелік және нормативтік сүйемелдеуді және мемлекеттік деңгейде басқарушылық шешімдер қабылдауды қажет етеді.

1. ЕҢБЕК ҚАУІПСІЗДІГІ МЕН ЕҢБЕКТІ ҚОРҒАУДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУГЕ БАҒЫТТАЛҒАН ІС-ШАРАЛАРДЫ БЮДЖЕТТЕУ НЕГІЗДЕРІН ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ ТАЛДАУ

Бизнестің корпоративтік жауапкершілік тұжырымдамасы ең қолайлы еңбек жағдайларын қамтамасыз етуге, оның ішінде еңбекті қорғаудың белгіленген нормаларын сақтауға, қызметкерлер үшін тиісті әлеуметтік қолдау көрсетуге негізделген. Бұл шығындар кәсіпорын шығындарының құрылымында жеткілікті қаржылық қамтамасыз етілуі керек.

Шығындарды қаржылық қамтамасыз ету, әдетте, қаржылық жоспарда немесе дәлірек айтқанда, кәсіпорын бюджетінде қарастырылған нормалар негізінде жүзеге асырылады. Еңбекті қорғау және қауіпсіздік шығындарын бюджеттеу кәсіпорындағы бас, кадрлық және қаржылық менеджмент функцияларының өзара әрекеттесу аспектілерінің бірі болып табылады.

Сонымен бірге, азаматтардың еңбек қызметін қорғау және қауіпсіздігін қамтамасыз ету міндеті мемлекеттік басқарудың әлеуметтік функциясының құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады. Басқаша айтқанда, мемлекет, шаруашылық жүргізуші субъектілер сияқты, егер өндірістік қызметтің қауіпсіздігін тікелей қамтамасыз етпесе, онда бақылауды жүзеге асыруға және тіпті осындай іс-шараларды қаржыландыруға қатысуға міндетті. Соңғы жағдайда мемлекеттік меншік объектілері болып табылатын мемлекеттің қарамағындағы кәсіпорындардың жұмыс істеуі шеңберіндегі осындай міндеттемелерді толық сеніммен айтуға болады.⁵

Демек, еңбекті қорғауды қамтамасыз етуге арналған шығындарды қаржыландыру жөніндегі баптар әртүрлі деңгейлерде көзделеді:

- макроэкономикалық: республикалық кәсіпорындарда, сондай-ақ барлық азаматтардың өнеркәсіптік қауіпсіздігін шектеусіз қамтамасыз етуге бағытталған белгілі бір мемлекеттік бағдарламалар шеңберінде мемлекеттік қаржыландыру;
- мезоэкономикалық: коммуналдық кәсіпорындарды қаржыландыру;

---

⁵ «Мемлекеттік мүлік туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 1 наурыздағы № 413-IV Заңы// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000413>

- микроэкономикалық: жеке корпоративтік қаржыландыру.

Басқаша айтқанда, қызметкерлердің еңбегін қорғауды қамтамасыз ету үшін іс-шараларды қаржыландыруға арналған шығындарды жоспарлау және қаражатты пайдалану мемлекеттік, сондай-ақ жергілікті және корпоративтік деңгейлерде бюджеттеу кезінде орын алатын болады. Осы зерттеу аясында еңбекті қорғауды басқару жүйесін қалыптастыру үшін шығындарды бюджеттеу қарастырылды.

Меншік нысанына, тіпті кәсіпорынның ұйымдық-құқықтық нысанына қарамастан корпоративтік деңгейде бюджеттеу жалпы қағидаттар мен әдістер негізінде жүзеге асырылады. Қазіргі жағдайда бюджеттеу шектеулі жоспарлау функциясынан жекелеген параметрлердің (көрсеткіштердің, қаржы-экономикалық есептілік баптарының) болжамды мәндерін келісу, бақылау және түзету жүйесіне айналды. Ұйымның бюджетін қалыптастыру кезінде әлеуетті шығындар мен оларды жабу көздерін бағалау бастапқы қадам болып табылады. Ұйымның бюджетіне нақты орындалу мониторингі түзетулер енгізуге мүмкіндік беретін жоспарланған шығындардың көлемін белгілейді. Басқаша айтқанда, бюджеттеу бизнес-процесс ретінде ұйымның стратегиялық басымдықтарына бағытталған болжамды көрсеткіштердің орындалуын бағалау, қалыптастыру және бақылау жөніндегі іс-шаралардың кешенді жүйесі болып табылады. Бұл тұрғыда нәтижеге бағытталған бюджеттеу анықтамасы өте қолайлы болады, шығындарды қаржыландыру кәсіпорынның стратегиялық басымдықтарына сәйкес, сондай-ақ кәсіпорынның тәуекелдік профиліне негізделген тәуекелге бағытталған бюджеттеу арқылы жүзеге асырылады. Қазіргі корпорациялардың стратегиялары әлеуметтік мақсаттарға басымдық беруде екенін айта кету керек.

Кәсіпорындардың бюджеттеу жүйесінде еңбекті қорғау шығындарын инкорпорациялау компанияның персоналға қатынасын көрсететін әлеуметтік қағидаттарды іске асыру мақсатында жауапты инвестициялаудың ESG-факторларының көрініс формаларының бірі болып табылады. Стандарттарға сай болу үшін бизнес еңбек жағдайларының сапасы бойынша жұмыс істеуі керек, өндірістегі еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз ететін әлеуметтік жобаларға инвестиция салуы керек.

Өндірістік процестердің күрделенуі, экономиканың көптеген салаларындағы технологиялық серпіліс жазатайым оқиғалар

санының артуымен, кәсіпорындарда жарақаттанудың жоғарылауымен байланысты қауіпті жағдайдың күрделенуіне ықпал етті. Статистиканың өсуі және өндірістегі авариялардың ауырлығы мемлекет тарапынан еңбек қауіпсіздігі шараларын қамтамасыз ету және сақтау жөніндегі талаптардың күшеюіне әкелді.

Қазіргі уақытта тәуекел жағдайын басқаруды нормативтік қамтамасыз етуді әзірлеу және бекіту, атап айтқанда экономиканың әртүрлі салаларындағы кәсіпорындардағы тәуекелдерді анықтау және жіктеу жүргізілуде. Қазақстанның заң шығару органдарында бекіту сатысында тұрған бұл жоба кәсіпорынның, оның ішінде жұмыс істейтіндердің өмірі мен денсаулығына залал келтірумен байланысты тәуекелдер тізбесін белгілеудің нормативтік базасына айналады. Тәуекелдерді сәйкестендіру оларды басқару, алдын алу, азайту және жою бойынша іс-шаралар кешенін қарастыруға мүмкіндік береді, бұл іс жүзінде кәсіпорында тәуекелдерді басқару жүйесін енгізуді қарастырады.

Қызметкерлердің қызметін қорғау кәсіпорындағы барлық оңтайлы жұмыс жағдайларын қамтамасыз етуден тұрады. Өндірістік қауіпсіздік жүйесін ұйымдастыруға тікелей жұмыс беруші жауапты болады. Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің 182-бабында жұмыс берушінің еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласындағы міндеттері көрсетілген⁶. Қызметкер еңбек міндеттерін орындаған кезде еңбек процесі мен өндірістік ортаның еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау талаптарына сәйкестігін сақтау еңбек қауіпсіздігінің шарттары болып табылады. Атап айтқанда, үй-жайлардың, жабдықтардың, құралдардың қалыпты жағдайын және олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

Осы іс-шараларды орындау үшін қаржылық қолдау қажет. Әрине, негізгі қаржылық жүктеме жұмыс берушілер мен бизнес иелеріне жүктелуі керек, олар бұл шығындарды өндірістік шығындарға қатысты ақша есебінен қамтамасыз етуге құқылы. Алайда азаматтардың мүдделерін қорғау мемлекеттің әлеуметтік саясатының бір бағыты болып табылады. Қазақстан Республикасы Конституциясының 24-бабында «Әркімнің қауіпсіздік пен гигиена талаптарына сай еңбек жағдайларына құқығы бар» делінген⁷.

---

⁶ Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K150000414>

⁷ Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамыздағы Конституциясы//https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_#z11

Осылайша, корпоративтік қаржыландыруды ғана емес, мемлекеттік қолдау алуға да мүмкіндік туады. Мысалы, белгілі бір мақсатты бюджеттік бағдарлама бойынша қаржыландыру аясында. Бұл республикалық және жергілікті бюджет шығыстарының тізбесіне қатысты. Бұдан басқа, мемлекеттік мүлік объектілері басқаларымен қатар республикалық мемлекеттік және коммуналдық кәсіпорындар болып табылады, шығыстарды жабу көздерінің бірі тиісті бюджеттердің қаражаты болып табылады⁸.

Басқаша айтқанда, еңбекті қорғауға арналған шығыстарды қаржыландыру:

- мемлекеттің бюджет қаражаты;
- меншік иелерінің, жұмыс берушілердің қаражаты;
- және басқа көздер.

Басқа көздер деп бюджет қаражаты мен корпоративтік сектор қаражатынан тыс қаржыландыруды тарту мүмкіндігі түсініледі. Осылайша, баламалы көз ретінде міндетті сақтандыру шеңберінде алынған ресурстар қарастырылуы мүмкін. Зақымдалған жабдық үшін өтемақы төлеу оны заманауи және қауіпсіз жабдыққа ауыстыруға мүмкіндік береді. Залалды өтеуден басқа сақтандыру тетігі апаттылықты және тиісінше өндірістегі жарақаттануды төмендетуге ықпал ететін алдын алу іс-шараларын қаржыландыруды көздейді.

Коммерциялық сақтандырумен қатар шаруашылық жүргізуші субъектілердің арнайы қорлар құруға мүмкіндігі бар, олар да өз табиғаты бойынша сақтандыру қорлары бола алады және негізгі қорларды жаңартуға, өндірістік қауіпсіздікті жақсартуға, тиісінше, өндірістегі авариялар нәтижесінде жарақаттану қаупін азайтуға пайдаланылады. Бұл шаралар толығымен негізделген, өйткені «Кәсіби тәуекелдерге бағалау жүргізу және алдын-алу, өндірістік жабдықтар мен технологиялық процестерді неғұрлым қауіпсіз түрлерімен ауыстыру арқылы оны азайту және жою бойынша шаралар қабылдау» жұмыс берушінің міндеті болып табылады. Салық төлеушінің мұндай шығыстары шаруашылық жүргізуші субъектісінің корпоративтік табыс салығынан шегерімдері болып табылады. Осылайша, экономикалық субъектілерге еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғауды қамтамасыз ету мақсатында салықтық преференциялар беріледі. Мұндай шығындарды жүзеге асыру алдын-ала жоспарлануы немесе

---

⁸ 2011 жылғы 1 наурыздағы № 413-IV «Мемлекеттік мүлік туралы» заңы//<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000413>

бюджеттелуі керек. Кәсіпорындарда жарақаттануға және тіпті өлімге әкеп соқтыратын өндірістік-технологиялық авариялардың қаржылық алдын алу орын алған авариялар бойынша шығыстарды қаржыландыруға бағытталған репрессиялық шаралар бойынша олардың болашақ шығыстарын айтарлықтай төмендетуі мүмкін. Алдын алу шараларын жүзеге асыру оларды алдын-ала жоспарлауға және оларды кәсіпорын бюджетіне салуға негізделген.

Бюджетті қалыптастыруды құрылымдық операциялар мен бөлімшелер ұсынатын ақпарат негізінде басшылықтың бақылауымен кәсіпорынның өндірістік қызметі қаржылық-экономикалық шешімдермен айтарлықтай жүзеге асырады және оларды орындау үшін міндетті болып табылады.

Бюджетті қалыптастыруды кәсіпорынның қаржы-экономикалық қызметі құрылымдық бөлімшелер ұсынатын ақпарат негізінде басшылықтың бақылауымен жүзеге асырады және олардың орындауы үшін міндетті болып табылады. Өндірістік қызметтің құрамдас бөлігі ретінде бюджетті әзірлеу тауарлық-материалдық және қаржылық ағындарды уақтылы жоспарлауға және олардың нақты пайдаланылуын бақылауды жүзеге асыруға ықпал ететін кәсіпорын қаражатын жүйелендіруге және ұтымды пайдалануға бағытталған⁹.

Бюджеттеудің негізгі мақсаты-кәсіпорындар мен оның бөлімшелерін көлемі жағынан да, құрылымы жағынан да қажетті қаражатпен оңтайлы қамтамасыз ету. Осы мақсатқа қол жеткізу үшін бюджеттеу объектілерінің белгіленуі, кәсіпорынның кірістері мен шығыстарын болжау негізінде операциялық және қаржылық бюджеттер жүйесінің әзірленуі, өндірістік көрсеткіштердің есептері, ақша ресурстарымен қамтамасыз ету, қаржыландыру көздерінің шамасы мен құрылымы жүргізілуі, ішкі резервтер, қосымша сыртқы тартудың қажеттілігі мен мүмкіндігі анықталуы тиіс¹⁰.

Процеске бағытталған бюджеттеу стратегиялық басқарудың жалпы функцияларын - жоспарлау, ұйымдастыру, есепке алу, бақылау, талдау және реттеудің негізгі құралы болып табылатыны анықталды. Стратегиялық мақсатқа қол жеткізу үшін бюджеттеуге "АВВ-әдісін" (Activity Based Budgeting) бизнес-

---

⁹ Данилина М.Г. Теміржол көлігіндегі бюджеттеу: "Экономика" және "Менеджмент" бағыттары бойынша бакалавриат және магистратура студенттеріне арналған оқу құралы. – М.: РУТ (МИИТ), 2017. – 103 б.

¹⁰ Абрамов А.Е. Ұйымның менеджмент жүйесіндегі бюджеттеу / Санкт-Петербург мемлекеттік университетінің хабаршысы. Сер.8.2003. Шығарылым 3(№24).-Б. 96-116

процестерін (қызмет түрлерін) бөлу негізінде бюджеттер құрудан тұратын әдіснамалық тәсілді бөліп көрсетеді. Басқаша айтқанда, бұл әдісті қолдану барлық операцияларды/бизнес-процестерді есепке алуға негізделген және барлық бөлімшелер бойынша, тіпті негізгі өнімді шығарумен тікелей байланысты емес шығындарды қосуға мүмкіндік береді. Осылайша, барлық тәуекелдерді ескере отырып, кәсіпорынның қызметін, оның барлық операциялық қызметін барынша қамтуға қол жеткізіледі.

Еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғау шығындарын бюджеттеу шығындарды анықтап қана қоймай, оларды оңтайландыру жолдарын да анықтауға мүмкіндік береді. Жоспарлау процесінде кәсіпорындардың жалпы шығындарындағы еңбекті қорғау шаралары шығындарының үлесін анықтау маңызды. Кейбір есептеулер көрсеткендей, өнімді өндіру және сату шығындарындағы еңбекті қорғауға арналған шығындардың үлесі тек 1,4% құрайды, яғни шығындар көлемі шамалы. Атап айтқанда, Ресей Федерациясы Еңбек кодексінің 226-бабына сәйкес, өндіріс шығындарының кем дегенде 0,2% - ы еңбек қорғау шығындарын қаржыландыруға міндетті. Яғни, аударымдардың ең төменгі шекті мөлшері белгіленді. Бұл өндіріс қауіпсіздігін ұйымдастыруға арналған тікелей шығындар. Сонымен бірге, еңбек қауіпсіздігі деңгейін арттыру, қызметкерлердің еңбек қызметі процесінде олардың денсаулығы мен өмірін қорғау үшін жанама шығындар болуы мүмкін.

Еңбекті қорғау жөніндегі шығындарды бюджеттеу процесінде Конвенцияның ережелерін және ХЕҰ-ның еңбек қауіпсіздігі мен гигиенасы туралы ұсынымдарын ескеру қажет¹¹.

Шығыстарды жоспарлау кезінде еңбек қауіпсіздігін және еңбекті қорғауды қамтамасыз ету факторлары есепке алынады, оларға мыналар жатады:

- нормативтік құқықтық – императивтік шектеулер;
- ұйымдастыру-басқару жүйесі;
- технологиялық-өндіріс ерекшеліктері;
- санитарлық-гигиеналық-еңбек гигиенасы бойынша

талаптар;

- емдеу–профилактикалық-жұмысшылардың денсаулығын сақтау;

---

¹¹ "Еңбек қауіпсіздігі мен гигиенасына жәрдемдесетін негіздер туралы конвенцияны ратификациялау туралы" 2014 жылғы 20 қазандағы № 243-V ҚРЗ Қазақстан Республикасының Заңы (187-Конвенция)

- және басқа.

Шығыстар тізбесін жасау саланың ерекшелігіне және кәсіпорын қызметінің түріне бағдарлана отырып, аталған факторларды ескере отырып жүзеге асырылады. Жеке ұйымдарда бюджеттің қалыптасу ерекшеліктерін ескере отырып, қауіпсіз еңбекті қамтамасыз ету шығындары мыналарды қамтиды:

- күрделі шығындар - машиналарды, жабдықтарды сатып алуға, жаңа технологияларды енгізуе, сәулет-жоспарланған шешімдерді іске асыруға, санитарлық-гигиеналық нормативтердің талаптарын орындауға, зиянды өндірістік факторлардың әсерінен ұжымдық қорғану құралдарын енгізуге арналған шығындар;

- ағымдағы шығындар - қоршаулар, құрылғылар, құлыптар, дабылдар орнатуды, жеке қорғаныс құралдарын сатып алуды, зиянды еңбек жағдайлары үшін өтемақы төлеуге және сақтандыру жарналарын төлеуге кететін шығындар.

Бұдан әрі еңбекті қорғау жөніндегі шығындарға еңбекті қорғау талаптарын оқытуды және білімін тексеруді ұйымдастыруға, міндетті алдын ала және мерзімдік медициналық қарап тексеруді жүргізуге арналған шығыстар кіреді. Кәсіптік ауруларды төмендету үшін қауіпті және зиянды еңбек жағдайларында жұмыс істейтіндерді жеке қорғану құралдарымен қамтамасыз ету міндетті болып табылады, бұл жыл сайынғы қаржыландыруды талап етеді.

Сәйкес еңбекті қорғаудың барлық шығындарын бірнеше ірі топтарға бөлуге болады¹²¹³¹⁴:

- еңбекті арнайы бағалау шығындары;
- медициналық тексеру шығындары;
- жеке қорғаныс құралдарын сатып алу шығындары;
- оқу шығындары.

Келесі тәсілдерді ажыратуға болады:

- еңбек жағдайларын жақсарту және еңбекті қорғау жөніндегі іс-шараларға арналған шығындар;
- зиянды және қауіпті еңбек жағдайларында жұмыс істегені үшін өтемақы төлеуге арналған шығындар;

---

¹² Триденежкина М.д., Козлова Ю. В. бюджеттік мекемелердегі еңбекті қорғау шығындары / жас ғалымдар форумы. № 1-3 (29). 2019. – Б.626-629.

¹³ Ресей Федерациясының Еңбек кодексі 30.12.2001 ж. N 197-ФЗ (03.07.2016 ж. ред.) (01.01.2017 бастап күшіне енді)

¹⁴ Еңбекті қорғау саласындағы іс-шаралардың үлгілік тізімі Ресейдің Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрлігінің 01.03.2012 № 181н бұйрығымен бекітілген. <https://docs.cntd.ru> " document

- өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан міндетті әлеуметтік сақтандыру бойынша сақтандыру жарналарына шығындар.

Еңбекті қорғау жөніндегі іс-шараларды қаржыландыру осы іс-шаралардың сипатына қарай бірнеше көздерден жүзеге асырылуы мүмкін. Бұл мемлекеттік және өңірлік деңгейдегі бюджет қаражаты, сондай-ақ бюджеттен тыс көздерден алынатын қаражат болуы мүмкін. Ғылыми-зерттеу әзірлемелерін жүргізу, еңбекті қорғау жөніндегі киноөнімдер мен жарнамалық роликтер жасау, еңбекті қорғау саласындағы насихатқа және сала ауқымындағы басқа да іс-шараларға кәсіпорындар мен ұйымдар осы үшін арнайы құрылған қорларға тиісті ақша аударымдарын жүргізуі мүмкін.

Арнайы әдебиеттерде еңбекті қорғау шығындарын ұйымдастыру және қаржыландыру бойынша көптеген әдістемелік және оқу материалдары бар. Еңбек қауіпсіздігін ұйымдастырудағы күрделі мәселелердің бірі жұмыс берушіні еңбек жағдайларын жақсартуға ақша жұмсауға көндіру міндеті болып табылады. Өндірістік жарақаттанудан болатын экономикалық шығындарды талдау ұйымның осындай шығындарды үнемдеу және азайту салдарынан жоғалатынын анықтауға мүмкіндік береді. Жазатайым оқиғалардың құнын неғұрлым толық есептеу кейбір ұйымдар үшін нақты экономикалық залалды жылдық кіріске сәйкес келуі мүмкін екенін айқын көрсетеді. Сонымен, "Кәсіпорындағы еңбекті қорғау экономикасының негіздері" авторлар оқу модулінде жазатайым оқиғалар мен шығындарды есептеу жаттығулары нәтижесінде экономикалық шығындарды бағалау бойынша практикалық процедуралардың есептік мысалын ұсынады¹⁵. Өртүрлі қызмет түрлеріндегі кәсіпорындарда жазатайым оқиғаларды тергеу көрсетілген, бұл әдістемені практикада қолдануды айтарлықтай жеңілдетеді. Сондай-ақ, уақыт өте келе ағымдағы шығындар түрінде еңбекті қорғауға салынған инвестициялар айтарлықтай қысқа мерзімде өтелуі мүмкін айтарлықтай пайда әкелуі мүмкін екендігі анықталды. Жазатайым оқиғалар нәтижесінде зардап шеккендерге зиянды өтеуге арналған қаржы сомаларын әлеуметтік сақтандыру бойынша және сақтандыру компаниялары (өндірістегі жазатайым оқиғалардан міндетті және ерікті

---

¹⁵ Арефьев с. Н., Бачурина Е. В. "Кәсіпорындағы еңбекті қорғау экономикасының негіздері" Оқу модулі/ жалпы ред. Викинг Хусберг, Р. А. Литвякова. Халықаралық еңбек бюросы: Женева, Швейцария, 2010. – 40 б.

сақтандыру шеңберінде), жұмыс берушінің және бюджеттің қаражаты есебінен төлейді.

Еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғауды қамтамасыз ету жүйесінде елеулі өзгерістерді қамтамасыз ету үшін мынадай кешенді тетік қалыптастырылуы тиіс:

- жұмысшылардың еңбегін қорғауды салалық қатаң бақылау;

- жұмысшылардың қауіпсіздігі мен денсаулығын қамтамасыз ету үшін кәсіпорындардың қаражатын жұмсау үшін қаржылық ынталандырудың болуы - арнайы қорлар құру мүмкіндігі, салықтық преференциялар;

- жұмыскерлердің еңбегін қорғауды қамтамасыз ету бойынша шығындарды бюджеттеу бойынша әдіснамалық және әдістемелік әзірлемелер-нормативтік талаптарды, регламенттерді заңнамалық деңгейде белгілеу.

Мемлекеттік және корпоративтік деңгейде біртұтас жүйені қалыптастыру өндірістік саладағы жарақаттануды, жазатайым оқиғаларды және өлім жағдайларын едәуір төмендетуге ықпал ететін болады.

Егер қосымша инвестициялар есебінен кәсіпорынның қызметін жетілдіру арқылы өндірістік процестер мен еңбек режимдерінің бұзылуын болдырмауға болатын болса, онда бұл жазатайым оқиғалар санының азаюына оң әсер етеді және тұтастай алғанда бұл өзгерістер кәсіпорынның қаржылық көрсеткіштерін жақсартады.

Демек, жазатайым оқиғалар бойынша шығындарды есептеу нәтижелерін пайдалана отырып, өндірістегі экономикалық шығындардың болжамды мәндерін есептеуге болады. Өндірістегі жазатайым оқиғаларға байланысты кәсіпорынның жыл сайынғы болжамды шығындарын есептеу кәсіпорынның ең төменгі және ең жоғары жылдық шығындарын анықтауға мүмкіндік береді. Еңбекті қорғау жөніндегі іс-шараларды қаржыландыру жоғары экономикалық шығындар болған жағдайда да жүзеге асырылуы тиіс, өйткені кейіннен қызметкерлердің еңбек жағдайларын жақсарту жөніндегі жүргізілген жұмыстар тізбесі перспективада кәсіпорынның қосымша кірісі түрінде елеулі нәтиже әкеледі және нарықтық экономиканың қазіргі жағдайында оның бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Төменде ұйымдағы еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғауға байланысты шығындарды қалыптастырудың жалпы принциптері келтірілген. Еңбекті қорғау кәсіпорын қызметінің негізгі бағыты

ретінде шығыстарды айқындауды талап етеді¹⁶, олардың көлемі қызметтің ерекшелігіне байланысты жергілікті нормативтік акт негізінде іс-шаралардың міндетті жиынтығына байланысты болады. Ұйымның бюджеттерін жоспарлау кезінде жұмыс берушінің шығындарын қалыптастырудың жалпы принциптерін анықтау әртүрлі авторлар мен зерттеушілердің теориялық ғылыми ұстанымдарын талдау негізінде жүзеге асырылды¹⁷. Кәсіпорында еңбек жағдайлары мен еңбекті қорғауды басқарудың кешенді тетігінің құрылымдық-функционалдық моделін құру қажеттілігі бірқатар авторлардың жекелеген әзірлемелерінде өз негіздемесін тапты¹⁸.

Триденежкина М.Д., Козлова Ю.В. зерттеулеріне сәйкес еңбекті қорғауға арналған барлық шығындарды бірнеше ірі топтарға бөлуге болады: арнайы еңбекті бағалау шығындары, медициналық тексеру шығындары, жеке қорғаныс құралдарын сатып алу шығындары, оқу шығындары. Сондай-ақ, еңбек жағдайлары мен еңбекті қорғауды жақсарту жөніндегі іс-шараларға арналған шығындар, зиянды және қауіпті еңбек жағдайларында жұмыс істеу үшін өтемақы төлеу шығындары, өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан міндетті әлеуметтік сақтандыру сыйлықақыларына арналған шығындар бар.

С. Н. Арефьевтің жұмысында уақыт өте келе ағымдағы шығындар түрінде еңбекті қорғауға салынған инвестициялар айтарлықтай қысқа мерзімде өтелуі мүмкін айтарлықтай пайда әкелуі мүмкін екендігі анықталды.

Бюджеттер белгілі бір кезеңдерге жасалады және кәсіпорынның ағымдағы және перспективалық мақсаттары мен міндеттерін ескере отырып, қаржылық жоспарды білдіреді және шығындар бөлінетін негізде жасалуы керек.

Қауіпсіз еңбекті қамтамасыз ету бойынша шығындарды қалыптастыру принциптерін сипаттайтын бірқатар жұмыстардың ішінен жеті қағидаттың толық сипаттамасы мен негіздемесі

---

¹⁶ Триденежкина М.Д., Козлова Ю. В. Бюджеттік мекемелердегі еңбекті қорғау шығындары/Жас ғалымдар форумы. № 1-3 (29). 2019. – Б. 626-629

¹⁷ Мерзликина Е.М. Полиграфиядағы шығындарды есепке алу, есептеу және бюджеттеу: оқу. оқу құралы / С. А. Бескороваяная; Е.М. Мерзликина.- Мәскеу: Мәскеу мемлекеттік баспа университеті. 2012. 252 б.

¹⁸ Арефьев С. Н., Бачурина Е. В. "Кәсіпорындағы еңбекті қорғау экономикасының негіздері" Оқу модулі/ жалпы ред. Викинг Хусберг, Р. А. Литвякова. Халықаралық еңбек бюросы: Женева, Швейцария, 2010. – 40 б.

берілген жұмысты бөліп көрсетеміз¹⁹: басымдылық, қайтарымдылық, ынталандыру және уәждеме, еңбекті қорғау саласындағы әлеуметтік және жеке-Мемлекеттік әріптестік, «адам факторын» барынша азайту және кәсіби мәдениеттану. Жүргізілген талдау қауіпсіз еңбекті қамтамасыз ету бойынша шығындарды қалыптастырудың 4 жалпы қағидатын анықтауға мүмкіндік берді (ҚР Бюджет кодексіне сәйкес):

- еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін шығындарды негіздеу және тану принципі. Шығыстар еңбекті қорғау жөніндегі қызмет шеңберінде негізделуге және жүргізілуге тиіс. Қауіпсіз еңбекті қамтамасыз етуге арналған шығындарға еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғаудың белгіленген талаптарын қамтамасыз етуге; жұмыс орнындағы қауіпсіздікті арттыруға байланысты шығындар жатады. Жұмыс орнында қауіпсіздіктің болмауында, оның ішінде жазатайым оқиғаларға ақы төлеуге байланысты шығыстар;

- нәтижелілік және экономикалық тиімділік қағидаты. Шығыстар кәсіби тәуекелдерді төмендету жөніндегі іс-шаралар жоспарында көрсетілген еңбекті қорғау жөніндегі саясатта және/немесе бағдарламаларда жазылған нәтижелерге қол жеткізуге бағытталуы тиіс, ең аз шығындар мен шектеулі ресурстар кезінде неғұрлым экономикалық нәтиже алуды қамтамасыз етеді;

- жауапкершілік және нормативтік реттеу қағидаты. Шығыстар заңнама нормаларының және нормативтерді сандық көрсеткіштерге көбейту жолымен шығыстар үшін белгіленген шекті нормативтердің сақталуын ескере отырып айқындалуы тиіс;

- функционалдық және мақсатты өлшеу принципі. Шығыстардың функционалдық мақсаты, деректерді жеке өлшеу және салыстыру мүмкіндігі болуы тиіс.

Көрсетілген қағидаттар еңбекті қорғауға арналған бюджетті қалыптастыру кезінде негіз қалаушы болып табылады. Төменде еңбекті қорғау шығындарының бюджетін қалыптастырудың әртүрлі тәсілдеріне ғылыми талдау берілген.

Авторлар тұтастай алғанда да, шығыстардың жекелеген баптары бойынша да, сондай-ақ олардың топтастырылған санаттары бойынша да кәсіпорындағы еңбекті қорғауды қамтамасыз етуге байланысты бюджетті қалыптастырудың әртүрлі есептеу әдістері мен әдістемелік тәсілдерін ұсынады. Мәселен,

---

¹⁹ Роик В.Д. «Өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіби аурулардан сақтандыру. Экономика, қаржы және құқық» - Казан: [Казан университетінің баспасы], 2014. - 575 Б.

Грачевым Н.Н.²⁰ әдістемесі ұсынылған, мұнда емдеу-профилактикалық және санитарлық-гигиеналық іс-шараларға арналған шығындар нормативтері алдын ала және мерзімдік медициналық тексерулер жүргізуге арналған шығындардан, емдеу-профилактикалық тамақтану мен сүтке арналған шығындардан құралады.

Еңбекті қорғауды басқаруды жетілдірудің экономикалық мәселелерін зерттеуге В.Д. Роик, В. Л. Павлова және басқалар елеулі үлес қосты. Олардың жұмыстарында еңбекті қорғау бойынша шығындарды жоспарлау мәселелері қамтылған. В.Л. Павлованың жұмысы қызығушылық тудырады²¹, онда еңбек процестерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету шығындарының өндірістік тәуекел деңгейіне тәуелділігі көрсетілген. Ақшаның қажетті көлемін анықтау үшін автор қолданыстағы және жобаланған тәуекел деңгейіне байланысты шығыстардың әр жіктеу тобы үшін шығындар мөлшерін анықтау формуласын ұсынады. Өндірістік тәуекелдің шамасы еңбекті қорғауға жұмсалатын шығындарды еңбекті қорғау саласындағы кәсіпорын қызметінің нақты нәтижелерімен байланыстыру үшін қажетті ауыспалы болып табылады.

Қауіпсіз еңбек жағдайларын қамтамасыз ету және кәсіптік ауруларды азайту жөніндегі маңызды іс-шара зиянды және/немесе қауіпті еңбек жағдайларында жұмыс істейтіндерді міндетті түрде жеке қорғаныс құралдарымен қамтамасыз ету болып табылады, бұл ұйымның еңбекті қорғауға арналған шығындарын жыл сайын қаржыландыруды талап етеді. Бұл ретте жұмыс беруші белгіленген талаптарға сәйкес қызметкер белгілі бір жұмыстарды орындаған кезде өз қаражаты есебінен арнайы киім, арнайы аяқ киім және басқа да жеке қорғаныш құралдарын (әрі қарай - ЖҚҚ) беруді қамтамасыз етуге, сондай-ақ тиісінше оларды сақтауды, жууды, кептіруді, жөндеуді және ауыстыруды жүргізуге міндетті. Және тиісінше, заңнама талаптарын бұзбай, басшы сертификатталған жеке қорғаныс құралдарының болуын қамтамасыз етеді және оларды әрбір кәсіп үшін белгіленген үлгілік нормаларға сәйкес береді. ЖҚҚ - ға және тазалау-дезинфекциялау

---

²⁰ Ауыл шаруашылығындағы еңбекті қорғауды басқару жүйесін дамыту: автореферат дис. ... экономика ғылымдарының докторы: 08.00.05 / Грачев Николай Николаевич; [Қорғау орны: Еңбекті қорғау және еңбекті ұйымдастыру институты. Рязань, 2015. - 41 б.

²¹ Теміржол көлігіндегі еңбек процестерінің қауіпсіздігін бюджеттеу: дис. ... экономика ғылымдарының кандидаты: 08.00.05 / Павлова В.Л. - Новосибирск, 2006. - 150 б.

құралдарына қажеттілік ЖҚҚ-ның бекітілген тізбесі мен жеке есепке алу карточкасына, қызметкерлердің кәсібіне, атқаратын лауазымына және олардың санына сәйкес бірқатар көрсеткіштерді ескере отырып есептеледі. ЖҚҚ қажеттілігін есептеу кезінде барлық көрсеткіштер мөлшері, өсуі бойынша ерлер мен әйелдердің арнайы киімдері мен арнайы аяқ киімдері үшін бөлек және сақтандыру құралдары (қорғаныш шлемдері, белдіктер, респираторлар және т.б.) бойынша бөлек арнайы нысанға енгізіледі. Пайдалану жөніндегі спецификацияларда немесе нұсқаулықтарда көрсетілген ЖҚҚ-ны сақтаудың кепілді мерзімдері де ескеріледі, ал кепілдік сақтау және пайдалану мерзімі өткен ЖҚҚ есептен шығарылады.

Арнайы киімнің резервтік (айырбастау) қоры осы талаптарда көзделген жалпы санынан 30% - ға дейінгі мөлшерде құрылады, орталықтандырылған жууды, химиялық тазартуды, ағымдағы және ұсақ жөндеуді, істен шыққан арнайы киімді ауыстыруды және т.б. ұйымдастыру үшін әр түрлі бөлімшелердің ЖҚҚ қажеттілігін жалпылау негізінде арнайы киімнің, арнайы аяқ киімнің және сақтандыру құралдарының жалпы саны мөлшері мен бойы бойынша белгіленеді. Жүргізілген есептеулерге сәйкес нормативтік құжаттарды, үлгілерді, бұйым түрлерін, мата артикулын, сіндіру түрін, түсін (арнайы киім үшін) көрсете отырып, ЖҚҚ-ға жалпы ерекшеліктер жасалады.

Вакула В. А., өз жұмысында²² ЖҚҚ-ны қамтамасыз етудің алты негізгі шартын анықтайды :ЖҚҚ-ның нақты қажеттілігін анықтау; өтінімдерді уақтылы жасау, құжаттарды рәсімдеу және қажетті ЖҚҚ сатып алу; ЖҚҚ қабылдауды, тексеруді, таңбалауды және сынауды ұйымдастыру; ЖҚҚ сақтауды және беруді ұйымдастыру; еңбек жағдайларына сәйкес келетін ЖҚҚ таңдау, еңбек жағдайлары мен орындалатын жұмыс түрлері өзгертін қызметкерлердің жекелеген кәсіптері үшін ЖҚҚ-ның жаңа түрлерін әзірлеу; ЖҚҚ-ны Зерттеушінің бұл тәсілі стандартты нормативтік әдістерге негізделген.

Жұмыс істейтін қорғау құралдарына жұмсалатын шығындардың сомасы ЖҚҚ тиесілі жұмыс істейтіндердің санынан; арнайы киімді пайдаланатын кәсіптердің санынан; кезекші постылардың арнайы киімдеріне қажеттіліктен; келесі жылға ауысатын арнайы киім қорларынан тұрады.

---

²² Вакула В. А. Қызметкерлерді ЖҚҚ қамтамасыз ету. «Ғылым мен техниканың өзекті мәселелері» конференциясының мақалалар жинағы. Воронеж, 2018. – Б. 26-28

Авторлар Федорова Е. А. және Елкин А.Б.²³ ЖҚҚ пайдалану шығындарын жыл ішіндегі ЖҚҚ барлық партиялары үшін төлемдер сомасы және оларды пайдалану шығындарының есептік құны ретінде анықтайды: Жуу, кептіру, сақтау, беру және т.б. бұл ретте авторлар ЖҚҚ пайдаланудың экономикалық сипаттамасын енгізеді – пайдалану уақытына пайдалану құнына қатысты көрсетілген ЖҚҚ пайдаланудың үлестік құны.

Төменде ғылыми зерттеулер барысында анықталған ұйымдағы қауіпсіз еңбекті қамтамасыз етумен байланысты шығындардың негізгі түрлері келтірілген, нәтижесінде еңбекті қорғауды басқару жүйесін құрылымдық талдау негізінде қауіпсіз еңбекті қамтамасыз етуге арналған шығындардың функционалдық-құрылымдық моделі құрылған (ФҚМ).

ФҚМ құру процесі 1-суретте схемалық түрде ұсынылған қауіпсіз еңбекті қамтамасыз ету шығындарын жоспарлау және қалыптастыру процесіне ұқсас.

---

²³ Е.А. Федорова, А.Б. Елькин, ФТР ұйымдастыру-экономикалық негіздемесі. Өндірістік процестердің қауіпсіздігін арттыру және еңбек жағдайларын жақсарту жөніндегі іс-шаралардың экономикалық негіздемесі: оқу. құралы / Е. А. Федорова, А. Б. Елькин; Нижегород. мем.тех. ун-т. Нижний Новгород, 2011-98 б.

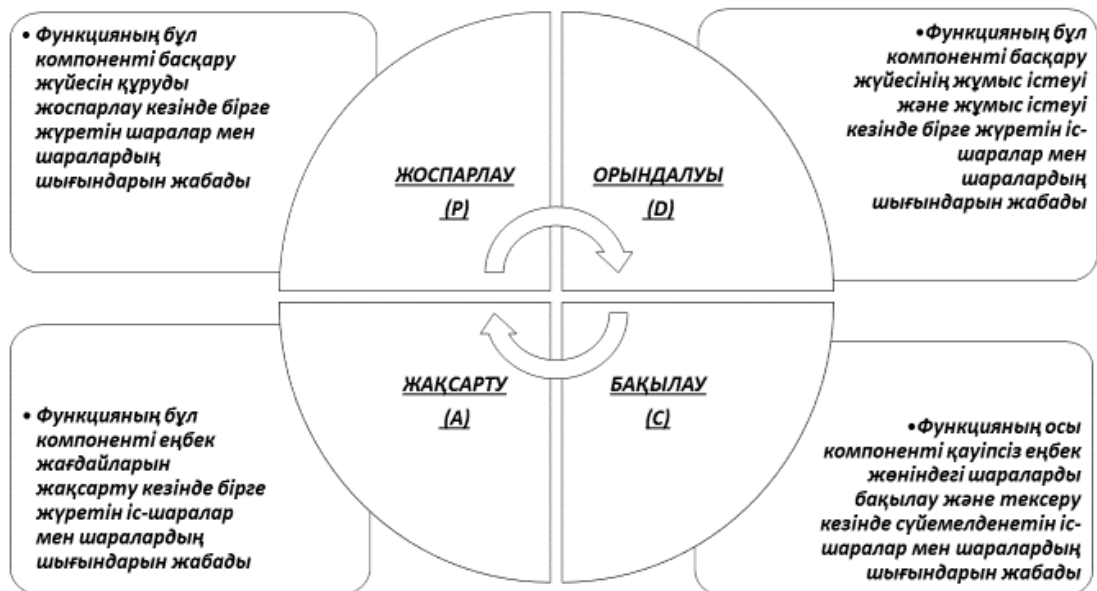
* ғылыми-зерттеулер барысында жасалған

1-сурет-Кәсіпорында еңбекті қорғау мен қауіпсіздікті қамтамасыз етуге арналған шығындарды жоспарлау процесі

Ұсынылған мәліметтерден шығындарды жоспарлау процесі заңнамалық және нормативтік-құқықтық актілер, халықаралық стандарттар, еңбекті қорғау жөніндегі ұлттық бағдарламалар, кәсіпорынның жергілікті құқықтық құжаттарын белгілейтін құжаттар, еңбекті қорғау саласындағы стратегиялар мен саясат және т. б. түсінілетін «Басқарушы әсерлермен» реттеледі. Шығындарды жоспарлау процесінің «Кіріс» деректеріне қаржыландыруды қамтамасыз етуді реттейтін жұмыс берушінің актілері (ереже және/немесе қаржыландыру тәртібі және т.б.), кәсіби тәуекелдерді бағалау нәтижелері, түзетуші шаралар жоспары (Кәсіби тәуекелдерді төмендету жөніндегі іс-шаралар) жатады, бұл тәуекелге бағдарланған шығындар сипатын қамтамасыз етеді. Шығындарды жоспарлау процесі өндірістік, қаржылық немесе инвестициялық, сондай-ақ адами ресурстарды қамтитын «Ресурстардың» болуымен қамтамасыз етіледі. Процестің «Шығу» деректері барлық қарастырылған шығыс баптарын ашып көрсете отырып, қауіпсіз еңбекті қамтамасыз етуге арналған шығындар бюджеті болып табылады. Қауіпсіз еңбекті қамтамасыз етудегі шығыстардың әрбір түрінің функционалдық мақсаты Plan-Do-Check-Act (PDCA - ISO 45001)²⁴ моделінің негізінде айқындалған, оған сәйкес 2*суретте схемалық түрде ұсынылған шығындардың 4 негізгі санаты бөліп көрсетілген.

---

²⁴ Денсаулық сақтау және еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз ету менеджменті жүйелері. талаптар және оларды қолдану бойынша нұсқаулық / ISO 45001: 2018 // аударған В.А. Качалова. Бірінші басылым Наурыз 2018 URL: <https://iso-management.com/wp-content/uploads/2018/04/ISO-45001-2018-perevod-ot-31-03-2018.pdf>

*ғылыми-зерттеулер барысында жасалған

2-сурет- PDCA сәйкес қауіпсіз еңбек шығындарын қамтамасыз ету функциялары

Осылайша, олардың функционалдық мақсатын ескере отырып, шығындардың 4 санаты бөлінді: еңбекті қорғауды басқару жүйесі шеңберінде іс-шараларды жоспарлауға (plan), орындауға (do), бақылауға (check) және түзетуге/жақсартуға (act) байланысты шығындар.

ҚР еңбек заңнамасының талаптарын талдау негізінде нормативтік сипатты ескере отырып, шығындардың үш санаты бөлінді. Бірінші санатқа барлық кәсіпорындар үшін жалпы міндетті шығындар кіреді. Екінші санатқа зиянды және/немесе қауіпті еңбек жағдайларында жұмыс істейтін қызметкерлер болған жағдайда шығындар деп түсінілетін арнайы міндетті шығындар жатады. Үшінші санатқа өтемақы шығындары, яғни жазатайым оқиғаның басталуына байланысты шығындар және еңбекті қорғау жөніндегі талаптарды орындамағаны үшін айыппұлдар жатады.

Осылайша, шығындарды жоспарлау моделі еңбек заңнамасына сәйкес функционалдық мақсат негізінде міндетті шараларды ескере отырып анықталған құрылымға ие және PDCA²⁵ моделіне сәйкес қаржылық қамтамасыз етілуі тиіс. Модель матрицалық түрде салынған, оның әр элементі шығындар блогы болып табылады (3-сурет). Әрбір блок бойынша оған енгізілген шығындардың теңгерімділігі қамтамасыз етілген.

---

²⁵ Еңбекті қорғауды басқару жүйелері бойынша нұсқаулық (ХЕҮ-ЕҚБЖ 2001) URL: https://www.ilo.org/global/topics/safety-and-health-at-work/normative-instruments/WCMS_125017/lang--en/index.htm

***ғылыми-зерттеулер барысында жасалған
3-сурет-Шығындардың функционалды-құрылымдық моделінің жобасы**

Шығындарды жоспарлаудың матрицалық функционалдық-құрылымдық моделі шығындарды есептеу бойынша математикалық модельдеу, еңбекті қорғауға арналған шығындар бюджетін қалыптастыру бойынша бағдарламалық өнімді немесе онлайн платформаны құру үшін негіз болып табылады және кәсіпорында еңбекті қорғау бойынша қолданылатын жоспарлардың/бағдарламалардың тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді. Модельдің көмегімен кәсіпорынның көлеміне және экономикалық қызмет түріне қарамастан түзету сипатындағы қажетті шараларды анықтауға және жоспарлауға болады, бұл оны әмбебап етеді.

Төменде еңбекті қорғау шығындарының жіктелуі келтірілген, оны дамыту қажеттілігі әртүрлі критерийлер мен белгілерге сәйкес қауіпсіз еңбекті қамтамасыз ету шығындарын жүйелеудің маңыздылығына байланысты. Шығындарды жіктеу кәсіпорындағы еңбекті қорғауға қатысты топтастырудың және шығындарды жүйелеудің негізгі параметрлерін іздеу, талдау және таңдау негізінде құрылады.

Ғылыми еңбектерге шолу жасау барысында А. А. Апчерч²⁶, С. Ф. Голов²⁷ және Л.В. Напитовська²⁸ шығындарды басқару үшін олардың жіктелуі әр түрлі болуы керек, бұл шешілетін басқару міндеттерінің барлық нұсқаларын, оларға қол жеткізу әдістерін, әрекет ету мерзімін және т.б. ескеруге мүмкіндік береді. Сонымен бірге, кез-келген жіктеудің негізділігінің өлшемі оны практикада қолдану мүмкіндігі болып табылады.

Кәсіпорынның еңбекті қорғауға арналған шығындары тұрақты өндірістік шығындарға жатады. О.В. Грищенко²⁹ және Т. А. Фролованың³⁰ жұмысында тұрақты өндірістік шығындарға есепті кезең ішінде іс жүзінде өзгеріссіз қалатын, кәсіпорынның іскерлік белсенділігіне тәуелді емес шығындар жатады, тіпті өндіріс (сату) көлемі өзгерген кезде де олар өзгермейді.

Еңбекті қорғау шығындары көбінесе алдын-алу және шығындар шығындарына бөлінеді. Алдын алу шығындары-бұл

---

²⁶ Апчерч А.А. Басқару есебі: принциптері мен практикасы / ағылшын тілінен аударылған. М.: Қаржы және статистика, 2005. 920 Б.

²⁷ Голов С. Ф. Управлінський облік підручник. Киев: Лібра, 2003. 704 б.

²⁸ Нападовська Л.В. Управлінський облік: монографія. Дніропетровськ: Наука і освіта, 2000. 450 б.

²⁹ О.В. Грищенко. Басқару есебі. Дәрістер конспектісі. Тағанрог: ТТИ ЮФУ, 2007. URL: http://www.aup.ru/books/m166/2_2.htm

³⁰ Т.А. Фролова. Кәсіпорын экономикасы: дәрістер. [Электрондық ресурс]. – Тағанрог: ТТИ ЮФУ, 2011. – URL: <http://www.aup.ru/books/m217/>

еңбекті қорғау шараларын жүзеге асыру үшін қажет шығындар, мысалы, персонал шығындары, шығындар мен инвестициялар. Шығындар қызметкердің денсаулығына байланысты шығындарға тең, мысалы, жазатайым оқиғалардан, жарақаттанудан және аурудан жұмыста болмау, денсаулыққа байланысты өнімділіктің жоғалуы, кейде "презентизм" деп аталады.

С. Н.Арефьевтің, Е. В. Бачуринаның айтуынша еңбекті қорғау саласындағы негізгі шығындарға еңбек жағдайлары бойынша нормативтік талаптардың орындалуын қамтамасыз ету жөніндегі шығындар; зиянды және қауіпті еңбек жағдайларындағы жұмыс үшін өтемақыға арналған шығындар; өндірістегі жазатайым оқиғалармен байланысты шығындар жатады³¹.

Әрбір кәсіпорынның өзіндік құрылымы мен өзіндік шығындар тізімі бар екенін ескере отырып, оларды тікелей және жанама жіктеу шығындарды талдау мен жоспарлаудың бастапқы процедурасы болып табылады.

Еңбек қауіпсіздігі деңгейінің жоғарылауымен, жұмысшылардың денсаулығы мен өмірін қорғаумен байланысты шығындар, әдетте, күрделі және ағымдағы шығындарды қамтиды. Ағымдағы шығындар ғылыми жұмыста ұсынылған³², пайдалану сипатындағы еңбекті қорғауға арналған шығындар ретінде ұсынылған. Ағымдағы шығындарға негізгі технологиялық жабдықтың қауіпсіздігін жетілдіруге арналған шығындар және цехтық және жалпы зауыттық шығыстар есебінен еңбекті қорғау жөніндегі іс-шараларды жүргізуге арналған шығындар жатады. Уақыт өте келе ағымдағы шығындар түрінде еңбекті қорғауға инвестициялар айтарлықтай пайда әкелуі мүмкін. Мұндай инвестициялар өте қысқа мерзімде өтеуге қабілетті. Мысалы, қоршауларды, қысқа мерзімді құрылғыларды орнату, жеке қорғаныс құралдарын сатып алу шаралары. Сондай-ақ, «Ағымдағы шығындар» термині ғылыми жұмыста³³ бір реттік шығындар ретінде келтірілген. Сонымен қатар, С.Н. Арефьев және Е. В. Бачурин өтемақыларды немесе сақтандыру жарналарын төлеу шығыстары ағымдағы шығындарға жатқызылады. Бұл шығындар

---

³¹ «Кәсіпорындағы еңбекті қорғау экономикасының негіздері» Оқу модулі / С.Н.Арефьев, Е.В. Бачурин; жалпы ред. Викинг Хусберг, Р. А. Литвякова. Халықаралық еңбек бюросы: Женева, Швейцария, 2010. – 40 б.: ил.

³² Королкова Н.В. Бюджетті орындау және бақылау тетігі ретінде шығындарды жоспарлау процесі // Ресейдің көлік ісі. 2016. №2. –Б.26-29.

³³ Усикова О.В. Ресей Федерациясындағы еңбекті қорғауды қаржылық қамтамасыз етуді қалыптастыру элементі ретінде қаржыландыру принциптері // Ресейлік кәсіпкерлік. - 2015. - № 4 (274). - Б.665-674.

еңбекті қорғау жөніндегі іс-шаралар жоспарына сәйкес қаржыландырудың барлық көздері есебінен өндірістегі еңбек жағдайларын жақсартуға және еңбекті қорғауға арналған шығындарды қоса алғанда, іс-шаралардың барлық түрлері бойынша жиынтықта ескеріледі. Еңбекті қорғауды қамтамасыз етуге жұмсалатын күрделі шығындар-бұл еңбекті қорғауға қатысты негізгі қорларды құруға және техника мен технологияны жетілдіруге жұмсалатын бір жолғы шығындар. С. Н. Арефьев, Е. В. Бачуриннің пайымдауынша, күрделі шығындарды жүзеге асыру және өндірістерді техникалық қайта жарақтандыру көбінесе еңбек жағдайларына қойылатын нормативтік талаптардың орындалуын қамтамасыз ету шығындарымен байланысты. Күрделі шығындарға Машиналар, жабдықтар сатып алуға, жаңа технологияларды енгізуге, санитарлық-гигиеналық нормативтердің талаптарын орындауға мүмкіндік беретін сәулет-жоспарлау шешімдерін іске асыруға; өндірістік ортаның зиянды факторларының әсерінен ұжымдық қорғау құралдарын белгілеуге бөлінген шығындар жатады.

Әдебиеттің көптеген көздерінде композиция шығындары біртекті және күрделі шығындар ретінде жіктеледі³⁴. Бір элементті бір элементтен тұратын шығындар деп атайды. Бұл шығындар олардың пайда болу орны мен мақсатына қарамастан әртүрлі компоненттерге бөлінбейді. Күрделі-бірнеше элементтерден тұратын шығындар. мысалы, тиісті персоналдың жалақысы, ғимараттардың амортизациясы, өндірісті дайындау және игеру шығындары және басқа бір элементті шығындар кіретін цех және жалпы зауыт шығындары³⁵.

Еңбекті қорғауға арналған шығындарды жіктеу шығындардың реттелуінің, кезеңділігінің және құрамының үш жіктеу белгілерін ескере отырып жасалған.

Жіктеу сипаттамасына сүйене отырып, еңбекті қорғау шығындарының реттелуі шығындардың екі тобын ажыратады, мысалы

- Еңбек кодексінде және басқа да халықаралық қауіпсіздік стандарттарында регламенттелген және шығындарды жоспарлау кезінде міндетті сипатқа ие шығындар деп түсінілетін заңды

---

³⁴ Мухина Е.Р. шығындарды жіктеу мәселелерін дамыту// APRIORI. Серия: гуманитарлық ғылымдар. – 2014. – № 5. – Б. 6.

³⁵ Друри к. Басқарушылық және өндірістік есеп: оқулық/ К.Друри. – М.: Юнити-дана, 2012. – 1423 Б.

шығындар. Заңды шығындардың ішінде екі кіші түр ерекшеленеді: міндетті және жағдайлық.

- кәсіпорынның жергілікті құжаттарында реттелетін және шығындарды жоспарлау кезінде ерікті сипаттағы шығындарды білдіретін бастамашылық шығындар.

Жіктеу сипаттамасына сүйене отырып, еңбекті қорғау шығындарының кезеңділігі тұрақты және біржолғы шығындар сияқты екі топқа бөлінеді.

Белгіленген шығындар-бұл кез-келген өндірістік циклде болатын немесе жиі кезеңділігі бар (бір жылдан аз) шығындар³⁶.

Біржолғы шығындар-бұл бір реттік сипаттағы бір реттік және мерзімді (бір жылдан астам) шығындар.

Жіктеу сипаттамасына сүйене отырып, еңбекті қорғау шығындарының құрамы шығындардың екі тобын ажыратады, мысалы:

- бір компонентті шығындар, бұл бір элементтен тұратын шығындар;

- көп компонентті шығындар, бұл бірнеше экономикалық элементтерден тұратын шығындар.

Кәсіпорын деңгейінде еңбекті қорғауға арналған шығындардың егжей-тегжейлі жіктелуі еңбекті қорғауға арналған бюджетті қалыптастыруға негіз болып табылады. Әдетте, бұл шығындар заңнама нормаларын орындау міндеттемесімен байланысты қажетті шығындарға жатады - барлық қызметкерлерге еңбекті қорғау қамтамасыз етілуі керек. Жұмыс берушіні еңбекті қорғауға жұмсалатын шығындардың жалпы көлемі және олардың кәсіпорынның жалпы шығындарындағы үлесі қызықтырады. Сонымен бірге, персоналдың әртүрлі топтары ұшырайтын кәсіби тәуекелдердің әртүрлілігін және тиісінше қауіпсіз еңбекті қамтамасыз ету бойынша қаражаттың әр түрлі көлемін, олардың көлемі мен мазмұнын ескере отырып, кәсіптер, жұмыс түрлері, өндірістік учаскелер және т. б. бөлінісінде еңбекті қорғауға арналған шығындардың әр түрлі деңгейін айқындайды.

---

³⁶ Куценко, С. П. Экономика, есептеу қондырғыларын ұйымдастыру және жоспарлау: жоо студ. арналған оқулық / С. П. Куценко; Куценко С. П., Маринченко Б. В., Кривонос Ю. Г.; [ред. Мирзоева В. М.]. – М.: Статистика, 1980. – 231 б. , табл. - Библиогр.: Б.229.

Еңбекті қорғауға арналған шығындар жіктелімі

Еңбекті қорғауға жұмсалатын шығындардың регламенттелуі		
Заңды		Бастамашыл
Міндетті	Жағдаяттық	
<p>1. Жұмыскерлерді, басшыларды және ҚжЕҚ қамтамасыз етуге жауапты тұлғаларды оқытуды, оларға нұсқау беруді және білімдерін тексеруді ұйымдастыру</p> <p><i>1.1. Басшылар мен ҚжЕҚ-ны қамтамасыз етуге жауапты тұлғаларды оқыту және білімдерін тексеру</i></p> <p><i>1.2. Жұмыскерлерді оқытуды, оларға нұсқама беруді және білімдерін тексеруді ұйымдастыру</i></p> <p>2. Жұмыскерлерді міндетті медициналық тексеруден өткізуді ұйымдастыру</p> <p><i>2.1. Алдын ала медициналық тексеру жүргізуді ұйымдастыру</i></p> <p><i>2.2. Мерзімді медициналық тексеру жүргізуді ұйымдастыру</i></p>	<p>12. Жазатайым оқиғаға байланысты шығындарды жүзеге асыру</p> <p><i>12.1. Алмастыратын жұмыскердің жалақысын төлеу</i></p> <p><i>12.2. Еңбекке уақытша жарамсыздық бойынша жәрдемақы төлеу</i></p> <p><i>12.4. Зардап шегушіге моральдық зиян өтемақысын төлеу</i></p> <p><i>12.5. Зардап шеккен адамға медициналық көмек көрсетуді ұйымдастыру</i></p>	<p>14. Профилактикалық медициналық тексерулер жүргізуді ұйымдастыру</p> <p>15. Жұмыскерлерді жұмыс орындарында қолайлы еңбек жағдайларын жасауға жәрдемдескені үшін көтермелеу, қауіпсіз еңбек жағдайларын жасау жөніндегі рационализаторлық ұсыныстар;</p> <p>16. Санаторлық-курорттық емделуді қамтамасыз ету</p> <p>17. ЕҚ және ҚТ бойынша кабинеттерді жабдықтау</p> <p>18. Шағын кәсіпкерлік</p>

<p>2.3. Ауысым алдындағы және ауысымнан кейінгі медициналық тексеріп-қарауларды өткізуді ұйымдастыру</p> <p>3. Өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша аттестаттауды жүргізуді ұйымдастыру</p> <p>4. Кәсіптік тәуекелдерге бағалау жүргізуді ұйымдастыру</p> <p>5. Жеке қорғаныш құралдарымен (ЖҚҚ), жуу және залалсыздандыру заттарымен қамтамасыз ету</p> <p>5.1. ЖҚҚ сатып алу</p> <p>5.2. Жуу және залалсыздандыратын заттарды сатып алу</p> <p>5.3. ЖҚҚ сақтау, залалсыздандыру</p> <p>6. Ұжымдық қорғану құралдарымен қамтамасыз ету</p> <p>6.1. ҰҚҚ сатып алу</p> <p>6.2. Қызмет көрсету және жөндеу</p> <p>6.3. ҰҚҚ жобалау және реконструкциялау</p> <p>7. Санитарлық-тұрмыстық жағдайларды қамтамасыз ету</p> <p>7.1. Санитарлық-тұрмыстық үй-жайларды</p>	<p>12.6. Жұмыс берушінің мүлкіне келтірілген залалды өтеу</p> <p>12.7. Сақтандыру төлемдерінен асатын сомаға өтемақы төлеу</p> <p>13. Өкімшілік айыппұлдарды төлеу</p>	<p>субъектілерінің ҚжЕҚ жөніндегі маманды тартуы</p> <p>19. ҚжЕҚ-ны қамтамасыз ететін аспаптарды, құрылғыларды, жабдықтарды және (немесе) олардың кешендерін (жүйелерін) сатып алу, оның ішінде жұмыстарды жүргізу процестерін бейне-, аудио - немесе өзге де тіркеу</p>
---	--	--

<p>жайластыру</p> <p>7.2. Сан.- тұрмыстық үй-жайларға қызмет көрсету</p> <p>8. Жұмыскерлерге көзделген кепілдіктерді қамтамасыз ету</p> <p><i>8.1. Жыл сайынғы ақылы қосымша еңбек демалыстарымен қамтамасыз ету</i></p> <p><i>8.2. Жұмыс уақытының қысқартылған ұзақтығымен қамтамасыз ету</i></p> <p><i>8.3. Жоғарылатылған еңбекақыны төлеуді қамсыздандыру</i></p> <p><i>8.4. Жұмыскерлерді сүтпен немесе оған теңестірілген тамақ өнімдерімен және (немесе) диеталық (емдік және профилактикалық) тамақтануға арналған мамандандырылған өнімдермен қамтамасыз ету</i></p> <p>9. Міндетті кәсіптік зейнетақы жарналарын төлеуді жүзеге асыру</p> <p>10. Жұмыскерлерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыруды жүзеге асыру</p> <p>11. Еңбекті қорғауды басқару жүйесін енгізу</p>		
---	--	--

Еңбекті қорғау шығындарының кезеңділігі

Тұрақты	Біржолғы
1.1 Басшылар және ҚЖЕҚ-ны қамтамасыз етуге жауапты тұлғалардың білімін тексеруді және оқытуды ұйымдастыру	1.2 Басшылар мен ҚЖЕҚ-ы
2.1 Алдын ала медициналық тексеру жүргізуді ұйымдастыру	қамтамасыз етуге
2.2 Мерзімдік медициналық тексеру жүргізуді ұйымдастыру	жауапты
2.3 Ауысым алдындағы және ауысымнан кейінгі медициналық тексерулерді өткізуді ұйымдастыру	тұлғаларды оқыту, біліктілігін
3. Өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша аттестаттауды жүргізуді ұйымдастыру	арттыру және
4. Кәсіптік тәуекелдерге бағалау жүргізуді ұйымдастыру	білімдерін тексеру
5. Жеке қорғаныш құралдарымен (ЖҚҚ), жуу және залалсыздандыру заттарымен қамтамасыз ету	6. Ұжымдық қорғану
5.1 ЖҚҚ сатып алу	құралдарымен
5.2 Жуу және залалсыздандыру заттарын сатып алу	қамтамасыз ету
5.3 ЖҚҚ сақтау, залалсыздандыру	6.1 ҰҚҚ сатып алу
7. Санитарлық-тұрмыстық жағдайларды қамтамасыз ету	6.2 Қызмет көрсету
7.1 Санитарлық-тұрмыстық үй-жайларды жайластыру	және жөндеу
7.2 Сан. - тұрмыстық үй-жайларға қызмет көрсету	6.3 ҰҚҚ жобалау
8. Жұмыскерлерге көзделген кепілдіктерді қамтамасыз ету	және
8.1. Жыл сайынғы ақылы қосымша еңбек демалыстарымен қамтамасыз ету	реконструкциялау
8.2. Жұмыс уақытының қысқартылған ұзақтығымен қамтамасыз ету	11. Еңбекті қорғауды

<p>8.3. Еңбекақыны көтеріңкі төлеумен қамтамасыз ету</p> <p>8.4. Жұмыскерлерді сүтпен немесе оған теңестірілген тамақ өнімдерімен және (немесе) диеталық (емдік және профилактикалық) тамақтануға арналған мамандандырылған өнімдермен қамтамасыз ету</p> <p>9. Міндетті кәсіптік зейнетақы жарналарын жүзеге асыру</p>	<p>басқару жүйесін енгізу 17. ЕҚ және ҚТ бойынша кабинеттерді жабдықтау</p>
Еңбекті қорғау шығынарының құрамы	
Бір компонентті	Көп компонентті
<p>4. Кәсіптік тәуекелдерге бағалау жүргізуді ұйымдастыру</p> <p>9. Міндетті кәсіптік зейнетақы жарналарын жүзеге асыру</p> <p>10. Жұмыскерлерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыруды жүзеге асыру</p> <p>11. Еңбекті қорғауды басқару жүйесін енгізу</p> <p>14. Әкімшілік айыппұлдарды төлеу</p> <p>17. Санаторлық-курорттық емделуді қамтамасыз ету</p> <p>19. Шағын кәсіпкерлік субъектілерінің ҚжЕҚ жөніндегі маманды тартуы</p>	<p>1. Жұмыскерлерді, басшыларды және ҚжЕҚ қамтамасыз етуге жауапты тұлғаларды оқытуды, оларға нұсқау беруді және білімдерін тексеруді ұйымдастыру</p> <p>2. Жұмыскерлерді міндетті медициналық тексеруден өткізуді ұйымдастыру</p> <p>5. Жеке қорғаныш құралдарымен (ЖҚҚ), жуу және залалсыздандыру заттарымен қамтамасыз ету</p> <p>6. Ұжымдық қорғану құралдарымен қамтамасыз ету</p> <p>7. Санитарлық-тұрмыстық жағдайларды қамтамасыз ету</p> <p>8. Жұмыскерлерге көзделген кепілдіктерді</p>

қамтамасыз ету

13. Жазатайым оқиғаға байланысты шығындарды жүзеге асыру

15. Профилактикалық медициналық тексерулер жүргізуді ұйымдастыру

16. Жұмыскерлерді жұмыс орындарында қолайлы еңбек жағдайларын жасауға жәрдемдескені үшін көтермелеу, қауіпсіз еңбек жағдайларын жасау жөніндегі өнертапқыштық ұсыныстар;

18. ЕҚ және ҚТ бойынша кабинеттерді жабдықтау

20. ҚжЕҚ-ны қамтамасыз ететін аспаптарды, құрылғыларды, жабдықтарды және (немесе)

олардың кешендерін (жүйелерін) сатып алу, оның ішінде жұмыстарды жүргізу процестерін бейне-, аудио - немесе өзге де тіркеу

Бұдан әрі кәсіпорын шығындарын бюджеттеу мәселелері бойынша қолданылатын ұғымдық аппаратқа теориялық талдау, оның ішінде «еңбекті қорғауға арналған шығындар», «еңбекті қорғауға арналған шығындарды жоспарлау», «еңбекті қорғауға арналған шығындарды басқару», «еңбекті қорғауға арналған шығындардың экономикалық тиімділігі» сияқты кең таралған терминдер келтірілген.

Ғылым терминологияға еңбекті қорғау және оның болмауы саласындағы бірыңғай терминологиялық жүйенің қажеттілігі ретінде шолу жасалды. Осы мақсатта Халықаралық еңбек ұйымының ағылшын тіліндегі құжаттарының тұжырымдамалық аппараты және еңбекті қорғау жөніндегі орыс тілді ресейлік нормативтік актілер талданды.

Терминологияның маңыздылығы өте маңызды және ерекше, өйткені ұғымдардың түсініксіздігі мен дәл еместігі олардың түсініксіздігі мен түсініксіздігінің түсініксіздігіне әкеледі, осыған байланысты терминдердің жүйеленген функциясы қолдануға ұсынылған тұжырымдамалармен қамтамасыз етілуі керек. Сонымен қатар, әртүрлі ғылымдар мен қызмет салаларының пәнаралық және қаныққан ұғымдары болып табылатын еңбекті қорғау саласында бұл әсіресе өзекті болып табылады, өйткені онда еңбек жағдайларының әлеуметтік аспектілері, қызметкерлердің қауіпсіз жұмысын қамтамасыз ету, кәсіби тәуекелдер және олардан қорғау құралдары мәселелері қозғалады.

Терминологиялық аппарат пен ұғымдар жүйесі заңдар, Нормативтік құқықтық актілер, техникалық ережелер мен нұсқаулықтар жиынтығынан құрылған еңбекті қорғауды қамтамасыз етудің базалық элементі ретінде норма түзушіліктің ажырамас бөлігі болып табылады. Жаһандану және еңбекті интернационалдандыру дәуірінде әлемдік экономикалық және ақпараттық кеңістікте қазақстандық нормативтік базаны әртүрлі халықаралық құжаттардың талаптарымен үйлестіру және терминологиялық база мен ұғымдық аппараттың бір мәнді сәйкестігін пайдалану проблемасының түйінді мәні бар.

Біріншіден, «Еңбекті қорғау» термині нені білдіретінін анықтаймыз [Occupational Health and Safety - OHS (Британдық нұсқа) немесе Occupational Safety and Health - Osh

(американдық нұсқа)] - құқықтық, әлеуметтік-экономикалық, ұйымдастырушылық-техникалық, санитарлық-гигиеналық, емдеу-профилактикалық, оңалту және басқа да іс-шараларды қамтитын еңбек қызметі процесінде қызметкерлердің өмірін, денсаулығын және еңбекке қабілеттілігін сақтау жөніндегі қызмет.

Ағылшын тіліндегі «Еңбекті қорғау» деген орыс тіліндегі сөз тіркесімен бірдей мағынаны білдіретін Occupational Health and Safety (OHS немесе OH&S) немесе Occupational Safety and Health (OSH) бөлінбейтініне назар аударайық.

Еңбекті қорғауды басқару моральдық, заңнамалық және кәсіби және іскерлік аспектілермен байланысты. Моральдық міндеттемелер қызметкерлердің өмірі мен денсаулығын қорғауды қамтиды. Заңнамалық себептер жұмысшылардың қауіпсіздігін қорғайтын заңдардың алдын-алу, бақылау-қадағалау және өтемақы әрекеттерімен байланысты. Белсенді еңбекті қорғауды басқару қызметкерлердің адалдығын арттырады, сонымен қатар компанияның беделін жақсартады және жазатайым оқиғалар мен шығындарды болдырмауға немесе азайтуға әкеледі. Сондықтан еңбекті қорғауды басқаруда жазатайым оқиғаларға шығындарды талдау маңызды.

Сондықтан, ең жиі қолданылатын термин "Жазатайым оқиғалардың (жарақаттанудың) құндық бағасы (ж), жазатайым оқиғалардың (жарақаттанудың) экономикалық бағасы (ж)" [accident cost accounting, accident costing] болып табылады, бұл компанияның егер жарақат / жазатайым оқиға орын алмаған жағдайда жұмсалмайтын шығыстары түсініледі.

Сондай-ақ, еңбекті қорғау шығындары еңбекті қорғау шаралары ұғымын қамтиды, еңбекті қорғау бағдарламалары ұғымын қолданады, сондықтан біз келесі анықтамаларды береміз.

Еңбекті қорғау жөніндегі іс – шара, еңбекті қорғау жөніндегі профилактикалық іс-шара [safety measure]-құқықтық, әлеуметтік-экономикалық, ұйымдастыру-техникалық, санитарлық-эпидемиологиялық, емдеу-профилактикалық, оңалту және өзге де іс-шаралар мен құралдарды қамтитын еңбек қызметі процесінде қызметкерлердің өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі іс-шара.

Еңбекті қорғау жөніндегі бағдарлама [safety programme] - қол жеткізілуі тиіс мақсаттарды, басымдықтар мен құралдарды, еңбек жағдайларын жақсарту жөніндегі шараларды, сондай-ақ тиімділікті бағалау құралдарын қамтитын бағдарлама (іс-қимыл жоспары).

Тұжырымдамалық аппаратты анықтауға деген көзқарастарды талдау терминологиялық талдауға арналған ғылыми еңбектер арасында проблема мен негізгі ұғымдарды біржақты түсіндіру орын алатындығын көрсетті. Осы терминдерді түсіндірудің әртүрлілігі сол Тұжырымдаманың әртүрлі семантикалық жүктемені көтеруіне әкеледі, сондықтан бұл ұғымдарды нақты ажырату қажет және шығындар мен шығындарға байланысты мәселелерді қарастыру кезінде осы ұғымдардың мәнін тұжырымдап, дәлелдеген жөн.және оларды белгілі бір контексте қолдану.

Әдетте, «шығындар» ұғымы бухгалтерлік және салықтық есепте жиі қолданылады. «Шығындар» ұғымы қаржы саласына, кәсіпорынның тиімділігін жоспарлауға және бағалауға көбірек қатысты, яғни.басқару есебіне көбірек қолданылады. «Еңбекті қорғауға арналған шығындар» терминінің бірнеше түсіндірмесін қарап, «еңбекті қорғауға арналған шығындар – бұл құқықтық, әлеуметтік-экономикалық, ұйымдастырушылық-техникалық, санитарлық-эпидемиологиялық, емдеу-профилактикалық, оңалту және өзге де іс-шараларды жүргізуге жұмсалатын шығындарды қоса алғанда, еңбек қызметі процесінде қызметкерлердің өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі шығындар» терминін айқындау ұсынылады.

Шығындарды жоспарлаумен байланысты ұғымдарды талдау бұл тұжырымдаманың кең мағынаға ие және әртүрлі түсіндірмелерде қолданылатындығын көрсетті, ал ғылыми ортада көптеген ұғымдардың мәні туралы консенсус жоқ.

Мысалы, нормативтік құжаттарда және ғылыми экономикалық әдебиеттерде қолданылатын «Шығындардың тиімділігін бағалау» терминін талдау көбінесе бұл ұғым пайда мен шығындарды талдау әдісін қолдану кезінде қолданылатындығын көрсетті. Мысалы, еңбекті қорғау шығындарының экономикалық тиімділігі туралы түсінік беріледі - еңбекті қорғауды басқаруға инвестициялардың еңбек өнімділігінің өсуіне әсерін бағалау, қолайсыз еңбек жағдайларына байланысты шығындарды азайту арқылы

үнемдеу. Еңбекті қорғау жөніндегі іс – шаралардың экономикалық тиімділігі-пайдалы нәтиженің (еңбек жағдайларын жақсарту және еңбекті қорғау) Еңбекті қорғау жөніндегі іс-шаралардың шығындарына қатынасы. Мақсатқа жетуге барынша ықпал ететін шығындар тиімді. Экономикалық тиімділік көрсеткіштері: зардап шеккендерге зиянды өтеуге арналған төлемдерді үнемдеу; өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан міндетті әлеуметтік сақтандыру бойынша сақтандыру тарифтеріне жеңілдіктер алу нәтижесінде сақтандыру жарнасының сомасын азайту; еңбек өнімділігін арттыру болуы мүмкін.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, терминнің бірнеше түсіндірмелерін қарастыра отырып, біз ғылыми зерттеулердің нәтижелері бойынша жасалған негізгі терминдердің сипаттамасын ұсынамыз.

а) Еңбекті қорғау және онымен байланысты шығындар саласының базалық терминдері

Еңбекті қорғау саласында еңбек қызметі процесінде қызметкерлердің өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қабылданатын шараларға профилактика, яғни жағымсыз оқиғаның – өндірістегі жазатайым оқиғаның алдын алу практикасы жатады. Жұмыс берушілер, мемлекет, сақтандырушылар немесе еңбекті қорғаудың басқа мүдделі тараптары стратегиялық бағдарламаларды, экономикалық немесе басқа ынталандырулар мен практикалық қолдауды ұсына отырып, осындай шаралардың тиімділігін арттыруға тырысады. Бұл үшін жеткілікті қаражат қажет, оның көлемін еңбекті қорғау шығындарын бюджеттеу процесі негізінде анықтауға болады.

Еңбекті қорғау [Occupational Safety and Health - OSH] - құқықтық, әлеуметтік-экономикалық, ұйымдастыру-техникалық, санитарлық-эпидемиологиялық, емдеу-алдын алу, оңалту және өзге де іс-шаралар мен құралдарды қамтитын еңбек қызметі процесінде қызметкерлердің өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесі (ҚР ЕК).

Еңбекті қорғауға арналған шығындар [Occupational health and safety costs] - бұл құқықтық, әлеуметтік-экономикалық, ұйымдастыру-техникалық, санитарлық-эпидемиологиялық, емдеу-профилактикалық, оңалту және өзге де іс-шараларды жүргізуге жұмсалатын шығындарды

қамтитын еңбек қызметі процесінде қызметкерлердің өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі жүйенің жұмыс істеуіне арналған шығындар.

Еңбекті қорғауға арналған шығындар бюджеті - бұл еңбекті қорғауға инвестициялар үшін қажетті ақшалай қаражат қоры, заттай көрсеткіштерді (мысалы, ЖҚК көлемі, аттестатталатын орындар саны және т.б.) көрсете отырып, еңбекті қорғау жөніндегі қажетті шаралар кешені негізінде ақшалай бірліктердегі шығыстарды рәсімдейтін жеке құжат түрінде рәсімделеді.

Еңбекті қорғауға арналған шығындарды бюджеттеу-бұл экономикалық негізделген іс-шараларды орындауға бағытталған еңбекті қорғауға арналған шығындар бюджетін жасау, орындау және орындалуын бақылау процесі.

Еңбекті қорғау жөніндегі құқықтық іс - шаралар-Еңбектің қауіпсіз жағдайларының стандарттарын белгілейтін құқықтық нормаларды және олардың сақталуын қамтамасыз ету жөніндегі заңнамалық талаптарға негізделген құқықтық құралдарды жасау жөніндегі еңбекті қорғау жөніндегі іс-шаралар.

Еңбекті қорғау жөніндегі әлеуметтік – экономикалық іс – шаралар-еңбекті қорғауды экономикалық ынталандыру жөніндегі іс-шаралар, зиянды және қауіпті еңбек жағдайларында жұмыстарды орындау кезінде өтемақылар мен жеңілдіктер белгілеу, кәсіптік аурулар мен өндірістік жарақаттар туындаған кезде өтемақыларды міндетті сақтандыру және төлеу және т. б.

Еңбекті қорғау жөніндегі ұйымдастыру-техникалық іс – шаралар [organisational measures] - еңбекті қорғау саласындағы саясат пен мақсаттарды және осы мақсаттарға қол жеткізу жөніндегі рәсімдерді белгілейтін өзара байланысты және өзара іс-қимыл жасайтын элементтердің бірыңғай кешені ретінде еңбекті қорғауды басқару жүйесін құру жөніндегі іс-шаралар. Ұйымдастыру құралдарының көмегімен қауіпті заттардың әсерін азайтуға бағытталған ұйымдастыру шараларын (мысалы, ашық учаскелердегі жұмысшылар санын қысқарту), сондай-ақ техникалық жабдықты пайдалану есебінен қауіпті заттардың әсерін азайтуға бағытталған техникалық шараларды қамтиды.

Еңбекті қорғау жөніндегі санитарлық-гигиеналық іс – шаралар-қауіпсіз еңбек жағдайларын қамтамасыз ету

және кәсіптік аурулардың алдын алу мақсатында қызметкерлерге зиянды және қауіпті өндірістік факторлардың әсер ету деңгейін төмендетуге бағытталған іс-шаралар. Жұмысшыларға әсер ету дәрежесін өлшеу жөніндегі, сондай-ақ өндірістік орта туындатқан денсаулықтың нашарлауының алдын алу жөніндегі тиісті бағдарламаларды әзірлеу және іске асыру жөніндегі іс-шараларды қамтиды.

Еңбекті қорғау жөніндегі емдеу-профилактикалық іс - шаралар-қызметкерлерді алдын ала, мерзімдік және кезектен тыс медициналық тексеруді, міндетті психиатриялық куәландыруды ұйымдастыру, сүт және емдеу-профилактикалық тағам беру жөніндегі іс-шаралар.

Еңбекті қорғау жөніндегі оңалту іс-шаралары- Өндірістегі жазатайым оқиға және кәсіптік аурулар салдарынан зардап шеккен қызметкерлердің денсаулығы мен еңбекке қабілеттілігін қалпына келтіруге бағытталған іс-шаралар.

Еңбекті қорғауға арналған шығындарды бюджеттеудің экономикалық тиімділігі-құқықтық, әлеуметтік-экономикалық, ұйымдастырушылық-техникалық, санитарлық-эпидемиологиялық, емдеу-профилактикалық, оңалту және өзге де іс-шараларды жүргізуге жұмсалатын шығындарды қоса алғанда, еңбек қызметі процесінде қызметкерлердің өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі жүйені енгізуге және оның жұмыс істеуіне арналған шығындарды тұтырудан күтілетін пайданың арақатынасы.

Еңбекті қорғауға арналған шығындар бюджетін әзірлеу кезеңділігі – шығындарды бюджеттеуде қамтылатын уақыт аралығының, есеп айырысу кезеңінің көрсеткіші. Жоспарланатын деректер мен қажеттіліктер негізінде айқындалады және бір жылдан аспайтын мерзімді құрайды. Нақты жылдық кезеңді таңдау жыл таңдалған баламаны іске асырудың болашақ қаржылық нәтижелерін бағалау және кәсіпорын қызметінің қажетті көрсеткіштерін есептеу үшін жеткілікті үлкен кезең екендігіне байланысты.

Еңбекті қорғау рәсімдері [OSH Procedures] - еңбекті қорғауды басқару жүйесін құрайтын рәсімдер.

б) Шығындардың түрлеріне және олардың жіктелуіне байланысты терминдер.

Еңбекті қорғауға арналған бекітілген шығындар (Fixed cost) – бұл қызмет түріне қарамастан кәсіпорында

пайда болатын, өндіріс көлеміне тәуелді емес, тұрақты сипатқа ие (күнделікті, апта сайынғы, ай сайынғы және т.б.), мұндай шығындарды кез келген жағдайда төлеу керек. Тұрақты шығындар тұрақты болып табылатын айнымалылармен бірге еңбекті қорғаудың жалпы шығындарын құрайды.

Еңбекті қорғауға тікелей шығындар (direct costs) – бұл еңбекті қорғау жөніндегі іс-шараларды орындаумен тікелей байланысты шығындардың бір түрі. Тікелей шығындар жанама шығындармен бірге, олар керісінше, еңбекті қорғаудың жалпы шығындарын құрайды.

Еңбекті қорғауға арналған шығындарды жіктеу-бұл байланысты іс-шараларды егжей-тегжейлі (бөлімде) белгілі бір қасиеттер мен белгілер (олардың болуы немесе болмауы) бойынша еңбекті қорғауға арналған көптеген шығындарды реттеу әдісі.

Еңбекті қорғауға жұмсалатын шығындардың регламенттелуі [Reglement cost] – бұл Нормативтік-құқықтық құжаттамада белгіленген көлемде регламенттелген белгі мен міндетті сипат негізінде еңбекті қорғауға жұмсалатын шығындарды жатқызу қасиеті.

с) Зиянды немесе қауіпті еңбек жағдайларында жұмыс істеу кезіндегі шығын түрлеріне байланысты терминдер

Өндірістік жарақатқа, кәсіптік ауруға, денсаулықтың нашарлауына, еңбекке қабілеттіліктің төмендеуіне немесе өлімге әкелуі мүмкін өндірістік факторлардың әсерінен зиянды немесе қауіпті еңбек жағдайлары бойынша жұмыс жоғары экономикалық шығындарға әкеледі, еңбекті қорғауды нашар басқарудың теріс салдарынан. Жарақат, ауру және өлім әртүрлі шығындармен байланысты. Біріншіден, бұл медициналық көмек, қалпына келтіру және қалпына келтіру шығындары сияқты тікелей шығындар. Сондай-ақ, өнімділіктің жоғалуына және өнімділіктің төмендеуіне байланысты шығындар бар.

Кепілдіктер - қызметкерлерге әлеуметтік-еңбек қатынастары саласында берілген құқықтардың жүзеге асырылуын қамтамасыз ететін құралдар, тәсілдер мен жағдайлар (ҚР ЕК);

Зиянды еңбек жағдайлары-зиянды өндірістік факторлардың, яғни әсер етуі қызметкерге сырқаттануына

немесе еңбекке қабілеттілігінің төмендеуіне және (немесе) ұрпақтарының денсаулығына теріс әсер етуге әкеп соқтыруы мүмкін өндірістік факторлардың болуымен сипатталатын еңбек жағдайлары (ҚР ЕК).

Қауіпті еңбек жағдайлары - еңбекті қорғау ережелері сақталмаған жағдайда белгілі бір өндірістік немесе жойылмайтын табиғи факторлардың әсері қызметкердің өндірістік жарақатына, денсаулығының кенеттен нашарлауына немесе улануына әкеп соқтыратын, нәтижесінде еңбекке қабілеттілігінен уақытша немесе тұрақты айрылу, кәсіптік ауру не өлім болатын еңбек жағдайлары.

Өтемақы төлемдері - жұмыстың ерекше режимі мен еңбек жағдайларына, жұмысынан айрылуына, қызметкерлердің еңбек міндеттерін немесе ҚР заңдарында көзделген өзге де міндеттерді орындауына байланысты шығындарын өтеуге байланысты ақшалай төлемдер, сондай-ақ қызметкерлерді немесе еңбек қатынастарында тұрмайтын өзге де адамдарды кәсіптік даярлауға, қайта даярлауға және біліктілігін арттыруға байланысты төлемдер (ҚР ЕК).

Зиянды және/немесе қауіпті еңбек жағдайларында жұмыс істеген кезде өтемақы - зиянды және/немесе қауіпті еңбек жағдайларында жұмыс істеген кезде қызметкерге зиянды және/немесе қауіпті өндірістік факторлардың әсер ету қаупінің жоғарылығы үшін өтемақы ретінде төленетін ақшалай сома немесе өзге де сыйақы.

Зиянды және/немесе қауіпті еңбек жағдайларында жұмыс істеу кезіндегі жеңілдіктер - зиянды және/немесе қауіпті еңбек жағдайларында жұмыс істеу кезіндегі белгілі бір артықшылықтар мен қосымша құқықтар.

Еңбекке ақы төлеудің арттырылған мөлшері-ауыр жұмыстарда, еңбек жағдайлары зиянды және (немесе) қауіпті жұмыстарда істейтін жұмыскерге салалық келісімде айқындалатын зияндылық пен қауіптілік дәрежесі бойынша еңбек жағдайларын жіктейтін салалық коэффициенттерді ескере отырып, мөлшері ұжымдық шартта немесе жұмыс берушінің актісінде айқындалатын жоғарылатылған лауазымдық айлықақылар (мөлшерлемелер) немесе

қосымша ақылар белгілеу арқылы еңбекке ақы төлеудің кепілді мөлшері.

Зиянды немесе қауіпті еңбек жағдайларында жұмыс істеу кезінде еңбекті қорғауға арналған арнайы шығындар - бұл кәсіптік қатерді бағалау немесе өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша аттестаттау нәтижелері бойынша белгіленетін және расталатын зиянды және/немесе қауіпті еңбек жағдайлары болған кезде кәсіпорында туындайтын шығындардың түрі.

Жұмыс берушінің еңбекті қорғауға арналған бюджеті мен инвестициялық шығыстары туралы ақпарат еңбекті қорғау саласында соңғы онжылдықта қол жеткізілген прогресті бағалауға оң әсер етеді және салалық бағдарларды белгілеуге және еңбекті қорғау саласындағы мемлекеттік саясатты үйлестіруге мүмкіндік береді. Еңбекті қорғау шығындарын бюджеттеу мәселелері басқарудың барлық деңгейлерінде еңбекті қорғауды ұйымдастыруда маңызды мәнге ие.

2. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЕҢБЕКТИ ҚОРҒАУ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРАКТИКАСЫ ЖӨНІНДЕГІ ШАРАЛАРДЫ ҚАРЖЫЛАНДЫРУ

ҚР-да *еңбекті қорғауға арналған шығындарды қалыптастырудың қолданыстағы тетігі* ҚР заңнамасына негізделген құқықтық реттеу нормаларымен айқындалған, оның даму перспективалары Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасында көрсетілген, оған сәйкес еңбек заңнамасын одан әрі жетілдірудің негізгі бағыттарының бірі еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғаудың тиісті деңгейін қамтамасыз ету, қызметкерлерді еңбек қатынастарында қорғау болып табылады³⁷.

Қауіпсіз еңбек жағдайларына конституциялық құқық жұмыс берушінің негізгі міндеті ретінде еңбекті қорғауды басқару жүйесі шеңберінде іске асырылады. Жұмыс берушінің еңбекті қорғауға арналған шығындарды қаржыландыру жөніндегі міндеті Қазақстан Республикасы Еңбек Кодексінің 182-бабында бекітілген, бұл ретте қызметкерлер осы мақсаттарға арналған шығыстарды көтермейді.

Еңбек заңнамасына сәйкес жұмыс берушінің қаражаты есебінен қаржыландырылатын шығындардың негізгі түрлеріне мыналар жатады:

- басшылар мен еңбек қауіпсіздігін және еңбекті қорғауды қамтамасыз етуге жауапты адамдарды оқыту, қайта оқыту және біліктілігін арттыру;
- қызметкерлерді еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласында оқыту және білімдерін тексеру, нұсқау беру;
- мерзімді медициналық тексеру жүргізу;
- ауысым алдындағы және ауысымнан кейінгі медициналық тексерулер жүргізу;
- өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша аттестаттау;
- кәсіби тәуекелдерге бағалау жүргізу;

---

³⁷ "Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674>

- жеке қорғаныш құралдарымен (ЖҚҚ), жуу және залалсыздандыру заттарымен қамтамасыз ету;
- ЖҚҚ сақтау, қызмет көрсету және жөндеу, залалсыздандыру;
- ұжымдық қорғану құралдарымен қамтамасыз ету;
- санитарлық-тұрмыстық қызмет көрсетуді қамтамасыз ету;
- емдік-профилактикалық тағам (ЕПТ) және дәрумендік препараттар беру;
- сүт немесе оған теңестірілген басқа да тамақ өнімдерін беру;
- қосымша еңбек демалысын беру;
- жұмыс уақытының қысқартылған ұзақтығын белгілеу;
- еңбекке ақы төлеудің жоғары мөлшерін белгілеу;
- қызметкерлерді еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру;
- міндетті кәсіптік зейнетақы жарналарын төлеу;
- еңбекті қорғау және қауіпсіздік техникасы кабинеттерін жабдықтау.

Әрі қарай, біз кәсіпорындағы қауіпсіз еңбекті қамтамасыз ету шығындарының осы түрлерін қысқаша сипаттаймыз.

Басшылар мен еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғауды қамтамасыз етуге жауапты адамдарды оқытуға, қайта оқытуға және олардың біліктілігін арттыруға арналған шығыстар. Қазақстан Республикасы Еңбек Кодексінің 182-бабына сәйкес жұмыс беруші өз қызметкерлерін еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау мәселелері бойынша оқытуды, оларға нұсқау беруді және білімдерін тексеруді жүргізуге міндетті. Осы норманы іске асыру үшін Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2015 жылғы 25 желтоқсандағы №1019 бұйрығымен бекітілген жұмыскерлерді, басшыларды және еңбек қауіпсіздігін және еңбекті қорғауды қамтамасыз етуге жауапты адамдарды еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау мәселелері бойынша оқытуды, оларға нұсқама беруді және білімдерін тексеруді жүргізудің қағидалары мен мерзімдері қолданылады.

Біліктілікті арттыруды оқытуға арналған шығындарды жоспарлау мақсатында оқу орталықтарына жұмыстан қол үзіп

біліктілікті арттыруға жіберілетін қызметкерлердің саны, сондай-ақ бір маманды оқытуға арналған құны айқындалады.

Басшылар мен еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғауға жауапты адамдар 3 жылда 1 рет оқытылады. Осы санаттағы қызметкерлерді оқытуды оқу орталықтары жүзеге асырады³⁸.

Қызметкерлерді еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау мәселелері бойынша оқыту және білімін тексеру жылына **кемінде бір рет** жүзеге асырылады. Қызметкерлерді жұмыс беруші жүргізетін жұмысшы мамандықтары бойынша оқыту қосымша қаражатсыз жүргізіледі. Қажет болған жағдайда жұмыс беруші еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғауға жауапты адамдарды ғана емес, қызметкерлерді де оқыту үшін оқу орталықтарына жүгіне алады. Бұл жағдайда бюджетті жоспарлау кезінде жыл сайынғы оқытуды ескере отырып, ұйым қызметтерінің құнын ескеру қажет.

Қазақстан Республикасы Еңбек Кодексінің 182-бабының 2-тармағына сәйкес еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау бойынша нұсқаулық жүргізу жұмыс берушінің міндеті болып табылады және оны еңбекті қорғау қызметі жүзеге асырады. Қызметкерлерге нұсқау беруді еңбекті қорғау қызметі немесе еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі жауапты адамдар жүргізеді.

Сондай-ақ, жаңадан қабылданған қызметкерді, басшыны немесе еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғауға жауапты адамды оқыту шығындарын ескеру қажет, өйткені ережелер тармағына сәйкес жұмыс беруші 1 ай ішінде осы қызметкерлерді оқытуы керек.

Мерзімдік медициналық қарап-тексеруді, ауысым алдындағы және ауысымнан кейінгі медициналық қарап-тексерулерді жүргізуге арналған шығыстар. Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің 185-бабына сәйкес денсаулық жағдайын динамикалық байқауды қамтамасыз ету, аурулардың бастапқы белгілерін уақтылы анықтау, жалпы, кәсіптік, инфекциялық және паразиттік аурулардың алдын алу және оларды таратпау және жарақаттанудың алдын алу

---

³⁸ «Қызметкерлерді, басшыларды және еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғауды қамтамасыз етуге жауапты тұлғаларды еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау мәселелері бойынша оқытуды, оларға нұсқама беруді және білімдерін тексеруді жүргізу қағидалары мен мерзімдерін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2015 жылғы 25 желтоқсандағы №1019 бұйрығы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500012665>

мақсатында жұмыс беруші жұмыскерлерді мерзімді медициналық қарап-тексеруден өткізуді ұйымдастырады. Мерзімдік медициналық қарап-тексеру мөлшері мен меншік нысанына қарамастан ұйымдар қызметінің ерекшелігін ескере отырып, нысаналы топтарға байланысты әрбір 6 және 12 ай сайын кезеңділікпен жұмыс берушінің өз қаражаты есебінен жүзеге асырылады. Кезеңділік және нысаналы топтар ҚР ДСМ 2020 жылғы 15 қазандағы №131/2020 бұйрығының негізінде айқындалады³⁹.

Мерзімді медициналық тексерулерге бюджетті жоспарлау мақсатында белгіленген үлгідегі мемлекеттік лицензиясы бар медициналық ұйымның қызмет көрсету мерзімділігі мен құнын ескере отырып, белгілі бір нысаналы топтарға жататын кәсіпорын қызметкерлерінің саны айқындалады (ҚР ДСМ 2020 жылғы 15 қазандағы №131/2020 бұйрығының 2-тарауының 4-тармағына сәйкес) (яғни бір жұмыскерді медициналық тексерудің құны; **жылына 1 рет** медициналық тексеруден өтетін жұмыскерлер саны; **жарты жылда 1 рет** медициналық тексеруден өтетін жұмыскерлер саны).

Қазақстан Республикасының Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы кодексінің 86-бабының 5-тармағына сәйкес жұмыс беруші ауыр жұмыстарда, еңбек жағдайлары зиянды және (немесе) қауіпті жұмыстарда істейтін жұмыскерлердің ауысым алдындағы (рейс алдындағы), ауысымнан кейінгі (рейстен кейінгі) міндетті медициналық тексеруден уақтылы өтуін, машиналар мен механизмдерді басқаруды өз қаражаты есебінен қамтамасыз етеді⁴⁰. Қазақстан Республикасының Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы Кодексіне сәйкес ауысым алдындағы (рейс алдындағы) міндетті медициналық қарап-тексерулер жеке тұлғаның ауруының болуын немесе болмауын анықтау немесе растау, денсаулық жағдайын, сондай-ақ уақытша еңбекке жарамсыздығын, түсетін ауысымда (рейсте) жұмысқа кәсіби жарамдылығын, оның

---

³⁹ Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің м. а. 2020 жылғы 15 қазандағы № ҚР ДСМ-131/2020 «Алдын ала міндетті медициналық тексеруден өту» бұйрығы// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021443/info>

⁴⁰ Кодекс Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения» от 7 июля 2020 года № 360-VI//<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000360>

ішінде алкогольден, есірткіден немесе өзге де уытқұмарлықтан мас болуды және осындай масандықтың қалдық құбылыстарын айқындау мақсатында жүргізіледі. Ауысымнан кейінгі (рейстен кейінгі) медициналық қарап-тексерулер жұмыс күні (ауысым, рейс) аяқталғаннан кейін жұмыс ортасының және еңбек процесінің зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік факторларының қызметкерлердің денсаулық жағдайына әсер ету белгілерін, кәсіби ауруды немесе улануды, алкогольден, есірткіден немесе өзге де уытқұмарлықтан мас болу белгілерін анықтау мақсатында жүргізіледі.

Зиянды және қауіпті факторлардың Тізбесі негізінде жұмыс беруші ауысым алдындағы және ауысымнан кейінгі медициналық тексеруге жататын жұмыскерлердің тізімін қалыптастырады.

Ауысым алдындағы және ауысымнан кейінгі медициналық қарап-тексерулерге арналған шығындарды жоспарлау мақсатында қызметкерлердің саны, қызметтердің құны немесе еңбекті қрғау қызметінің өз күшімен жасалатын рәсімдерді көрсетуге арналған шығындар айқындалады.

Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің м.а. 2020 жылғы 15 қазандағы № ҚР ДСМ-131/2020 бұйрығының 29-тармағына сәйкес ауысым алдындағы және ауысымнан кейінгі тексерулерді жүргізу үшін ұйым немесе медициналық ұйым жылыту, сумен жабдықтау, кәріз, жарықтандыру жүйелерімен жабдықталған, медициналық жабдықтармен және құрал-саймандармен жабдықталған (артериялық қысымды, тамыр соғуының жиілігі мен сапалық сипаттамаларын өлшеу және бағалау, дене температурасын өлшеу, алко-тесттер жүргізу үшін) арнайы үй-жай бөледі. Тиісінше, бұл шығындар жоспарлау кезінде де есепке алынады. Егер аталған қызметті, медпункт жабдығын қоса алғанда, медициналық ұйым көрсеткен жағдайда, шығындарды жоспарлау кезінде 1 қызметкерге қызмет құны қызметкерлердің саны ескеріледі. Медициналық тексерудің осы түрін дербес ұйымдастыратын жұмыс беруші шығындарды жоспарлау кезінде, қызметкерлер санын анықтаудан басқа, медициналық пунктті жабдықтау мен ұстауға арналған шығындарды және медициналық қызметкерлердің жалақысын ескереді. Жұмыс беруші санын Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің нормаларын және

кәсіпорынның жұмыс режимінің ерекшеліктерін ескере отырып, медициналық тексеруге жататын қызметкерлердің санына қарай айқындайды.

Өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша аттестаттауды жүргізуге арналған шығыстар. Қазақстан Республикасы Еңбек Кодексінің 182 және 183-баптарына сәйкес жұмыс беруші қызметкерлер өкілдерінің қатысуымен өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша мерзімді аттестаттауды өткізеді. Еңбек жағдайлары бойынша міндетті мерзімдік аттестаттауға кемінде **бес жылда бір рет** өндірістік объектілер жатады. Аттестаттауды құрамында аккредиттелген зертханалары бар мамандандырылған ұйымдар жүргізеді. Аттестаттау ұйымның өндірістік объектілерінің еңбек жағдайларының нақты жай-күйін олардың еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласындағы нормативтерге сәйкестігін кешенді бағалауды қамтиды. Өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша міндетті мерзімдік аттестаттауды жүргізу тәртібі ҚР ДСӘДМ 2015 жылғы 28 желтоқсандағы №1057 бұйрығымен бекітілген өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша міндетті мерзімдік аттестаттау қағидаларымен айқындалады⁴¹.

Өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша аттестаттауды жүргізуге арналған бюджетті жоспарлау мақсатында аттестаттауға жататын жұмыс орындарының саны және мамандандырылған ұйымдар қызметтерінің құны айқындалады. Аттестаттауға жататын жұмыс орындарының санын жұмыс беруші құратын Комиссия айқындайды. Бұл сан орындалатын жұмыстардың сипатына және жұмыс орындарының еңбек жағдайларына байланысты. Еңбекті қорғауға жұмсалатын шығындарды жоспарлау кезінде Қазақстан Республикасы Еңбек Кодексінің 183-бабының 4-тармағының кезектен тыс аттестаттау жүргізу шарттары туралы, сондай-ақ жаңадан іске қосылатын өндірістік объектілер мен жұмыс орындарына аттестаттау жүргізу қажеттілігі туралы талаптарын ескеру қажет.

Кәсіби тәуекелдерді бағалауды жүргізуге арналған шығыстар. Қазақстан Республикасы Еңбек Кодексінің 182-бабына сәйкес жұмыс беруші кәсіби

---

⁴¹ 2015 жылғы 28 желтоқсандағы ҚР ДСӘДМ бұйрығымен бекітілген «Өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша міндетті мерзімдік аттестаттау қағидалары» №1057//<https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500012743>

тәуекелдерге бағалау жүргізеді және өндірістік жабдықтар мен технологиялық процестерді неғұрлым қауіпсіз жабдықтарға ауыстыру жолымен оны барынша азайту және алып тастау жөнінде профилактика жасау арқылы шаралар жүргізеді. Кәсіби тәуекелді басқару қағидаларына сәйкес кәсіби тәуекелді бағалауды жұмыс беруші меншік нысанына, кәсіпорынның мөлшеріне және әрбір кәсіп (жұмыс орны) бойынша экономикалық қызмет түріне қарамастан өндірістік процестер мен қызмет түрлеріне 5 жылда 1 рет жүргізеді⁴². Кәсіби тәуекелдерді бағалауға жұмыс орнындағы барлық өндірістік факторлар жатады. Кәсіптік тәуекелді бағалауды жүргізуге арналған бюджетті жоспарлау мақсатында кәсіпорын қызметкерлерінің саны және мамандандырылған ұйым қызметтерінің құны айқындалады.

Қызметкерлерді жеке қорғану құралдарымен қамтамасыз етуге, қажетті санитарлық-гигиеналық жағдайлар жасауға, жуу және дезинфекциялау құралдарымен, медициналық қобдишамен жабдықтауға, сондай-ақ ЖҚҚ сақтауға, қызмет көрсетуге және жөндеуге, зарарсыздандыруға арналған шығыстар. ҚР Еңбек Кодексінің 182 - бабының 2-тармағына сәйкес зиянды және қауіпті еңбек жағдайлары бар кәсіпорындарда жұмыскерлерді жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан қорғау мақсатында жұмыс беруші өз қаражаты есебінен жұмыскерді зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік факторлардың әсерінен қорғауға арналған құралдар, оның ішінде арнайы киім жататын жеке қорғаныш құралдарымен қамтамасыз етуге міндетті. Сонымен қатар, жұмыс беруші оларға қажетті санитарлық-гигиеналық жағдай жасауға, жуу және дезинфекциялау құралдарымен, медициналық қобдишамен қамтамасыз етуге міндетті. Жеке қорғаныш құралдарын тиісті сақтау, қызмет көрсету және жөндеу, оларды бекітілген нормаларға сәйкес зарарсыздандыру, сондай-ақ экономикалық қызметтің әр түрлі 22 саласы ұйымдарының қызметкерлеріне арнайы киім мен басқа да

---

⁴² «Кәсіби тәуекелдерді басқару қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2020 жылғы 11 қыркүйектегі №363 бұйрығы
[//https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021197](https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021197)

жеке қорғаныш құралдарын беру ұйымдастырылуы тиіс⁴³. Осы нормалармен қатар жұмыс берушінің қаражаты есебінен жеке қорғану құралдарын берудің салалық нормалары қолданылады. Зиянды және қауіпті еңбек жағдайларында, сондай-ақ ерекше температуралық жағдайларда немесе ластанумен байланысты жұмыстарда істейтін қызметкерлерге Кеден одағының техникалық регламентіне сәйкес сертификатталған ЖҚҚ беріледі⁴⁴.

ЖҚҚ сатып алуға арналған шығыстарды қалыптастыру кәсіпорынның еңбекті қорғауға арналған шығыстарының негізгі баптарының бірі болып табылады. Қызметкерлерді қауіпті және зиянды өндірістік факторлардан ЖҚҚ-мен қамтамасыз етуге арналған бюджетті жоспарлау үшін мынадай бастапқы деректер қажет: еңбек жағдайы негізінде жұмыскерлердің кәсібі мен лауазымының тізімі, сатып алынатын арнайы киім мен ЖҚҚ атауы, кезекші ЖҚҚ үшін пайдалану ерекшеліктерін ескере отырып, сандық мәнде (бірлік, жұп, жиынтық) беру нормалары мен мерзімдері. Қызметкерлерді арнайы киіммен, арнайы аяқ киіммен және басқа ЖҚҚ-мен қамтамасыз етуге арналған шығындар мен қызметтер құны бекітілген нормалар шегінде өнімнің өзіндік құнына енгізіледі. Сондай-ақ, жұмыс беруші жеке қорғаныс құралдарына тиісті күтімді ұйымдастырады.

Сыртқы ұйым тартылған жағдайда жұмыс беруші ЖҚҚ-ны химиялық тазалау, жуу, жөндеу, дезактивациялау және залалсыздандыру жүргізуді қаржыландыру кезінде осы көрсетілетін қызметтердің құнын ескереді. Көрсетілген жұмыс түрлерін өз бетінше жүргізген кезде оларды жүзеге асыратын қызметкерлердің еңбегіне ақы төлеуді ескере отырып, осындай рәсімдерді жүзеге асыруға арналған шығындардың құны есепке алынуы тиіс. Еңбек жағдайлары бойынша талап етілетін жағдайларда ұйымдарда жеке қорғаныш құралдарын профилактикалық өңдеуге арналған кептіргіштер, камералар және қондырғылар орнатылады. Осындай қосалқы жабдықты сатып алу және қызмет көрсету еңбекті қорғауға арналған бюджетті қалыптастыру кезінде де көзделуі қажет. Сондай-ақ

---

⁴³ «Әртүрлі экономикалық қызмет ұйымдарының қызметкерлеріне арнайы киім және басқа да жеке қорғаныс құралдарын беру нормаларын бекіту туралы» ҚР ДСӘДМ 8.12.2015 ж. №943 бұйрығы

⁴⁴ Кеден одағы комиссиясының 9.12.2011 ж. №878 шешімімен бекітілген «Жеке қорғану құралдарының қауіпсіздігі туралы» КО ТР 019/2011 Кеден одағының техникалық регламенті

ЖҚҚ жоғалту, тозу, бүліну факторын және қосымша қаржыландыруды талап ететін арнайы киімнің ауыспалы жиынтығының қажетті санының болуын ескеру ұсынылады.

Газқағарлар, өзін-өзі құтқарғыштар, сақтандыру белдіктері, масалар, каскалар және басқа да құралдар сияқты ЖҚҚ түрлері тұрақты сынауға және жарамдылығын тексеруге, ал сүзгілер, шыны және қорғаныш қасиеттері төмендеген басқа да бөліктер уақтылы ауыстырылуға жатады, бұған қосымша құралдар көзделуі қажет. Беру нормаларында көзделген «кезекші», «кезекшілер» кию мерзімімен арнайы киім, арнайы аяқ киім және жеке қорғаныш құралдары жекелеген жұмыс түрлерін орындау кезінде мерзімді пайдалану үшін беріледі. Көбінесе шығыстардың бұл түрлері жұмыс берушінің назарынан тыс қалады және еңбекті қорғауға арналған бюджетті қалыптастыру кезінде ескерілмейді, әсіресе ЖҚҚ-ның осы түрлерін жөндеуге қатысты.

Зиянды және қауіпті еңбек жағдайлары бар кәсіпорындарда жұмыс істейтіндерді қамтамасыз ету үшін жұмыс берушінің қаражаты есебінен санитарлық-тұрмыстық үй-жайлармен және құрылғылармен, жуу және дезинфекциялау құралдарымен, медициналық қобдишамен қамтамасыз ету қағидалары әзірленді⁴⁵. Кәсіпорын қызметкерлеріне санитариялық-тұрмыстық қызмет көрсету қызметкерлерді киім ілетін орынмен, себезгі бөлмесімен, қол жуғышпен, ауыз сумен жабдықтау құрылғысымен, жылытуға немесе салқындатуға арналған үй-жайлармен қамтамасыз етуді, арнайы киімді өңдеуді, сақтауды және беруді, медициналық қобдишамен жабдықтауды қамтиды. Кәсіпорындағы санитариялық-тұрмыстық үй-жайлар мен құрылғылардың құрамы құрылыс нормалары мен өндірістік мақсаттағы ғимараттар мен құрылыстарға қойылатын санитариялық-эпидемиологиялық талаптар қағидаларына

---

⁴⁵ «Жұмыс берушінің қаражаты есебінен жұмыскерлерге сүт немесе оған теңестірілген тамақ өнімдері және (немесе) диеталық (емдік және профилактикалық) тамақтануға арналған мамандандырылған өнімдер, арнайы киім және басқа да жеке қорғаныш құралдарын беру, оларды ұжымдық қорғаныш құралдарымен, санитариялық-тұрмыстық үй-жайлармен және құрылғылармен қамтамасыз ету қағидаларын бекіту туралы» ДСӘДМ 28.12.2015 ж. № 1054 бұйрығы

сәйкес белгіленеді⁴⁶. Үй-жайлар Мемлекетаралық құрылыс нормаларының талаптарына сәйкес келуі тиіс⁴⁷.

Жоспарлау кезінде ғимараттың көлемін ескере отырып, осы тұрмыстық үй-жайларды жинау, профилактикалық өңдеу, дезинфекциялау құралдарын қамтамасыз ету қажет. Сумен жабдықтауға, электр энергиясына және өзге де қызметтерге арналған коммуналдық шығындар өнім берушілердің бекітілген тарифтеріне сәйкес жеке жоспарланады.

Нақты бір кезеңге белгіленген жұмыс уақытының нормасын толық атқарған қызметкерге жуу және дезинфекциялау құралдарының (иіс сабыны, шаруашылық сабыны, ұнтақ) айлық нормасы ДСӨДМ-нің 28.12.2015 ж. № 1054 бұйрығына сәйкес 500 граммнан төмен емес болып белгіленген. Жуу және (немесе) залалсыздандыру құралдарын сатып алу Жұмыс берушінің қаражаты есебінен де жүзеге асырылады, осыған байланысты шығындарды жоспарлауды жұмыс беруші көзделген нормалар мен зиянды өндірістік жағдайларда жұмыс істейтіндердің санын ескере отырып жүзеге асырады.

Іс жүзінде қызметкерлерге сұйық жуу және (немесе) залалсыздандыру құралдарын беру санитарлық-тұрмыстық үй-жайларда орналастырылатын мөлшерлеу жүйелерін қолдану арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Жуу және (немесе) залалсыздандыру құралдары бар ыдыстарды толтыру немесе ауыстыру олардың жұмсалуына қарай жүзеге асырылады. Қызметкерлерді медициналық қобдишамен қамтамасыз ету жұмыс берушінің міндеті болып табылады, бұл ретте алғашқы көмек көрсетуге арналған қобдишаның құрамын ҚР Денсаулық сақтау министрлігі тұлғасындағы уәкілетті орган әзірлейді және бекітеді⁴⁸.

Алғашқы көмек көрсету дағдыларына оқыту жұмыс берушінің қаражаты есебінен медициналық қобдишаны пайдалану жөніндегі нұсқаушымен жүргізіледі. Тиісінше, егер қызметті үшінші тарап ұйымы көрсетсе, бұл шығындар кәсіпорынның бюджетін жоспарлау кезінде есепке алынады.

---

⁴⁶ ҚР ҚНЖЕ 3.02-04-2009 «Әкімшілік және тұрмыстық ғимараттар» ҚР ҰЭМ 2015 жылғы 28 ақпандағы № 174 бұйрығы

⁴⁷ МСН 3.02.03.2002 «Мекемелер мен ұйымдарға арналған ғимараттар мен үй-жайлар»

⁴⁸ Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы Қазақстан Республикасының 7.07.2020 ж. № 360 - VI кодексі

Қызметкерлерді ұжымдық қорғау құралдарымен қамтамасыз етуге арналған шығыстар. Зиянды және қауіпті еңбек жағдайлары бар кәсіпорындарды жұмс істеушілерді жазатайым оқиғалардан және кәсіби аурулардан қорғау мақсатында ҚР Еңбек Кодексінің 182 бабы 2-тармағының 4) тармақшасына сәйкес жұмыс беруші екі және одан да көп жұмыс істеушілерді зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік факторлардың әсерінен біз мезгілде қорғауға арналған жұмыскерлерді ұжымдық Қорғау құралдарымен (бұдан әрі - ҰҚҚ) қамтамасыз етуге міндетті. ҰҚҚ техникалық регламенттерге, стандарттарға және құрылыс нормалары мен қағидаларына сәйкес технологиялық процестерді, машиналардың, тетіктердің, жабдықтардың және басқа да бұйымдардың конструкцияларын ескере отырып, өндірістік ғимараттар мен құрылыстарды жобалау, салу және реконструкциялау кезінде көзделеді. Мақсатына және функционалдығына байланысты ҰҚҚ МЕМСТ 12.4.011-89 «ЕҚСЖ. Жұмысшыларды қорғау құралдары. Жалпы талаптар және жіктеу» сәйкес 20 сыныпқа бөлінеді. Жұмыс берушінің міндеті ҰҚҚ профилактикасын, оны жөндеуді және тиісті жай-күйде ұстауды уақтылы жүзеге асыру болып табылады. Ол үшін мерзімді тексерулер, тұрақты бақылау, техникалық тексерулер және т.б. жүргізу қажет. Ұжымдық қорғаныс құралдарын пайдалану процесінде (ауаны желдету және тазарту құралдары, ауаны баптау құралдары, жылыту аспаптары, қауіпсіздік белгілері, қоршау құрылғылары, шуды бәсеңдеткіштер және т.б.) істен шығуы мүмкін, жөндеуге, реконструкциялауға ұшырауы тиіс, сондай-ақ оларды ауыстыру жүргізіледі, ал жекелеген жағдайларда жаңа жабық сатып алынады және технологиялық процестер ауыстырылады. Тиісінше, бұл шығындарды жұмыс беруші олардың құнын ескере отырып, қаражат жоспарлау кезінде де есепке алуға тиіс.

Қызметкерлерге емдік-профилактикалық тағам (ЕПТ), сүт немесе оған теңестірілген тамақ өнімдерін беруге арналған шығыстар. Кәсіптік аурулардан қорғау және зиянды еңбек жағдайлары бар кәсіпорындарда жұмыс істейтіндердің денсаулығын нығайту мақсатында ҚР Еңбек Кодексінің 182-бабы 2-тармағының 4) тармақшасына сәйкес жұмыс беруші емдік-профилактикалық тағам (бұдан әрі-ЕПТ), сүт немесе оған теңестірілген тамақ өнімдерін беруге

міндетті. ЕПТ, сүт немесе оған теңестірілген тамақ өнімдері өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша аттестаттау нәтижелері бойынша үзіліс уақытында, ұзақтығына қарамастан, қызметкердің химиялық заттарды өндірумен немесе қолданумен байланысты жұмыстарда нақты жұмыспен қамтылған күндері беріледі⁴⁹.

ЕПТ жұмыс басталар алдында және түскі үзілісте бес рационға сәйкес ыстық таңғы ас түрінде беріледі. ЕПТ беруге арналған шығындарды жоспарлау үшін кәсіпорын қызметкерлеріне тамақ дайындауды жүзеге асыратын бөлімшенің немесе ұйымның өндіріс меңгерушісі жасаған мәзірге сәйкес беруге тиісті қызметкерлердің саны, рациондар бойынша көзделген граммдағы күнделікті норманы есептеу және азық-түлік құны айқындалады.

Нормаларда бір ауысымда 0,5 литрден майлылығы 3,2% - ға дейін сүт беру көзделген. Кәсіпорынның шығындарында зиянды еңбек жағдайларында жұмыс істейтіндердің саны, сүт немесе оған теңестірілген тамақ өнімдерін беру нормалары және өнімдердің құны ескеріледі. Демек, сүт немесе оған теңестірілген тамақ өнімдерін беру шығындарын қаржыландыруды қалыптастыру кезінде зиянды еңбек жағдайларында жұмыс істейтіндердің санын, ауысымдардың болжамды санын, сүттің немесе оған теңестірілген тамақ өнімдерінің көлемін, олардың құнын ескеру қажет.

Еңбекті қорғау және қауіпсіздік техникасы кабинеттерін жабдықтау бойынша шығыстар. Еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау қызметі туралы Үлгілік ереженің 9-тармағының 7-тармақшасына сәйкес еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі нормативтік техникалық құжаттармен қамтамасыз ету, еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау кабинеттерін қажетті оқу құралдарымен, макеттермен, анықтамалық әдебиеттермен, плакаттармен, техникалық құралдармен жабдықтау бойынша шаралар

---

⁴⁹ «Жұмыскерлерге сүт немесе оған теңестірілген тамақ өнімдерін және (немесе) тамақ үшін мамандандырылған өнімдерді беру нормаларын бекіту туралы» ҚР ДСӘДМ 28.12.2015 ж. № 1056 бұйрығы

қабылдау еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі маманның міндеті болып табылады⁵⁰.

Қазіргі кезде еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау кабинеттерін жасақтауды қамтамасыз ету тәртібін реттейтін белгілі бір нормативтік-құқықтық құжаттар қолданыста жоқ. Осыған байланысты, бұл рәсім қажет болған жағдайда кабинетті ұстау және бұрышты ресімдеу құзыретіне кіретін маманның сұранысына сәйкес жүзеге асырылады. Қажетті құжаттаманың санына сәйкес қажетті оқу құралдарын, иллюстрациялық және ақпараттық материалдарды сатып алу құны жоспарлануда. Кейбір жағдайларда еңбекті қорғау кабинетін, оқу сыныбын, ақпараттық тақталарды және т.б. жабдықтауға сыртқы ұйым тартылады, мұндай жағдайда жоспарлау кезінде баға ұсыныстарына сәйкес осы қызметтің құны ескеріледі. Қолданыстағы заңнамада қызметкерлердің санына байланысты еңбекті қорғау кабинеттерін құруға қойылатын талаптар жоқ.

Ауыр жұмыстарда, еңбек жағдайлары зиянды және (немесе) қауіпті жұмыстарда істейтін жұмыскерлерге қосымша еңбек демалысын беру жөніндегі шығыстар. Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің 89-бабының 1-тармағына сәйкес уәкілетті орган бекіткен ауыр жұмыстарда, еңбек жағдайлары зиянды және (немесе) қауіпті жұмыстарда істейтін жұмыскерлерге өндірістердің, цехтардың, кәсіптер мен лауазымдардың тізіміне, ауыр жұмыстардың, еңбек жағдайлары зиянды және (немесе) қауіпті жұмыстардың тізбесіне сәйкес ұзақтығы кемінде күнтізбелік алты күн болатын жыл сайынғы ақы төленетін қосымша еңбек демалыстары беріледі⁵¹.

Ауыр, зиянды және (немесе) қауіпті жағдайлардағы еңбегі өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша аттестаттау нәтижелерімен расталған жұмыскерлерге жыл

---

⁵⁰ «Ұйымдағы еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау қызметі туралы үлгілік ережені бекіту туралы» ҚР ДСӘДМ 2015 жылғы 25 желтоқсандағы №1020 бұйрығы

⁵¹ «Ауыр жұмыстардың, еңбек жағдайлары зиянды және (немесе) қауіпті жұмыстардың тізбесін, жұмыс істеу жұмыс уақытының қысқартылған ұзақтығына, жыл сайынғы ақы төленетін қосымша еңбек демалысына және еңбекке ақы төлеудің жоғарылатылған мөлшеріне құқық беретін өндірістердің, цехтардың, кәсіптер мен лауазымдардың тізімін, сондай-ақ оларды беру қағидаларын бекіту туралы» ҚР ДСӘДМ 2015 жылғы 28 желтоқсандағы № 1053 бұйрығы

сайынғы ақылы қосымша еңбек демалыстары беріледі, жұмыс беруші аттестаттауды өткізбеген жағдайда жыл сайынғы ақылы қосымша еңбек демалыстары тізімге сәйкес толық көлемде беріледі. Өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша аттестаттау нәтижелері бойынша жұмыс беруші кәсіпорын қызметкерлерінің тізімін жасайды, оларға ұзақтығы көрсетіле отырып (күнтізбелік 6, 12, 18, 24 және 36 күн) қосымша демалыстар беру қажет. Кәсіпорын қызметкерлерінің осы тізімі кәсіподақ комитетімен және (немесе) еңбек ұжымының өкілімен келісіледі және бірінші басшы бекітіп кәсіпорынның ұжымдық шартына қосылады.

Қосымша жыл сайынғы ақылы еңбек демалыстарын беруге арналған шығындар Тізімге (Тізбеге) енгізілген әрбір қызметкердің жеке алғандағы орташа жалақысына және олардың ұзақтығына байланысты болады. Орташа жалақы «Орташа жалақыны есептеудің бірыңғай ережесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2015 жылғы 30 қарашадағы №908 бұйрығы негізінде есептеледі⁵². Қосымша демалыстың мөлшері қосымша демалыс беруге жататын қызметкерлердің санын ескере отырып, қызметкердің орташа жалақысын күндер санына көбейту жолымен есептеледі.

Міндетті кәсіптік зейнетақы жарналарын төлеу бойынша шығыстар. Жұмыс беруші еңбек жағдайлары зиянды (ерекше зиянды) жұмыстармен айналысатын, кәсіптері өндірістердің, жұмыстардың, жұмыскерлер кәсіптерінің тізбесінде көзделген жұмыскерлердің пайдасына міндетті кәсіптік зейнетақы жарналарын төлеуді жүргізеді⁵³. «Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 26-бабының 1-тармағына сәйкес зейнетақы жарналарының мөлшері жұмыскердің ай сайынғы табысының 5% деңгейінде

---

⁵² "Орташа жалақыны есептеудің бірыңғай қағидаларын бекіту туралы" ҚР ДСӘДМ 2015 жылғы 30 қарашадағы №908 бұйрығы

⁵³ «Пайдасына міндетті кәсіптік зейнетақы жарналарын төлеу жөніндегі агенттер меншікті қаражаты есебінен міндетті кәсіптік зейнетақы жарналарын жүзеге асыратын, еңбек жағдайлары зиянды жұмыстармен айналысатын өндірістердің, жұмыстардың, жұмыскерлер кәсіптерінің тізбесін бекіту туралы» ҚР Үкіметінің 2013 жылғы 31 желтоқсандағы № 1562 қаулысына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы

бекітілді⁵⁴. Міндетті зейнетақы жарналарын есептеу және аудару мерзімдері Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 18 қазандағы №1116 Қаулысымен бекітілген Қағидалармен реттеледі⁵⁵. Міндетті кәсіптік зейнетақы жарналарын жүзеге асыруға арналған шығындарды жоспарлау кезінде жұмыскерлердің өткен жылғы табысының орташа мөлшерінің санын ескере отырып, жарналардың бекітілген мөлшері (5%) негізінде есептеу жүргізіледі. Сондай-ақ қызметкерлердің штат санының жоспарлы азаюын немесе ұлғаюын ескеру қажет.

Қызметкерлерге жұмыс уақытының қысқартылған ұзақтығын ұсыну бойынша шығыстар. Еңбекті қорғауға арналған шығындарды қалыптастыру кезінде жұмыс беруші Министрдің 2015 жылғы 28 желтоқсандағы № 1053 бұйрығымен бекітілген «Өндірістердің, цехтардың, кәсіптер мен лауазымдардың тізіміне, ауыр жұмыстардың, еңбек жағдайлары зиянды және (немесе) қауіпті жұмыстардың Тізбесіне» сәйкес аптасына 36 сағаттан аспайтын жұмыс уақытының қысқартылған ұзақтығын беру қажеттілігін ескеруі тиіс. Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің 69-бабының 2-тармағына сәйкес қысқартылған жұмыс уақытының ұзақтығы ауыр, зиянды және (немесе) қауіпті жағдайлардағы еңбегі өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша аттестаттау нәтижелерімен расталған жұмыскерлерге қолданылады. Аттестаттау нәтижелері бойынша жұмыс беруші жұмыс уақытының қысқартылған ұзақтығын белгілеуді қажет ететін кәсіпорын қызметкерлерінің Тізімін (Тізбесін) жасайды. Жұмыс беруші аттестаттауды өткізбеген жағдайда, сондай-ақ аттестаттауға жатпайтын жұмыс орындары бойынша жұмыс уақытының қысқартылған ұзақтығы «Өндірістердің, цехтардың, кәсіптер мен лауазымдардың тізіміне, ауыр жұмыстардың, еңбек

---

⁵⁴ «Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы» 2013 жылғы 21 маусымдағы № 105-V Қазақстан Республикасының Заңы

⁵⁵ «Міндетті зейнетақы жарналарын, міндетті кәсіптік зейнетақы жарналарын есептеу, ұстап қалу (есебіне жазу) және бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорына аудару және олар бойынша өндіріп алу қағидалары мен мерзімдерін бекіту туралы» ҚР Үкіметінің 2013 жылғы 18 қазандағы № 1116 қаулысына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы

жағдайлары зиянды және (немесе) қауіпті жұмыстардың Тізбесіне» сәйкес толық көлемде беріледі.

Қажет болған жағдайда алмастырушы қызметкерді есепке алу бойынша шығыстар сомасын қалыптастыру. Өндіріс пен технологиялық процестің ерекшеліктерін ескере отырып, алмастырушы қызметкерді тарту немесе осы жұмыс орнында ауысымдық жұмысты ұйымдастыру қажет болуы мүмкін. Бұл жағдайда еңбекке ақы төлеу қорын қалыптастыру кезінде еңбекке ақы төлеуге арналған ақша қаражатының тиісті көлемін көздеу қажет.

Ауыр жұмыстарда, еңбек жағдайлары зиянды және (немесе) қауіпті жұмыстарда істейтін қызметкерлерге еңбекақының жоғары мөлшерін белгілеу жөніндегі шығыстар. Ауыр жұмыстарда, еңбек жағдайлары зиянды және (немесе) қауіпті жұмыстарда істейтін қызметкерлерге еңбекақының жоғары мөлшері Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің 105-бабына сәйкес белгіленеді. Бұл үшін әрбір кәсіпорында өндірістердің, цехтардың, кәсіптер мен лауазымдардың тізіміне, ауыр жұмыстардың, еңбек жағдайлары зиянды және (немесе) қауіпті жұмыстардың тізбесіне сәйкес жұмыс орындарының тізбесі жасалады және бекітіледі, ол жұмыс орындарын аттестаттау нәтижелерімен расталады⁵⁶. 105-баптың 1-тармағына сәйкес ауыр жұмыстарда, зиянды және (немесе) қауіпті еңбек жағдайлары бар жұмыстарда жұмыс беруші жоғары лауазымдық жалақылар немесе қосымша ақылар белгілейді, олардың мөлшері ұжымдық шартта немесе актіде еңбек жағдайларын салалық келісімде айқындалған зияндылық және қауіптілік дәрежесі бойынша жіктейтін салалық коэффициенттерді ескере отырып айқындалады. «Азаматтық қызметшілерге, мемлекеттік бюджет қаражаты есебінен ұсталатын ұйымдардың қызметкерлеріне, қазыналық кәсіпорындардың қызметкерлеріне еңбекақы төлеу жүйесі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 31 желтоқсандағы №1193 қаулысының 4-тармағына сәйкес ұйымдардың қызметкерлеріне еңбек жағдайлары үшін қосымша ақылар мен үстемеақылардың мөлшері салалық

---

⁵⁶ «Жұмыс уақытының қысқартылған ұзақтығына құқық беретін өндірістердің, цехтардың, кәсіптер мен лауазымдардың тізімін, ауыр жұмыстардың, еңбек жағдайлары зиянды және (немесе) қауіпті жұмыстардың тізбесін бекіту туралы» ҚР ДСӘДМ 2015 жылғы 28 желтоқсандағы № 1053 бұйрығы

келісіммен, ұжымдық шартпен және (немесе) жұмыс берушінің актісімен айқындалады⁵⁷. Еңбекке ақы төлеудің жоғарылатылған мөлшерін белгілеу үшін негіз ретінде аттестаттау нәтижелері пайдаланылуы тиіс. Өндірістік объектілерді аттестаттау өткізілмеген жағдайда еңбекке ақы төлеудің жоғарылатылған мөлшері өндірістердің, цехтардың, кәсіптер мен лауазымдардың тізіміне, ауыр жұмыстардың, еңбек жағдайлары зиянды және (немесе) қауіпті жұмыстардың Тізбесіне сәйкес толық көлемде белгіленеді. 2014 жылдан бастап өсетін салалық коэффициент Үкіметтің қосымша бекітуінсіз салалық келісімде айқындалады⁵⁸. Бүгінгі таңда салалық келісімдердің мазмұнына енгізу арқылы 6 сала үшін салалық коэффициентті арттыру мөлшері бекітілді. Мысалы, көмір өнеркәсібінің жұмыскерлері үшін – 1,7 – ден 4 – ке дейін (қызмет түріне байланысты), құрылыс-1,8, ауыл шаруашылығы - 1,3, тау – кен металлургия саласы – 1,8, атом өнеркәсібі-1,3, электр энергетикасы саласы-2,0.

Шығындарды қалыптастыру үшін жұмыс беруші айлық жалақыны салалық келісімде белгіленген салалық коэффициентке көбейту арқылы қызметкерлер санын ескеруі керек. Өндірістің жоспарланған ұлғаюын және өндірістің ұлғаюын немесе жаңа өндірістік объектілерді енгізуді ескере отырып, қызметкерлер санын ескеру қажет.

Қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыруға арналған шығыстар. Еңбек (қызметтік) міндеттерін орындау кезінде өмірі мен денсаулығына зиян келтірілген қызметкерлердің мүліктік мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету мақсатында қызметкерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру жүзеге асырылады, ол Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің 122-бабымен, Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің⁵⁹ 47-

---

⁵⁷ «Азаматтық қызметшілерге, мемлекеттік бюджет есебінен ұсталатын ұйымдардың қызметкерлеріне, қазыналық кәсіпорындардың қызметкерлеріне еңбекақы төлеу жүйесі туралы» 2015 жылғы 31 желтоқсандағы № 1193 Үкіметінің Қаулысы

⁵⁸ «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне кәсіптік одақтардың қызметі және еңбек қатынастарын реттеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2014 жылғы 27 маусымдағы № 212-V Қазақстан Республикасының Заңы

⁵⁹ Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-XIII Азаматтық Кодексі

тарауымен және «қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңымен реттеледі⁶⁰. «Қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы» Заңның 8-бабы 2-тармағының 1) тармақшасына сәйкес сақтанушы (жұмыс беруші) қызметкерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру шартын сақтандырушымен (сақтандыру компаниясымен) жасасуға міндетті. Кәсіпорынның барлық қызметкерлері сақтандыруға жатады, осыған байланысты жұмыс беруші сақтандыруға жататын қызметкерлердің тізімін қалыптастырады және қызметкерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру шартын жасасу үшін сақтандырушыны таңдайды. «Қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы» ҚР Заңына сәйкес кәсіби тәуекел сыныбына байланысты Экономикалық қызмет түрлері бойынша сараланған 22 сынып мөлшерінде сақтандыру тарифтері белгіленген.

Сақтанушы (жұмыс беруші) сақтандыруға арналған шығындары бар жылдық еңбекке ақы төлеу қорын айқындаған кезде әрбір қызметкердің тиісті қаржы жылына арналған республикалық бюджет туралы заңда белгіленген жалақының он еселенген ең төмен мөлшерінен аспайтын, он екі айға көбейтілген ай сайынғы кірісі қабылданады. Экономикалық қызмет түрлерін кәсіптік тәуекел сыныптарына жатқызу тәртібі Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2005 жылғы 30 маусымдағы № 652 қаулысымен бекітілген. Экономикалық қызмет түрлерін кәсіби тәуекел сыныптарына жатқызу қағидаларында айқындалады. Егер кәсіпорын экономикалық қызметтің бірнеше түрін жүзеге асырса, онда ол негізгі қызмет түріне сәйкес келетін кәсіптік тәуекел сыныбына жатқызылуға тиіс. Егер экономикалық қызметтің бірнеше түрі өндірістің жалпы көлемінде біркелкі бөлінсе, онда кәсіби тәуекелдің неғұрлым жоғары сыныбына сәйкес

---

⁶⁰ «Қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 7 ақпандағы № 30 Заңы

келетін экономикалық қызмет түріне жатқызуға болады. Кәсіптік тәуекелдің әрбір сыныбы бойынша сақтандыру тарифі «Қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы» ҚРЗ№30-III 17-бабының 3-тармағына сәйкес белгіленеді және еңбекке ақы төлеу қорының 0,12-ден 2,96% - ға дейін түрленеді. Осылайша, кәсіпорын экономикалық қызмет түрін және кәсіби тәуекел сыныбы бойынша персонал санатын жатқызу негізінде сақтандыру сомасы еңбекке ақы төлеу қорының мөлшеріне байланысты айқындалатын шарт жасасады. Шарт күшіне енген күннен бастап 12 ай мерзімге жасалады, сақтандырудың бүкіл мерзімі ішінде қолданылады және алғашқы басталған сақтандыру жағдайы бойынша өзінің қолданылуын тоқтатпайды.

Еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі консалтингтік қызметтерге арналған шығыстар (сыртқы ұйымдардың қызметтері). Консалтингтік қызметтер қызмет көрсету шартын жасасу арқылы сараптамалық ұйымдардың, сыртқы мамандардың көмегімен қауіпсіз жұмысты қамтамасыз етудегі ұйымдастырушылық ішкі қажеттіліктерді шешуге мүмкіндік береді. Мұндай қызметтерге еңбекті қорғауды басқару жүйесін әзірлеу және сертификаттау (ЕҚБЖ енгізу, құру, жұмыс істеуін қамтамасыз ету); еңбекті қорғау жөніндегі нормативтік-құқықтық актілерді (техникалық және нормативтік құжаттаманы, нұсқаулықтарды, бұйрықтарды және т.б.) әзірлеу; кәсіпорындар қызметкерлері үшін нұсқамалар жүргізу және олардың білімін тексеру; кәсіпорын қызметкерлері үшін медициналық қарап-тексерулерді ұйымдастыру; еңбекті қорғау жөніндегі тиісті құжаттарды ресімдеу және есепке алу; кәсіби тәуекелдерді бағалау; кәсіпорындағы кәсіби аурулар мен жарақаттану деңгейін төмендету. Қазақстан Республикасы Еңбек Кодексінің 202-бабының 6-тармағына сәйкес шағын кәсіпкерлік субъектілері еңбек қауіпсіздігін және еңбекті қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі шараларды жеке немесе заңды тұлғалармен шарттық негізде ұйымдастыра алатынын атап өткен жөн. Заңды тұлға құрмаған дара кәсіпкерлер және жұмыскерлерінің жылдық орташа саны жүз адамнан аспайтын және жылдық орташа табысы айлық есептік көрсеткіштің үш жүз мың еселенген мөлшерінен аспайтын, кәсіпкерлікті

жүзеге асыратын заңды тұлғалар шағын кәсіпкерлік субъектілері болып табылады⁶¹.

Отандық кәсіпорындарда ғылыми зерттеулер барысында жүргізілген **Қазақстан Республикасында еңбекті қорғау жөніндегі шараларды қаржыландыру жөніндегі құқық қолдану практикасын талдау кезінде** негізінен еңбекті қорғауға арналған барлық шығындар жұмыскерлердің, оның ішінде зиянды және қауіпті еңбек жағдайларында жұмыс істейтіндердің санына байланысты екені анықталды. Зиянды немесе қауіпті еңбек жағдайларында жұмыс істейтін қызметкерлердің саны еңбекті қорғау жөніндегі бюджетке, оның құрылымына, шығындар түрлері мен олардың көлеміне әсер ететін басым фактор болып табылады. Қазақстанда еңбекті қорғауға арналған шығыстарды жоспарлауды толық немесе жанама реттейтін жеке нормативтік-құқықтық құжат жоқ екеніне қарамастан, шығыстардың жоғарыда көрсетілген баптары бойынша жекелеген іс-шараларды қаржыландыру көлемі ҚР заңнамасының талаптары, сондай-ақ ішкі жергілікті актілер, оның ішінде кәсіпорынның есеп саясаты ескеріле отырып жүргізіледі.

Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2015 жылғы 25 желтоқсандағы № 1019 бұйрығымен бекітілген жұмыскерлерді (оның ішінде басшылар мен еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғауды қамтамасыз етуге жауапты адамдарды) оқытуды ұйымдастыру және олардың білімін тексеру жөніндегі шараларды қаржыландыру бөлігінде ірі және шағын кәсіпкерлік кәсіпорындарында құқық қолдану практикасын талдау жұмыскерлерді еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау мәселелері бойынша оқытуды, оларға нұсқама беруді және білімдерін тексеруді, кемінде үш жылда бір рет бекітілген. Оқыту кадрлар біліктілігін арттыруды жүзеге асыратын мамандандырылған ұйымдарда жұмыс берушінің актісімен бекітілген тізімге сәйкес қызметкерлер бойынша ұйымдастырылады. Оқыту құны бір тыңдаушыға 5 мың

---

⁶¹ Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V ҚРЗ

теңгеден 60 мың теңгеге дейін түрленеді. Бағалардың ауқымы қызметтерді қызметі лицензияланбаған оқу орталықтары көрсететіндігімен байланысты. Қазіргі уақытта бүкіл республика бойынша жұмыс істейтін еңбекті қорғау бойынша оқыту және білімдерді тексеру нарығы барлық аймақтарда оқыту ұйымдары жеткілікті. Оқу орталықтарына қойылатын негізгі нормативтік талаптар аудио -, бейнетехникамен жабдықталған оқу сыныбы (меншікті немесе жалға алынған); тестілеуге арналған компьютерлерді; оқытудың әртүрлі тақырыптары бойынша көрнекі құралдарды; оқу-әдістемелік материалдарды (мерзімді басылымдарды) қамтитын материалдық-техникалық базаның болуы болып табылады. Сондай-ақ, қашықтықтан оқытуды енгізумен оқу процесін ұйымдастыру үшін оқу орталығында білім алушылар мен оқу контенті үшін оқу-әдістемелік және ұйымдастырушылық-әкімшілік ақпараты бар білім беру порталының және Интернет желісі арқылы "on-line" режимінде (бейнеконференция) оқыту жүргізу мүмкіндігі бар мультимедиялық сыныптардың болуы қажет.

Алайда, көбінесе оқыту ұйымы төмен сапалы білім беру қызметтерін тиісінше төмен бағамен ұсынатын, уақытша тартылатын оқытушылардан тұратын шағын штаты бар шағын бизнес субъектісін білдіреді. Орташа нарықтық деңгейден жоғары оқу құнын оқу орталықтары ұсынады, онда оқыту (сабақтар, дәрістер, семинарлар) жоғары білікті мамандарды тарта отырып және тиісті жоғары еңбекақымен, сондай-ақ қағаз және электрондық түрде үлестірме материалдарды ұсына отырып жүргізіледі.

Кәсіпорын қызметкерлерін еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау мәселелері бойынша оқыту және білімін тексеруді ұйымдастыруға қатысты, бұл норма көбінесе жылына кемінде бір рет еңбекті қорғау жөніндегі бөлімшелер (департамент, қызмет, бөлім) арқылы өз күшімен іске асырылады. Оқытудың мұндай түріне барлық қызметкерлер, сондай-ақ жұмысқа қабылданған адамдар, осы жұмыс түрі, лауазымы, кәсібі бойынша үш және одан да көп уақыт үзілісі бар, қауіптілігі жоғары жұмыс кезінде бір жылдан астам үзілісі бар қызметкерлер жатады. Еңбек жағдайларының қауіптілігін ескере отырып, арнайы оқу орталықтарындағы шағын кәсіпорындарда жоғары қысымды газ немесе арнайы жабдықта жұмыс істейтін, сондай-ақ жоғары кернеулі электр

тогымен жұмыс істейтін жүк тиегіштер немесе матировщик-вакуумщиктер және т. б. сияқты қауіпті санатқа жататын кәсіптердің қызметкерлері кәсіби біліктілігін арттырды. Ұйымда (кәсіпорында) нұсқаманы (кіріспе, жұмыс орнындағы бастапқы, қайталама, жоспардан тыс, нысаналы) еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау қызметі немесе ұйым бойынша бұйрықпен осы міндеттер жүктелген адам жүргізеді. Еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі нұсқаманы кәсіпорынның барлық жұмыскерлерімен нұсқаманың түріне және оның сипатына қарай жүргізеді. Осы норманы қамтамасыз ету жөніндегі шаралар еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау қызметінің немесе ұйым бойынша бұйрықпен осы міндеттер жүктелген адамның жұмысын ұйымдастыру есебінен қаржыландырылады. Мерзімді медициналық тексеру, ауысым алдындағы және ауысымдық медициналық тексеруден кейін кәсіпорындардағы құқық қолдану практикасын талдау бұл норма зиянды немесе қауіпті еңбек жағдайлары бар жұмыс орындары бар кәсіпорындарға тән екенін көрсетті. Міндетті медициналық тексеруге жататын қызметкерлер тобын, сондай-ақ оларды өткізу кезеңділігін айқындау Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің м.а. 2020 жылғы 15 қазандағы № ҚР ДСМ-131/2020 бұйрығына сәйкес жүргізілді. Осы нормативтік құқықтық актінің негізінде міндетті медициналық тексерулерге жататын адамдардың нысаналы топтары белгіленді, сондай-ақ зертханалық және функционалдық зерттеулердің көлемі мен тексерулердің кезеңділігі белгіленеді. Норманың ерекшелігіне сүйене отырып, зерттелетін кәсіпорындарда мерзімді медициналық тексеру жүргізу кәсіпорынға қызмет көрсететін медициналық мекеменің немесе қызметкердің тіркелген жері бойынша аумақтық медициналық ұйымның күшімен жүзеге асырылады. Мерзімді тексеруге жататын адамдардың тізімін еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі жауапты адамдар жасайды, кейіннен оны кәсіпорын басшысы бекітеді және халықтың санитарлық-эпидемиологиялық саламаттылығы саласындағы мемлекеттік органның аумақтық бөлімшелерімен келіседі. Медициналық қарап-тексеру нәтижелері денсаулық жағдайы бойынша жұмысқа жарамсыз деп тану себебінен қарап-тексеруден өтпеген немесе еңбекке медициналық қарсы көрсетілімдері бар адамдарды көрсете отырып, жұмыскерлерді жүргізілген

медициналық қарап-тексеру нәтижелері бойынша қорытынды актілермен ресімделеді.

Зиянды еңбек жағдайлары бар ауыр және қауіпті жұмыстарда істейтін жұмыскерлер міндетті ауысым алдындағы (рейс алдындағы) және ауысымнан кейінгі (рейстен кейінгі) медициналық куәландырудан және қарап тексеруден өтеді. Ауысым алдындағы және ауысымнан кейінгі қарап-тексерулерді жүргізу үшін ұйым немесе медициналық ұйым жылыту, сумен жабдықтау, кәріз, жарықтандыру жүйелерімен жабдықталған, медициналық жабдықтармен және құрал-саймандармен жабдықталған арнайы үй-жай бөледі. Көбінесе, медициналық тексерулер кәсіпорынның аумағында құрылған, арнайы медициналық жабдықтармен жабдықталған денсаулық сақтау пункттерінде (медициналық пункт, денсаулық сақтау пункті) кәсіпорынның күшімен ұйымдастырылады. Ауысым алдындағы қарап-тексеру жұмыс ауысымы (кезекшілік) басталар алдында жүргізіледі, ауысымнан кейінгі қарап-тексеру жұмыс ауысымынан (кезекшіліктен) кейін маршруттық (жол) парақты, нарядты орындауға арналған тапсырманы көрсеткен кезде жүргізіледі. Нәтижелер ауысым алдындағы куәландыру жүргізу журналында тіркеледі. Еңбек жағдайлары зиянды ауыр және қауіпті жұмыстарда істейтін жұмыскерлерді мерзімді медициналық қарап-тексеру, сондай-ақ міндетті ауысым алдындағы (рейс алдындағы) және ауысымнан кейінгі (рейстен кейінгі) медициналық куәландыру және зерттелетін кәсіпорындардағы қарап-тексеру жұмыс берушінің қаражаты есебінен жүзеге асырылады.

Тікелей кәсіпорын аумағында орналасқан денсаулық сақтау пункттерінің үй-жайлары мен құрал-саймандарын ұстауға арналған шығыстар өндіріс және сатумен байланысты өзге де шығыстарға жатады. Медициналық тексерулер жүргізу жөніндегі қызметтердің құны шарттық негізінде айқындалады.

Осы норманы іске асырудағы проблемалардың ішінде зерттелетін кәсіпорындарда ауысым алдындағы (рейс алдындағы) және ауысымнан кейінгі (рейстен кейінгі) медициналық куәландыруға жататын кәсіптердің тізбесін айқындайтын басшының актілері жоқ екенін атап өтеміз. Осыған байланысты, орындалатын жұмыс түрін, кәсібін, лауазымын ескере отырып, ауысым алдындағы және

ауысымнан кейінгі медициналық куәландыруды міндетті жүргізу бойынша критерийлерді әзірлеу қажеттігі туындап отыр.

Кәсіпорындарда өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша аттестаттауды жүргізу бөлігінде құқық қолдану практикасын талдау бұл норма жұмыс орындарында соңғы өлшеулер жүргізілген сәттен бастап кемінде 5 жылда бір рет регламенттелген, кезең-кезеңімен белгіленген нормаға жататынын көрсетті. Өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша аттестаттауды кәсіпорында бекітілетін еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі іс-шаралар Респарына сәйкес мамандандырылған ұйымдар Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасының нормаларында белгіленген мерзімдерде жүргізеді. Қызметтің ерекшелігі мен сипатын, аттестаттауға жататын жұмыс орындарының жалпы санын және мамандандырылған ұйымның баға ұсынысын ескере отырып, кәсіпорынды аттестаттауды жүргізуге арналған бюджетті жоспарлау кезінде қаржыландырудың қажетті көлемін айқындайды. Көбінесе өндірістік объектілерді аттестаттау тұтастай кәсіпорын бойынша емес, оның құрылымдық бөлімшелері бойынша жүзеге асырылады, ал бастапқы деректерді талдау көрсеткендей, өндірістік объектілерді аттестаттау кезінде барлық зиянды және қауіпті өндірістік факторлар ескерілмейді.

Сонымен қатар, талдау санитарлық-тұрмыстық қызмет көрсетуді қамтамасыз ету, сақтау, қызмет көрсету және жөндеу, ЖҚҚ залалсыздандыру, еңбекті қорғау және қауіпсіздік техникасы бойынша кабинеттерді жарақтандыру сияқты мәселелер бойынша жұмыс берушінің міндеттерін іске асыру тәртібінің жеткіліксіз реттелгенін көрсетті. Бұл факт, оның ішінде осы шығындарды есептеу әдістері болмаған кезде, тиімді жоспарлауды және сәйкесінше уақтылы сапалы жүзеге асыруды қиындатады.

3. ЕҢБЕКТИ ҚОРҒАУҒА АРНАЛҒАН ШЫҒЫНДАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ПРАКТИКАСЫ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ НОРМАЛАРЫНА ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ШОЛУ

Еңбекті қорғауға арналған құқықтық реттеу нормалары мен бюджетті қалыптастыру практикасына Халықаралық шолу екі аспектіде, біріншіден, ЕЭО⁶² елдеріне тән ерекшеліктер призмасы арқылы, екіншіден, ЭЫДҰ елдерімен салыстырмалы сипаттамада жүргізілді.

ЕЭО елдерінде еңбекті қорғауды қаржыландырудағы нормативтік реттеу тәжірибесі. ЕЭО-қа мүше барлық мемлекеттер үшін еңбекті қорғау саласы мен тиісті мемлекеттік саясат дамудың бірдей алғышарттарына ие және соның салдарынан ұқсас ерекшеліктерге ие. Еңбекті қорғау Конституция және оған кепілдік берілген елдің әрбір азаматының қауіпсіз еңбек жағдайларына құқығы бар нормативтік реттеумен негізделген. Барлық елдерде белгіленген еңбек заңнамасы қолданылады, оның аясында еңбекті қорғау дамып жатыр. Еңбекті қорғау саласындағы қатынастар Еңбекті қорғау туралы заңнамамен, сондай-ақ Кеден одағы мен Еуразиялық экономикалық одақтың Еңбекті қорғау жөніндегі талаптары бар техникалық регламенттерін қоса алғанда, Еуразиялық экономикалық одақтың құқығын құрайтын халықаралық шарттармен және халықаралық-құқықтық актілермен реттеледі. Еңбек заңнамасының нормаларын іске асыру үшін олардың тәртібін, ережелерін, өткізу мерзімдерін, тараптардың құзыреттерін және т. б. түсіндіретін нормативтік-құқықтық актілер қолданылады. ЕЭО елдеріндегі еңбек заңнамасымен реттелетін еңбекті қорғау жөніндегі негізгі нормалар еңбек шарты тараптарының өкілеттіктерін айқындауға, жұмыс орындарының қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, өндірістік ортаның жай-күйін бақылау мен мониторингтеуге, еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғаларды тергеп-тексеруге және есепке алуға және т.б. қатысты.

Беларусь Республикасында еңбекті қорғау, оның ішінде оны қаржыландыру жөніндегі негізгі құжат «Еңбекті

---

⁶² Еуразиялық экономикалық одақ-құрамына Ресей Федерациясы, Беларусь Республикасы, Қырғыз Республикасы, Армения және Қазақстан Республикасы кіретін өңірлік экономикалық интеграцияның халықаралық ұйымы

қорғау туралы» Заң болып табылады⁶³. Жұмыс берушінің еңбекті қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі міндеттерін белгілейтін осы Заңның 17-бабына сәйкес: «Жұмыс беруші ұжымдық шартта, келісімдерде, еңбек жағдайлары мен еңбекті қорғауды жақсарту жөніндегі іс-шаралар жоспарларында көзделген еңбек жағдайлары мен еңбекті қорғауды жақсарту жөніндегі іс-шараларды жүзеге асыру үшін қажетті көлемде қаражат, жабдықтар мен материалдарды бөлуге тиіс». Еңбек жағдайларын жақсарту және еңбекті қорғау жөніндегі іс-шараларды қаржыландыру жұмыс берушілердің қаражаты, сондай-ақ республикалық, салалық және аумақтық нысаналы бағдарламаларды іске асыру шеңберінде республикалық және жергілікті бюджеттердің қаражаты, заңнамада тыйым салынбаған өзге де көздер есебінен жүзеге асырылады. Қызметкер еңбекті қорғау жағдайларын жақсарту жөніндегі іс-шараларды қаржыландыру жөніндегі шығыстарды көтермейді. Сондай-ақ заңға тәуелді нормативтік актілер қолданылады, мысалы, БР Министрлер Кеңесінің 14.06.2014 №575 қаулысы зиянды және (немесе) қауіпті еңбек жағдайлары бар жұмыс үшін қосымша ақының мөлшерін белгілейді.

Ресей Федерациясында жұмыс берушілердің еңбек жағдайлары мен еңбекті қорғауды жақсарту жөніндегі шараларды қаржыландыру Еңбек кодексімен реттеледі және федералды бюджет, Ресей федерациясының құрылтай субъектілерінің бюджеттері, жергілікті бюджеттер және бюджеттен тыс көздер есебінен жүзеге асырылады. Еңбекті қорғау жөніндегі іс-шараларды қаржыландыруға мемлекеттің қатысуы «Ресей Федерациясындағы еңбекті қорғау негіздері туралы» 1999 жылғы 17 шілдедегі №181-ФЗ Федералдық заңда мәлімделген, ол еңбекті қорғау жөніндегі негізгі құжат болып табылады.

Федералды бюджет есебінен немесе субъектілердің бюджеттері есебінен еңбекті қорғау шығындарын анықтау Ресей Федерациясының тиісті мемлекеттік органдарының және Ресей Федерациясының еңбек қорғау саласындағы субъектілерінің өкілеттіктеріне жатады. Еңбекті қорғау мәселелерін реттейтін салалық келісімдерді дамыту маңызды

---

⁶³ Беларусь Республикасының 2008 жылғы 23 маусымдағы "Еңбекті қорғау туралы" Заңы, Өкілдер Палатасы 14.05.2008 жылы қабылдаған, БР Кеңесі 4.06.2008 жылы мақұлдаған

болып табылады. Бұл ретте салалық келісімдер ұйымдардың еңбекті қорғауға арналған бюджеттерін қалыптастыру және бекіту кезінде тараптардың келісімдерінде, сондай-ақ сала ұйымдарының ұжымдық шарттары мен келісімдерінде көрсетілген шараларды қаржылық қамтамасыз ету жөніндегі жауапкершілігін ескереді. Еңбек жағдайларын жақсарту және еңбекті қорғау және кәсіби тәуекелдер деңгейін төмендету бойынша жұмыс беруші жыл сайын іске асыратын іс-шаралардың Үлгілік тізбесі⁶⁴ қолданылатынын айта кету керек. Бұл тізімде кәсіпорынның еңбекті қорғау бюджетіне енгізілуі мүмкін еңбекті қорғау шараларының 32 түрі бар.

Қырғыз Республикасында еңбек жағдайларын жақсарту және еңбекті қорғау жөніндегі іс-шараларды қаржыландыру 2003 жылғы 1 тамыздағы № 167 «Еңбекті қорғау туралы» Заңмен реттеледі. Еңбекті қорғау талаптары қызметтің кез келген түріндегі кәсіпорындарға, оның ішінде объектілерді жобалау, салу, реконструкциялау және пайдалану, машиналарды, механизмдерді және басқа да жабдықтарды құрастыру, технологиялық процестерді әзірлеу, өндіріс пен еңбекті ұйымдастыру кезінде қолданылады. Аталған заңда сондай-ақ мемлекеттің еңбекті қорғау жөніндегі іс-шараларды қаржыландыруға қатысуы көзделген. Бұл ретте осы Заңның 16-бабында Қырғыз Республикасының заңнамасында және жергілікті өзін-өзі басқарудың өкілді органдарының нормативтік құқықтық актілерінде көзделген тәртіппен республикалық бюджет, жергілікті бюджеттер, бюджеттен тыс көздер қаражаты есебінен еңбек жағдайлары мен еңбекті қорғауды жақсартудың республикалық және аумақтық нысаналы бағдарламалары шеңберінде жүзеге асырылатын еңбек жағдайлары мен еңбекті қорғауды жақсарту жөніндегі іс-шараларды, сондай-ақ ұйымдар мен жеке тұлғалардың ерікті жарналарын қаржыландыру көзделген. Ұйымдарда Қырғыз Республикасы Үкіметі белгілеген тәртіппен еңбекті қорғау қорлары құрылады, қызметкер еңбек жағдайлары мен еңбекті қорғауды жақсарту

---

⁶⁴ Ресей Федерациясының Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрлігінің 1.03.2012 жылғы № 181н бұйрығымен бекітілген еңбек жағдайларын жақсарту және еңбекті қорғау және кәсіби тәуекелдер деңгейін төмендету бойынша жұмыс беруші жыл сайын жүзеге асыратын іс-шаралардың Үлгілік тізімі

жөніндегі іс-шараларды қаржыландыруға арналған шығыстарды көтермейді.

Армения Республикасында еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі талаптар салааралық сипатта болады сонымен қатар, жеке және заңды тұлғалар қызметтің кез келген түрін жүзеге асырған кезде олар орындауға міндетті. Еңбекті қорғау мәселелері 2004 жылғы 9 қарашадағы Армения Республикасының Еңбек кодексінің талаптарына сәйкес реттеледі. Алайда, Армения Республикасының нормативтік реттеуінде (АР Еңбек кодексінің 23-тарауы) «Қызметкерлердің қауіпсіздігі мен денсаулығы» деген тіркес қолданылады, оның тұжырымдамасы еңбекті қорғау терминімен бірдей, ол еңбек қызметі процесінде жұмысшылардың өмірі мен денсаулығын сақтау жүйесі деп түсініледі, оған құқықтық, әлеуметтік-экономикалық, ұйымдастырушылық-техникалық, санитарлық-гигиеналық, емдеу-профилактикалық, оңалту және басқа да шаралар кіреді.

ЕЭО елдеріндегі еңбекті қорғаудың тән ерекшелігі зиянды және (немесе) қауіпті еңбек жағдайлары бар жұмыстарда жұмыс істейтіндердің еңбегін реттеудегі компенсаторлық тетік болып табылады, бұл алдын алу шараларын қаржыландыру ерекшелігіне негізделеді. Зиянды және (немесе) қауіпті еңбек жағдайларында жұмыс істеу кезінде берілетін кепілдіктерге қосымша ақы төленетін демалыс; жұмыс уақытының қысқартылған ұзақтығы; еңбекке ақы төлеудің жоғары мөлшері; сүт пен емдік-профилактикалық тағамды тегін беру; кәсіби зейнетақы жатады.

Қызметкерлерге осы кепілдіктер мен өтемақыларды беру еңбек жағдайларын бағалау нәтижелері негізінде жүзеге асырылады:

- Ресей Федерациясында 2014 жылдан бастап 28.12.2013 жылғы № 426-ФЗ «Еңбек жағдайларын арнайы бағалау туралы» Федералды Заңның талаптарына сәйкес еңбек жағдайларын арнайы бағалау негізінде;

- Беларус Республикасында «Жұмыс орындарын еңбек жағдайлары бойынша аттестаттау туралы» Беларус Республикасының Министрлер Кеңесінің 22.02.2008 жылғы №253 қаулысының талаптарына сәйкес жұмыс орындарын аттестаттау нәтижелері бойынша;

- Қырғыз Республикасында еңбек жағдайлары бойынша жұмыс орындарын аттестаттау нәтижелері бойынша, ол Қырғыз Республикасының Еңбек кодексінде және «Еңбекті қорғау туралы» Заңында көзделген.

Жалпы, ЕЭО елдерінде еңбекті қорғауға арналған бюджетті қалыптастырудың мынадай жалпы қабылданған схемасы қолданылады. Еңбекті қорғауға арналған шығыстардың бюджеті (сметасы) жылдың соңында келесі кезеңге қалыптастырылады және оны ұйым басшысы бекітеді. Бұл ретте, басшының еңбекті қорғауға арналған шығыстарды жүзеге асыру туралы бұйрығы немесе өкімі еңбек жағдайлары мен еңбекті қорғауды жақсарту және кәсіптік тәуекелдер деңгейін төмендету бойынша жоспарланған іс-шаралардың негізгі түрлерін, сондай-ақ іс-шараларды өткізуге жауапты адамдардың тізбесін және оларды өткізу мерзімдерін қамтиды. Бюджетті (сметаны), әдетте, экономикалық бөлімнің келісімі бойынша еңбекті қорғау жөніндегі маман (инженер) дайындайды. Бюджеттің жалпы қоры оны қалыптастыруға мүмкіндік береді, сондықтан ұжымдық шартта өндіріс шығындарының пайыздық мөлшерін анықтау ұсынылады. Мысалы, Ресей Федерациясында еңбекті қорғау шығындарының жалпы сомасы өндіріс шығындарының сомасынан 0,2% мөлшерінде белгіленеді. Бюджетті қалыптастыру қажеттілігі шығындарды негіздеуге және кәсіпорындағы еңбекті қорғау бойынша нақты іс-шаралар жоспарын құруға мүмкіндік береді.

ЕЭО елдерінде еңбекті қорғауды қамтамасыз етудің қазіргі заманғы жағдайларында еңбекті қорғауға арналған бюджетке еңбек жағдайларын және еңбекті қорғауды жақсарту жөніндегі іс-шаралар жоспарын; қосымша демалысқа құқығы бар кәсіптер мен лауазымдардың тізімін, еңбекке ақы төлеудің жоғарылатылған мөлшерін, жұмыс уақытының қысқартылған ұзақтығын, арнайы киімді және басқа да ЖҚҚ-ны тегін беру нормаларын, зиянды еңбек жағдайларына байланысты сүтті (немесе оған теңестірілген басқа да тамақ өнімдерін) тегін алуға құқығы бар жұмыскерлердің тізімін қоса беру қажет. Қолданыстағы заңнаманың талаптары кезекті қаржы жылына арналған шығыстарға іс-шараларды енгізудің айқын негіздемесі болып табылады.

ЭЫДҰ елдерінде еңбекті қорғауды қаржыландырудағы нормативтік реттеу тәжірибесі. ЭЫДҰ-ға мүше елдер бөлінісінде қауіпсіз еңбекті қамтамасыз ету жөніндегі шараларды қаржыландыру еңбекті қорғауға қаражатын салатын елдердің ең жоғары еңбек өнімділігі мен бәсекеге қабілетті экономикасы бар екенін көрсетті.

ЕО елдерінде қауіпсіз еңбекті қамтамасыз ету жөніндегі шаралар «Жұмыскерлердің еңбек қауіпсіздігі мен гигиенасын жақсартуға жәрдемдесетін шараларды енгізу туралы» 89/391/ЕЕС негіздемелік Еуропалық директивасына негізделген. Кәсіптік қауіпсіздік пен денсаулыққа еуропалық көзқарастың және кәсіп тәуекелдердің алдын алуды ынталандырудың негізі тәуекелді бағалау болып табылады. Директиваға сәйкес жұмысшылардың қауіпсіздігі мен гигиенасын қамтамасыз ету үшін қажетті шараларды қабылдау жұмыс берушілердің міндеті болып табылады, олар тәуекелдердің алдын алуды қамтамасыз етуі керек, қызметкерлерді хабардар ету және оқытуды қамтамасыз етуі керек, бұл үшін қажетті қаражат бөледі. Осы директиваның нормалары еңбекті қорғау жөніндегі нақты шараларды қамтитын қосымша «Еншілес» директиваларда дамыған. Оларға 89/654/ЕЭК Кеңесінің 1989 жылғы 30 қарашадағы жұмыс қауіпсіздігі мен гигиенасына минималды талаптарды белгілеу туралы директивасы кіреді (ОJ 1989 L 393/1). Соған сәйкес жұмыс орны деп кәсіпорынның және (немесе) мекеменің аумағында орналасқан және жұмыс барысында қызметкердің қолы жететін жұмыс жабдығын орнатуға арналған орын түсініледі. 89/655/ЕЭК Кеңесінің 1989 жылғы 30 қарашадағы директивасы жұмысшылардың жұмыс жабдықтарын өндірісте пайдалану бойынша қауіпсіздігі мен денсаулығын қорғаудың минималды талаптарын қамтиды (ОJ 1989 L 393/13). Осыған сәйкес жұмыс беруші ерекше еңбек жағдайларын және қызметкерлер үшін бар қауіптерді ескере отырып, оларды болдырмау немесе барынша азайту мақсатында өндірістік жабдықты таңдауға тиіс. Денсаулыққа зиянды және қауіпті технологиялар мен өндірістік жабдықтарды пайдалану объективті қажет болған жағдайда жұмыс беруші ықтимал тәуекелді барынша азайтуға міндетті. 89/656/ЕЭК Кеңесінің 1989 жылғы 30 қарашадағы жұмыс орнында ЖҚҚ қызметкерлері пайдаланатын қауіпсіздік пен денсаулықты қорғаудың минималды талаптары туралы

директивасы (ОJ 1989 L 393/18). Осы директиваға сәйкес жеке қорғаныс құралдары деп қызметкер өзі ұшырайтын бір және одан да көп қауіптерден қорғау мақсатында пайдалануы немесе киюі тиіс кез келген толықтыруларды немесе көмекші құралдарды қоса алғанда, барлық құрылғылар түсініледі. Жұмыс беруші жеке қорғаныс құралдарын ұсынуы керек және осыған байланысты кез-келген шығындарды көтеруі керек; ол сонымен қатар оларды пайдалану жақсы жұмыс тәртібі мен еңбек гигиенасының жағдайына айналуын қамтамасыз етуі керек. Жұмыс берушіге қызметкерлерді даярлау және жеке қорғаныс құралдарын пайдалануды көрсетуді ұйымдастыру міндеті де жүктелген. Осы директивалардан басқа, белгілі бір қызмет түрі немесе жұмыс үшін қауіпсіз еңбек талаптарын көрсететін арнайы салалық директивалар бар. Арнайы директивалардың әрқайсысында жұмыс беруші тарапынан міндетті болып табылатын және тиісінше қаржыландырылуы тиіс шаралар нақты сипатталған. Негіздемелік Директива және арнайы директивалар ЕО елдерінің ұлттық заңнамасында көрініс табуы тиіс және еңбекті қорғау жөніндегі шаралардың ең төменгі деңгейін қалыптастырады.

Халықаралық Еңбек Бюросының зерттеулері ЭЫДҰ елдерінде жазатайым оқиғаларға арналған шығындарды жазатайым оқиғалардың алдын алуға, яғни қауіпсіз еңбекті қамтамасыз етуге арналған шығындардан ажырататынын көрсетті. Мұндай шығындарға персоналды басқару және еңбекті қорғау туралы заңнаманың сақталуын қамтамасыз ету, қауіпсіз жабдыққа арналған қаржылық шығындар жатады. Бұған қауіпсіздік мақсатында енгізілген жұмыс әдістеріне қойылатын шектеулерге байланысты туындауы мүмкін өнімділіктің жоғалуы да кіреді. Жазатайым оқиғалардың алдын-алудың ұтымды саясаты ерекшеленеді, бұл шығындар адамдардың өмір сүру сапасының төмендеуі және емдеу мен оңалту шығындары сияқты нақты жазатайым оқиғаларға байланысты шығындардың азаюымен өтелетін саясат деп түсініледі.

ЭЫДҰ-ға мүше елдерде мемлекеттік реттеу еңбекті қорғау саласында маңызды рөл атқарады деген пікір кең таралған. Тарихи фактілер жұмыс орнындағы мемлекеттік араласудың бірінші саласы жұмыстағы жазатайым оқиғалардан қорғау нормалары болғанын растайды. Бұл мемлекеттік араласу жеке нарықтың басым болуы кәсіби

жарақат, ауру және өлімнің әлеуметтік қолайсыз деңгейіне әкеледі деген сенімге негізделген. Алайда, қазіргі экономикалық жағдайлар еңбекті қорғауды басқаруға экономикалық ынталандыру арқылы жаңа көзқарастарды және нормативтердің, регламенттердің, стандарттардың және т.б. әртүрлі деңгейлеріне негізделген мемлекеттік реттеуді ауыстыруды талап етеді. Мысалы, жарақат алу үшін арнайы салық енгізу ұсынылады, ол стандарттар мен инспекциялық тексерулерден гөрі жақсы болады.

Көбінесе ЭЫДҰ елдерінде еңбекті қорғауды қамтамасыз етудегі көптеген нормалар қызметтің барлық түрлеріне, жұмыс түрлеріне, еңбек жағдайларына ортақ болып табылады. Мысалы, арнайы медициналық кәсіби тексерулер келесі категорияларды ажыратады: жұмысқа қабылданар алдында; қауіпті жұмыс орындарындағы жұмысшылар үшін; ұзақ демалыстан кейін жұмысқа оралған кезде; еңбекке қабілеттілігін бағалау үшін; зейнетке шыққаннан кейін.

Еңбекті қорғау саласындағы барлық қызмет үшін маңызды бастау нүктесі болып табылатын профилактикаға ерекше орын беріледі.

Еңбекті қорғаудағы экономикалық тәсіл тиімділікке негізделген жүйелік әдісті қолдануды қамтиды, ол ақшалай түрде шығындар мен пайдалардың арақатынасы ретінде көрінеді. Жалпыға ортақ әлемдік тәсілдер еңбекті қорғау жөніндегі жақсы жоспарланған және жүйелі түрде орындалатын шаралар ақшалай салымдардан 3-10 есе артық экономикалық қайтарымды қамтамасыз етеді.

Әлемдік ерекшеліктер еңбекті қорғауға байланысты және онымен байланысты емес шығындарды бөледі. Бағдарламалардың құндылығы еңбекті қорғауға байланысты емес шығындардың еңбекті қорғау шығыстарына тікелей реакция ретінде қаншалықты артуымен анықталады. Бұл еңбекті қорғауға салынған инвестициялардың рентабельділігі.

«Компаниялар үшін алдын-алудың әсерін есептеу: еңбек қорғауға инвестициялардың шығындары мен пайдасы» тақырыбындағы халықаралық зерттеу нәтижелері бойынша⁶⁵ еңбекті қорғауға салынған инвестициялар микроэкономикалық жоспарда белгілі бір пайда әкелетіні

---

⁶⁵ Т.А. Фролова. Кәсіпорын экономикасы: дәрістер. [Электрондық ресурс]. – Тағанор: ТТИ ЮФУ, 2011. – URL: <http://www.aup.ru/books/m217/>

анықталды, ал алдын-алудың қайтарым коэффициенті 2,2 құрайды. Іс жүзінде, бұл компаниялар жұмыс орнында алдын-алуға салған жылына бір қызметкерге әр 1 евро үшін компаниялар 2,20 еуро ықтимал экономикалық қайтарымға сене алады дегенді білдіреді. Осылайша, зерттеу нәтижелері компаниялардың алдын-алуға қаражат салуы керек микроэкономикалық негіздемелерді растайды.

Еңбекті қорғау шығындарын анықтаудағы еуропалық тәсілдерге шолу бойынша Еуропалық комиссияның жұмыспен қамту, әлеуметтік мәселелер және интеграция мәселелері жөніндегі Бас директорының үйлестіруімен Еуропалық Қоғамдастықтың жұмыспен қамту және әлеуметтік ынтымақтастық жөніндегі бағдарламасының (2007-2013)⁶⁶ қолдауымен дайындалған баяндаманы атап өтеміз. Бұл есеп шығындарды талдау экономикалық салдарды бағалау үшін пайдаланылатындығын көрсетеді. Сапалық және сандық деректер шығындар мен пайдаларды талдаудың негізін құрайды. Мақсат-кіріс пен нәтижені салыстыру. Іс жүзінде шығындар мен пайданы талдау кезеңдік тәсілді талап етеді (4-сурет).

---

⁶⁶ Nagata T, Mori K, Aratake Y, Ide H, Ishida H, Nobori J, Kojima R, Odagami K, Kato A, Tsutsumi A, Matsuda S. Development of cost estimation tools for total occupational safety and health activities and occupational health services: cost estimation from a corporate perspective. *J Occup Health*. 2014;56(3):215-24. doi: 10.1539/joh.13-0277-fs. Epub 2014 Apr 17. PMID: 24739371

4 сурет - Өндірістегі жазатайым оқиғалар мен алдын алу іс-шараларына арналған шығындарды бағалау үшін бес кезеңдік жетілдіру циклі

Баяндамада шығындар мен пайдаларды талдаудың алдын-алу шараларын, бастапқы инвестициялардың көлемін және жыл сайынғы мерзімді шығыстарды анықтау мақсатында жүргізілетін әдістеме ұсынылған, ол арнайы әзірленген "СВА"нысанына енгізіледі. Шаралар ретінде техникалық, ұйымдастырушылық шаралардың комбинациясы қолданылады, мысалы, жаңа жабдықты сатып алу, қоршаулар, қауіпсіздік белдіктері, нұсқаулықтар, оқу роликтері және т. б. Талдау шығындары 400 еуроны, енгізу, жабдықты сатып алу және талдаудан кейін оқыту шығындары 7,150 еуроны құрағаны анықталды.

2017 жылы Онтариодағы 334 жұмыс берушінің арасында бір жұмысшыға еңбекті қорғау және қауіпсіздік техникасы (OHS) бойынша орташа шығындар 1303 долларды құрады. Еңбекті қорғауға арналған шығыстарды бағалау қызметтер секторларымен (847 АҚШ доллары) салыстырғанда тауарлар өндірісі секторларында үш есе жоғары (2417 АҚШ доллары). Еңбекті қорғаудың бес өлшемінің әрқайсысына бөлінген сметалық шығыстардың үлесі тұтастай алғанда экономиканың барлық секторларында бірдей болды: ұйымдық басқару мен қадағалауға 58%,

денсаулық және қауіпсіздік мәселелері бойынша персоналды оқытуға 22%, ЖҚҚ-ға 14% және кәсіби қызметтерге 5% - дан аз.

Көптеген секторларда жұмыс берушілердің жұмысшылардың денсаулығы мен қауіпсіздігіне жұмсалатын шығындары айтарлықтай. Жұмыс берушінің шығындары мен еңбекті қорғауға жұмсалған инвестициялар туралы нақты ақпарат мүдделі тараптарға жұмысшылардың денсаулығын сақтау саласындағы соңғы онжылдықтардағы прогресті түсінуге көмектеседі. Сондай-ақ, ол жұмыс берушілерге салалық бағыттар бере алады және жұмыс берушілердің еңбекті қорғауға инвестицияларына әсер етуге бағытталған мемлекеттік саясатты хабардар ете алады.

Келесі жұмыста⁶⁷ құрылыс жобалары мысалында еңбекті қорғаудың жалпы құны жоба құнынан % (пайызбен) бағаланады, еңбекті қорғау талаптарының сақталуы жоба құнынан кемінде 0,8% - дан 1,7% - ға дейін өзгереді. Еңбекті қорғау мен денсаулықты сақтауға жұмсалатын ең аз шығындар жол жобалары үшін жол жобалары үшін 0,8% - ды, көпір жобалары үшін 0,9% - ды, дренаждық жобалар үшін 1,2% - ды және құрылыс үшін ең көп шығындар жоба құнының 1,7% - ын құрайды. Еңбекті қорғау шығындарына еңбекті қорғауға дайындық жөніндегі қызметті жоспарлау, қауіпсіздік техникасын насихаттау мен ілгерілету жөніндегі шығындар, жұмыс қорғаныш жабдықтары, жеке қорғаныш құралдары, сақтандыру және лицензиялау, еңбекті қорғау жөніндегі персоналды оқыту, медициналық мекемелер, тәуекелдерді бақылауға байланысты белгілер мен шығындар жатқызылды.

Қауіпсіздік мақсатында кәсіпорын басшылығы жазатайым оқиғалардың алдын алуға жұмсалған ақша мөлшерін есептеп, оларды осындай қызмет нәтижесінде алынған пайда немесе үнемдеу сомасымен салыстыруы керек.

Қауіпсіздік шығындарын екі санатқа бөлуге болады: қауіпсіздік шығындары және қауіпсіздікке байланысты емес шығындар. Шығындардың осы екі негізгі компонентін бөлу ұйымдарға уақыт өте келе олардың қалай өзгередінін

---

⁶⁷ Rohani, J. M., Johari, M. F., Wan Hamid, W. H., & Atan, H. (2015). Development of direct to indirect cost ratio of occupational accident for manufacturing industry. *Jurnal Teknologi*, 77(1), 127–132. URL:<https://doi.org/10.11113/jt.v77.4095>

бақылауға көмектеседі және қауіпсіздікке салынған инвестициялар қауіпсіздікке байланысты шығындарды қалай азайтуға болатындығын көрсетуге көмектеседі. Қауіпсіздікті қамтамасыз ететін іс-әрекеттерді анықтау қажет және олар шығындар туралы мәліметтерді нақтылаудың қажетті деңгейіне байланысты қарапайым немесе кең болуы мүмкін. Мысалы, кейбір ұйымдарда барлық оқыту қауіпсіздік қызметіне кіреді; басқаларында тек қауіпсіздік бойынша оқыту бар.

Қауіпсіздікке байланысты емес шығындар-бұл жазатайым оқиғалар, оқыс оқиғалар және сот ісі сияқты қауіпсіздіктің болмауынан туындайтын шығындар. Қауіпсіздік шығындары туралы толық түсінік алу үшін оларды қосу керек. Жиналған деректер ауқымы мақсатпен анықталған қажеттілікке байланысты қайтадан өзгереді. Кейбіреулері авариялардың тікелей шығындарын жинайды, ал басқаларында жанама компоненттер де бар. Соңғысының мысалы ретінде кішігірім апаттар, әдетте, өнімділіктің жоғалуы, басшылықтың алаңдаушылығы, жазатайым оқиғаларды тергеу, кідірістер және т.б. сияқты жанама шығындарға ие, олар тікелей шығындардан шамамен 4 есе көп. Алайда, ауыр апаттар кезінде бұл шығындар тікелей шығындардан 10-15 есе көп болуы мүмкін, әсіресе сот процесінде. Олар шығындардың екі түрлі категориясы болып көрінеді. Тағы да, не кіретінін және не кірмейтінін және қай санатқа жататынын анықтау мәлімделген мақсатқа байланысты болады. Көбінесе қауіпсіздік шараларына мыналар кіреді: оқыту, жеке қорғаныс құралдары және қауіпсіздік бөліміне байланысты барлық шығындар, мысалы, жалақы, жеңілдіктер, іссапар шығындары және т. б. Кейбір ұйымдарда тәуекелдерді басқару бөлімінің шығындары, сақтандыру шығындары және басқа операциялық шығындар, кіреді. Бұл шығындар компоненттерін «қатаң» және «жұмсақ» шығындар, тікелей және жанама, танылған және танылмаған және т.б. сияқты жеке санаттарға бөлуге болады. Сонымен, егжей-тегжейлі деңгей сіздің мақсатыңызға байланысты өте қарапайымнан өте күрделіге дейін өзгеруі мүмкін.

Эстонияның 12 орта және шағын кәсіпорындарында қауіпсіздік аудитінің нәтижелері бойынша өнеркәсіптің 5 саласынан (Металл және ағаш өңдеу, пластик, тігін және полиграфиялық) Diekemper & Spartz (D&S)

модификацияланған әдісі қолданылған. D&S әдісі бес қызмет саласына бөлінген 30 қызметті қамтиды: ұйымдастыру және басқару; өндірістік қауіпті басқару; өртке қарсы бақылау және өнеркәсіптік гигиена; қатысуды бақылау, ынталандыру және оқыту; оқиғаларды тергеу, статистика және есеп беру тәртібі. Экономикалық дамыған кәсіпорындар қауіпсіздік мәселелеріне көп көңіл бөледі. Жоспарланған қауіпсіздік шараларының экономикалық тиімділігін бағалау үшін қауіпсіздік шараларының (Реда әдісі) құнын, тиімділігі мен белгісіздігін ескеретін әдіс қолданылады. Бұл үш айнымалы қауіпсіздік шарасының үнемділігін біріктіреді. Зерттелетін салалардағы ең тиімді шаралар: металлургия өнеркәсібіндегі жұмысшыларды қорғаныс аяқ киімдерімен қамтамасыз ету; полиграфия өнеркәсібіндегі шу спектрін талдау; жұмыс орындарындағы химиялық заттарды талдау; пластмасса өнеркәсібіндегі ауаны (химиялық қауіптерді талдау); химиялық талдау және ағаш өңдеу өнеркәсібіндегі жұмысшылардың медициналық тексерістерін; тігін өнеркәсібінде саусақтардың жарақаттануын болдырмау үшін жұмысшылардың біліктілігін арттыру болып табылады.

Еңбекті қорғау-бұл жұмыс берушілерге пайдалы, бірақ бизнестің сәттілік факторы болып табылатын жұмыс берушілердің заңнамалық міндеті. Осы зерттеудің нәтижелері негізінде және еңбекті қорғау мәселелеріне көбірек назар аударуды ескере отырып, бұл жолдау ұлттық және халықаралық деңгейде белсенді ілгерілеуге лайық.

Менеджментте жалпы идея бар: өлшенетін нәрсе басқарылатын болады. Бұл қауіпсіздік шығындары туралы мәліметтер жинауға да қатысты. Деректерді жинау басталғаннан кейін, деректерді ұсынатындар бұл шығындар туралы жақсы біледі және оларды саналы түрде немесе бейсаналық түрде басқара бастайды. Бұл шығындарды бақылаудың синергетикалық әсерінің бірі және іс-әрекеттің қалай өлшенетіні және салыстырылатыны мінез-құлықты өзгертуге негіз болады. Осылайша, шығындарды қарапайым өлшеу бұл шығындардың азаюына әкеледі. Бұл еңбекті қорғау шығындарын анықтау әдістемесін қолдану үшін ең үлкен коммерциялық дәлел бола алады.

Еңбекті қорғауды басқару жүйесінің элементтері және оларды қаржылық қамтамасыз ету. ЕЭО, ЭЫДҰ елдеріндегі еңбекті қорғауды басқару жүйесінің элементтері

және олардың қаржылық сипаттамасы іске асыру нысанындағы айырмашылықтарды ескере отырып ұсынылып отыр.

1. Еңбек жағдайларын бағалау (жұмыс орындарын аттестаттау, кәсіби тәуекелдерді бағалау) оның ұйымдық-құқықтық меншік нысанына және қызмет түріне қарамастан кәсіпорында өткізудің міндетті шарты болып табылады. Еңбек жағдайларын (кәсіби тәуекелдерді) бағалау жұмыс және оқу орындарының еңбекті қорғау талаптарына сәйкестігін талдау және бағалау жүйесін білдіреді.

Еңбек жағдайларын бағалау нәтижелері іске асырылуы қауіпті және зиянды факторлардың әсерін болдырмайтын іс-шараларды; қажетті сауықтыру іс-шараларын дайындау үшін пайдаланылады, сондай-ақ зиянды және қауіпті еңбек жағдайлары бар ауыр жұмыстарда істейтін қызметкерлерге өтемақылар мен жеңілдіктер беру құқығы расталады немесе күшін жояды. Біз бұл нормаға шетелдер тұрғысынан еңбекті қорғауды басқару жүйесіндегі басымдық ретінде қысқаша сипаттама береміз:

- Ресей Федерациясында еңбек жағдайлары мен кәсіби тәуекелдерді бағалау рәсімдері бір уақытта қолданылады. Еңбек жағдайларын арнайы бағалау⁶⁸ еңбек жағдайлары бойынша жұмыс орындарын аттестаттау одан әрі жалғасы және дамуы болып табылады және 2014 жылдың 1 қаңтарынан бастап Ресей Федерациясының Еңбек кодексінің нормасы ретінде жүзеге асырылады. Нәтижелері кепілдіктер беруге, сақтандыру тарифтерін белгілеуге, жұмыс орындарын "декларациялауға" және т. б. негіз болып табылады.

- Беларусь Республикасында жұмыс беруші қатерлерді сәйкестендіруді, кәсіптік қатерлерді бағалауды, кәсіптік қатерлерді төмендету жөніндегі іс-шараларды дайындау мен іске асыруды қамтамасыз ететін рәсімдерді әзірлеуге және енгізуге және олардың тиімділігіне талдау жүргізуге міндетті (17-бап). Сондай-ақ нақты жұмыс орнындағы еңбек жағдайын кешенді бағалау мақсатында еңбек жағдайларын жақсарту жөніндегі іс-шаралар жоспарын әзірлеу және іске асыру, қызметкерлердің ерекше еңбек жағдайлары бар жұмыс үшін жасына байланысты зейнетақы

---

⁶⁸ «Еңбек жағдайларын арнайы бағалау туралы» Федералдық заң (28.12.2013 жылғы № 426-ФЗ)

алу құқығын айқындау мақсатында жұмыс орындарын еңбек жағдайлары бойынша аттестациялауды жүргізу, еңбек жағдайлары зиянды және (немесе) қауіпті жұмыс үшін қосымша демалыстар, зиянды және (немесе) қауіпті жұмыс үшін қысқартылғын жұмыс уақыты, зиянды және (немесе) қауіпті жұмыс үшін, үшін қосымша ақылар белгілеу жолымен жалақыны көбейту, сондай-ақ Беларусь Республикасының 2008 жылғы 5 қаңтардағы «Кәсіптік зейнетақымен қамсыздандыру туралы» Заңына сәйкес жұмыс берушінің қызметкерлерді кәсіптік зейнетақымен сақтандыру бойынша міндеттерін айқындайды.

- Оңтүстік Кореяда тәуекелді бағалау мемлекеттің қатысуымен реттеледі, бұл жұмыс берушінің міндеті болып табылады. Корея Үкіметі Еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі агенттігінің сарапшылары арқылы кәсіпорынның тәуекелдерді бағалау жөніндегі қызметін тексереді. Кәсіпорындардың жұмыс орындарының тәуекелдерін бағалау нәтижелері оң қорытынды алу үшін стандарттарға сәйкестігіне сараптамадан өтеді. Нәтижие оң болған жағдайда кәсіпорын қауіпсіздік пен денсаулықты тексерулерден босатылады, өзінің сақтандыру сыйлықақыларынан 20% мөлшерінде жеңілдік, сондай-ақ оң сараптаманың үш жылдық қолданылу мерзімі ішінде жазатайым оқиғаларды болдырмау құралдарын жақсарту үшін мемлекеттік субсидиялар немесе қарыздар ала алады.

- сонымен қатар, Канада мемлекетінде кәсіпорынды жобалау сатысында қауіпті бағалау, оның жарақатқа, ауруға, ықтимал залалға әкелуі мүмкін ықтималдығын анықтайды. Жұмыс орнындағы әрбір қауіп үшін кәсіби жарақаттанудың немесе олардың басталуы нәтижесінде аурудың ықтималдығы мен ауырлығын ескере отырып, тәуекелдің деңгейі айқындалады. Егер қауіп-қатерді бағалау мүмкін болған жағдайда эвакуация қажет екенін көрсетсе, онда құжатталған рәсім жасалады. Қауіпсіздікті сақтау қызметкердің міндеті болып табылады, осылайша қызметкерлерді еңбекті қорғау және қауіпсіздік техникасы мәселелері бойынша оқыту бағдарламасын қоса алғанда, жұмыс орнында қауіп-қатердің алдын-алу бағдарламалары жасалады.

- Польша мемлекетінде – кәсіби тәуекелдерді бағалау мен басқаруды заңнамалық тұрғыдан бекіткен санаулы

елдердің бірі. Польша заңнамасының талаптарына сәйкес тәуекелдерді бағалау жұмыс берушінің негізгі міндеттемелерінің бірі болып табылады. Польшаның еңбек заңнамасында (10-тарау, "денсаулықты профилактикалық қорғау" 226-бабы) жұмыс беруші орындалатын жұмысқа байланысты кәсіптік тәуекелдерді бағалауға және құжаттауға міндетті. Тәуекелдерді азайтуға бағытталған қажетті шараларды қабылдауға, қызметкерлерді олар орындайтын жұмысқа байланысты тәуекелдер туралы, сондай-ақ осы тәуекелдерді азайту мақсатында қолданылатын шаралар туралы хабардар етуге міндетті екендігі айтылады. Кәсіби тәуекелдерді бағалауда қолданылатын критерийлер әртүрлі құқықтық актілерде, мысалы, Польшаның еңбек және әлеуметтік саясат министрінің "Зиянды факторлардың жұмыс ортасындағы жұмысшылардың денсаулығына әсер етуінің ең аз рұқсат етілген концентрациясы мен қарқындылығы туралы" қаулысында көрсетілген. Кәсіби тәуекелдерді бағалау регламенті (қағидалары, рәсімдері) заңнамалық түрде белгіленбейді және тәуекелдерді құжаттау нысанына қатысты бөлшектер айқындалмайды. Сондықтан, заңнамаға тәуекелдерді бағалауды жүргізу міндеттемесі енгізілгеннен кейін компанияларда тәуекелдерді бағалауды іс жүзінде қолдауға бағытталған, негізінен 1995 жылы Польша үкіметінің бастамасымен басталған "Жұмыс ортасында еңбек пен адам денсаулығын қорғау" үкіметтік стратегиялық бағдарламасы шеңберінде бірқатар шаралар қабылданған.

Польшада әзірленген стандарттар ерікті түрде орындауға арналған. PN-N18002 стандарты "Жұмысшылардың денсаулығы мен қауіпсіздігін басқару жүйелері. Кәсіптік тәуекелдерді бағалау жөніндегі жалпы басшылық" деген бөлімде ұйымдардағы кәсіптік тәуекелдерді бағалау жөніндегі ережелер қамтылған. Бұл стандарт басқа стандарттар тұжырымдамаларының негізінде, атап айтқанда PN-IEC 300-3-9, BS 8800 және PN-EN 1050 бар. Стандарт Кәсіби тәуекелдерді бағалау мақсаттарын, кәсіби тәуекелдерді бағалау субъектілерін қоса алғанда, компанияда тәуекелдерді бағалауды ұйымдастыру мәселелерін және тәуекелдерді қалай дұрыс бағалау керектігін түсіндіреді. Стандартта жұмысшылардың химиялық заттар мен шуылға ұшырауына байланысты туындайтын қауіптерді қалай бағалау керектігі туралы мысалдар

келтірілген. Стандарт поляк компанияларындағы тәуекелдерді бағалаудың негізін құрайды.

2. Басшылар мен еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғауды қамтамасыз етуге жауапты адамдарды оқыту, қайта оқыту және біліктілігін арттыру, білімді тексеру, жұмыскерлерге еңбекті қорғау мәселелері бойынша нұсқау беру қауіпсіз еңбекті қамтамасыз етуге байланысты базалық сипаттағы негізгі іс-шара болып табылады. Осы нормаға басқа елдерде еңбекті қорғауды басқару жүйесіндегі негізгі және іргелі түрде қысқаша сипаттама береміз:

- Жұмыс берушінің қызметкерлерді оқытуды, нұсқамалықты және білімін тексеруді қамтамасыз етудегі міндеттері бойынша норма Қырғызстан Республикасының Еңбек кодексінің 211-бабына сәйкес белгіленген. Осы норманы іске асыру үшін еңбекті қорғау бойынша жұмысшыларды оқыту және білімін тексеру туралы ереже бекітілді⁶⁹. Ереже атқарушы билік органдарының, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, ұйымдық – құқықтық нысандары мен меншік нысандарына қарамастан ұйымдардың жұмыс берушілерінің, жұмыс беруші-жеке тұлғалардың, сондай-ақ жұмыс берушімен еңбек шартын жасасқан қызметкерлердің орындауы үшін міндетті. Жұмыс беруші жұмысшылармен барлық кіріспе, бастапқы, қайталама, жоспардан тыс, мақсатты нұсқаулық түрлерін өткізуді қамтамасыз етуге міндетті: Жұмыс беруші жұмысқа қабылданғаннан кейін бір ай ішінде жұмыс істейтін барлық адамдарды, сондай-ақ басқа жұмысқа ауысатын адамдарды жұмысты орындаудың қауіпсіз әдістері мен тәсілдеріне оқытуды кәсіпорын есебінен ұйымдастыруға міндетті. Еңбек қорғау бойынша оқытудың тәртібін, нысанын, мерзімділігі мен ұзақтығын жұмыс беруші еңбектң жекелеген түрлерінің қауіпсіздігін реттейтін нормативтік құқықық актілерге сәйкес белгілейді. Жұмыс беруші зардап шеккендерге алғашқы көмек көрсету бойынша жұмыскерлерді жылына кемінде бір рет мерзімдік оқытуды ұйымдастырады.

- Беларусь Республикасында жұмыс беруші қызметкерлерді еңбекті қорғау мәселелері бойынша

---

⁶⁹ «Еңбекті қорғауды оқыту және ұйымдардың қызметкерлерін еңбекті қорғау талаптарына білімін тексеру тәртібі туралы Ереже» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2004 жылғы 5 сәуірдегі № 225 қаулысы

даярлауды, қайта даярлауды, тағылымдамадан өткізуді, нұсқамалықты, біліктілігін арттыруды және білімін тексеруді жүзеге асыруға міндетті⁷⁰. Қызметкерлерді еңбекті қорғау мәселелері бойынша даярлау (оқыту), қайта даярлау, тағылымдамадан өткізу, нұсқама беру, біліктілігін арттыру және білімдерін тексеру тәртібі белгіленген⁷¹. Жұмыс істейтіндер бірнеше кәсіптерді (лауазымдарды) қоса атқарған кезде негізгі және қоса атқаратын кәсіптер (лауазымдар) бойынша еңбекті қорғау мәселелері бойынша оқытудан, нұсқау беруден және білімін тексеруден өтеді, ал уақытша болмаған жұмыскерлерді ауыстырған кезде ауыстырылатын лауазымдар (кәсіптер) бойынша талаптар көлемінде еңбекті қорғау мәселелері бойынша қосымша оқытудан және білімін тексеруден өтеді. Қауіптілігі жоғары жұмыстарда, сондай-ақ уәкілетті қадағалау органдарының қадағалауындағы объектілерде жұмыс істейтін жұмысшылар тиісті нормативтік құқықтық актілерде белгіленген мерзімдерде, бірақ жылына кемінде бір рет еңбекті қорғау мәселелері бойынша білімдерін мерзімді тексеруден өтеді. Басшылар мен мамандар еңбекті қорғау мәселелері жөніндегі тиісті комиссияларда кемінде үш жылда бір рет еңбекті қорғау мәселелері бойынша оқудан және білімін тексеруден өтеді. Еңбекті қорғау жөніндегі нұсқаманы өткізу сипаты мен уақыты бойынша: мақсатты кіріспе; жұмыс орнындағы бастапқы; қайталама; жоспардан тыс болып бөлінеді.

- Германияда курстар өткізетін оқу орындары міндетті түрде лицензиялаудан өтеді. Оқыту еңбекті қорғау жөніндегі кәсіби дәрігер үшін мамандандыруды ескере отырып жүргізіледі – курс 3 бөлімнен (А, В, С), ал еңбекті қорғау жөніндегі маман үшін - 3 деңгейден тұратын курстан тұрады, сондай-ақ жұмыс берушілер, кәсіподақ делегаттары үшін арнайы кәсіптік даярлық көзделген.

- АҚШ - та оқытудың 3 түрі көзделген: 1) жоғары оқу орындарындағы білім беру бағдарламалары; 2) білім беру мекемелеріндегі тренингтік бағдарламалар мен консультациялар; 3) ұлттық еңбекті қорғау институты-NIOSH

---

⁷⁰ Беларусь Республикасының 23.06.2008 ж. №356-3 еңбекті қорғау туралы Заңы

⁷¹ Инструкция о порядке подготовки (обучения), переподготовки, стажировки, инструктажа, повышения квалификации и проверки знаний работников по вопросам охраны труда, утвержденная постановлением Министерства труда и социальной защиты РБ 28.11.2008 № 175

арқылы гранттық Мемлекеттік бағдарламалар. Айта кетейік, NIOSH білім беруді үйлестіруде маңызды рөл атқарады. Институт өзінің білім беру филиалдары арқылы өндірістегі еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласындағы мамандарға арналған білім беру бағдарламаларын қаржыландырады. Сондай-ақ оларға университеттерде оқуға гранттар бөлінеді. Тұтастай алғанда, бүкіл ел бойынша Институт мамандардың 50% - дан астам оқуын үйлестіріп, біліктілікті арттыру саясатын толығымен анықтайды.

- Оңтүстік Кореяда жұмыс берушілер мен жұмыс орындарындағы тәуекелдерді бағалауға жауапты тұлғаларды түсініп және қолдау мақсатында тәуекелдерді бағалау бойынша мемлекеттік деңгейде оқыту қарастырылған. Оқытуды Кореяның Еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі агенттігі (KOSHA) жұмыс берушілер үшін ұзақтығы 2 сағат, сервистік қызмет көрсету кәсіпорындары үшін 8 сағат, өндірістік және құрылыс кәсіпорындарында қауіпті бағалауға жауапты адамдар үшін 16 сағат оқуларын тегін жүргізеді.

- Сингапурда Еңбек Министрлігі жанындағы оқу орталықтарында еңбекті қорғау мәселелері бойынша мастер-класс немесе қашықтықтан форматта оқыту жүргізіледі. Бағдарлама еңбек қауіпсіздігі мен гигиенасына қатысты барлық тақырыптар мен пәндер бойынша, сондай-ақ ұйымдастырушылық, басқарушылық және тұлғааралық дағдыларды дамыту бойынша оқу сабақтарын қамтиды.

- Канадада қауіпсіздік жөніндегі кеңес жұмысы тәуекелдерді басқарумен және тәуекелдерді азайту стратегияларын іске асырумен байланысты қызметкерлер үшін тәуекелдерді басқару бағдарламалары бойынша онлайн – оқыту жүргізеді, оған үш курс кіреді: 1) CRM 54 тәуекелдерді басқару қағидаттары мен практикасы; 2) CRM 55 тәуекелдерді бағалау және жою; 3) тәуекелдерді қаржыландыру. Канада кәсіпорындарында жұмыс берушілер өлім мен жарақаттарды азайту мақсатында өз қызметкерлері үшін еңбек қауіпсіздігі бойынша курстар, оқыту, бағдарламалар, тренингтер өткізеді.

- Финляндияда Еңбекті қорғау саласында мемлекеттік деңгейде оқытуды өндірісте финдік Денсаулық сақтау институты жүргізеді. Біліктілікті арттырудың оқу курстары қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді болады. Финляндия Заңы бойынша еңбек қауіпсіздігі картасын алу еңбек қауіпсіздігі

бойынша тиісті оқудан (työturvallisuuskortti) өтіп, және Финляндияның еңбек қауіпсіздігі орталығында тіркелгеннен кейін мүмкін болады. Тікелей кәсіпорындарда кемінде үш жылда бір рет өтетін еңбекті қорғау жөніндегі мамандардың біліктілігін арттыру толығымен жұмыс берушілердің қаражаты есебінен жүзеге асырылады.

- Ұлыбританияда жұмыс берушілерге еңбек қауіпсіздігі мен гигиенасын, кәсіпорындардағы қауіпсіздік пен денсаулықты тиімді басқаруға қажетті дағдыларды үйрету бойынша көмек көрсету үшін қауіпсіздік және өнеркәсіптік гигиена саласындағы консультанттардың тізімі бар.

- Франциядағы жұмыс берушілер кәсіптік оқытуды қаржыландыруға бір жолғы міндетті жарна есебінен үлес қосады, бұл қызметкерлер саны 10 адамнан кем кәсіпорындар үшін айлық жалақының 0,55% - ын құрайды, олардың жарнасын 0,8% - ға дейін азайтуға рұқсат етілген 10 және одан да көп қызметкері бар компаниялар үшін айлық жалақының 1% - на дейін көбейеді.

- Польшада еңбек қауіпсіздігі және еңбек гигиенасы жөніндегі мамандар білімі мен кәсіптік тәжірибесіне қойылатын тиісті талаптарға жауап беруі тиіс. Біліміне (кәсіптік училище немесе университет) және жұмыс тәжірибесіне байланысты инспекторлар, аға инспекторлар, мамандар, еңбекті қорғау және қауіпсіздік техникасы жөніндегі аға және бас мамандар ретінде жұмысқа қабылдануы мүмкін. Еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау бойынша оқыту Польшадағы білім беру жүйесінің бір бөлігі болып табылады және оны жеке және мемлекеттік кәсіптік колледждер мен университеттер ұсына алады. Еңбекті қорғау жөніндегі инспекторлар мен мамандарды алғашқы мерзімді оқытуды еңбекті қорғау жөніндегі маман ретінде жұмысқа қабылданғаннан кейінгі алғашқы 12 ай ішінде жүргізеді. Одан әрі мерзімді оқыту келесі 5 жыл ішінде жүргізілуі тиіс. Тренингтердің мақсаты-еңбекті қорғау бойынша мамандардың жаңа білім алуын және еңбекті қорғаумен байланысты проблемаларды шешуде қолдануын қамтамасыз ету. Оқытуға: еңбекті қорғау саласындағы заңнама талаптары, кәсіби тәуекелдерді анықтау және талдау және қауіпсіз және салауатты еңбек жағдайларын жасау әдістері кіреді.

- Жапонияда еңбекті қорғау бойынша оқыту мыналарды қамтиды: жұмыс кезінде, жұмыс орнында оқыту, онда бастықтар мен тәжірибелі қызметкерлер жұмыс кезінде қалай жұмыс істеу керектігін көрсетеді; Фирмада және одан тыс жерде жұмыс істеуден тыс оқыту, өздігінен білім алу. Бұл ретте қызметкерлердің әртүрлі санаттары үшін лауазымдары мен біліктілігі бойынша, кәсіби өсуі үшін қажетті тақырыптар бойынша сараланған жұмыстан тыс қысқа мерзімді оқыту курстары ұйымдастырылады. Фирма ішінде оқыту негізінен сектор бастықтары деңгейіндегі басшы персоналға, сондай-ақ орта басшы персоналға, жаңа қызметкерлерге, бөлім басшыларына, жетекші техникалық персоналға және т. б. есептелген.

3. Қызметкерлерді өндірістегі жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру кәсіпорындағы еңбек жағдайларын жақсарту жөніндегі шараларды жүргізуге ынталандырудың негізгі экономикалық құралы және еңбекті қорғауды басқару жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Басқа мемлекеттерде еңбекті қорғауды басқару жүйесіндегі алдын алу және тәуекелге бағытталған экономикалық норманың қысқаша сипаттамасын береміз:

- Ресей Федерациясында өндірістегі жазатайым оқиғалардан міндетті әлеуметтік сақтандыру әлеуметтік сақтандырудың бірыңғай қоры (бұдан әрі-ӘСҚ) шеңберінде жүзеге асырылады. Экономикалық қызметтің барлық түрлері кәсіптік тәуекел класына байланысты топтар бойынша бөлінеді. (32 сынып). Зардап шеккен қызметкерге сақтандыру төлемдері кәсіпорынның қаржылық жағдайына байланысты емес, өйткені ӘСҚ жүзеге асырады. Профилактикалық ерекшелігі-ӘСҚ есебінен өндірістік жарақаттар мен кәсіби ауруларды азайту үшін профилактикалық іс-шараларды ішінара төлеуге болады. Профилактикалық шаралардың тізбесі, жазатайым оқиғаларды және кәсіптік ауруларды сақтандыруға арналған ӘСҚ шығыстарын шегере отырып, ұйымның өткен жылы аударған сақтандыру жарналарының 20% - ынан аспайтын мөлшерде ӘСҚ қаражаты есебінен ішінара қаржыландыруға жататын пррфилактикалық шараларының тізбесі жыл сайын бекітіледі⁷². Жұмыс

---

⁷² «Өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан міндетті әлеуметтік сақтандыру туралы» Федералдық заң (1998 жылғы 24 шілдедегі №125-ФЗ).

берушілерді ынталандыру үшін еңбекті қорғау жағдайына, жұмыс орындарын еңбек жағдайлары бойынша аттестаттау нәтижелері туралы мәліметтерге және жүргізілген міндетті алдын ала және мерзімді медициналық тексерулер туралы мәліметтерге сүйене отырып, сақтанушының алдыңғы үш жылдағы қызметінің қорытындылары бойынша белгіленген сақтандыру тарифінің 40% - ынан аспайтын мөлшерде сақтандыру тарифтеріне жеңілдіктер мен үстемеақыларды есептеу әдістемесі қолданылады⁷³.

- Беларусь Республикасында қызметкердің денсаулығына зиян келтіргені үшін жұмыс берушінің жауапкершілігін сақтандыру енгізілді⁷⁴, арнайы заңнамамен⁷⁵ реттеледі және "Белгосстрах" Беларусь Республикалық унитарлық сақтандыру кәсіпорнына жүктелген. 2010 жылғы 1 қаңтардан бастап бірыңғай сақтандыру тарифі белгіленді: сақтанушылар-бюджеттік ұйымдар - 0,1%; өзге сақтанушылар - 0,6%, сондай-ақ өндірісте жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру бойынша сақтандыру жарнасын төлеу бойынша жеңілдік сақтанушылардың келесі санаттары үшін сақтандыру тарифінің 50% мөлшерінде көзделген: мүгедектер мен зейнеткерлердің қоғамдық бірлестіктері, балалар ауылдары (қалашықтары); қызметкерлерінің орташа тізімдік санынан мүгедектер мен зейнеткерлердің кемінде 50% - ы жұмыс істейтін және мүлкі толығымен меншік құқығында мүгедектер мен зейнеткерлердің қоғамдық бірлестіктеріне тиесілі ұйымдар. Сақтандыру тарифіне жеңілдіктер мен үстемеақылар жүйесі қолданылады.

Қырғызстан Республикасында 2009 жылғы 12 ақпаннан бастап міндетті сақтандыру жүйесі қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оның өмірі мен денсаулығына зиян келтіргені үшін жұмыс берушінің

---

⁷³ РФ Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігінің 2012.08.01 №39-н «Өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіби аурулардан міндетті әлеуметтік сақтандыруға сақтандыру тарифтеріне жеңілдіктер мен үстемеақыларды есептеу әдістемесін бекіту туралы» бұйрығы

⁷⁴ БР Президентінің «Өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан міндетті сақтандыру туралы» 2003 жылғы 30 шілдедегі № 18 декреті

⁷⁵ «Сақтандыру қызметі туралы» РБ Президентінің 2006 жылғы 25 тамыздағы № 530 Жарлығы ("өндірістегі жазатайым оқиғалардан және кәсіптік аурулардан міндетті сақтандыруды жүзеге асырудың тәртібі мен шарттары" деген 16-тарау)

жауапкершілігін қамтиды⁷⁶. Міндетті сақтандыру шартын 2013 жылғы 1 қаңтардан бастап қызметкерлерінің орташа тізімдік саны 50 адамға дейінгі жұмыс берушілер жасасуға тиіс. Экономикалық қызметтің барлық түрлері кәсіби тәуекел сыныбына байланысты топтар бойынша сараланады (14 сынып).

Құқықтық реттеудің мынадай нормалары зиянды және (немесе) қауіпті еңбек жағдайлары бар жұмыста жұмыс істейтін қызметкерлердің жекелеген санатының еңбегін қорғауға бағытталған шараларды нақтылайды.

4. Жеке қорғану құралдарымен (ЖҚҚ), жуу және залалсыздандыру заттарымен қамтамасыз ету неғұрлым нормативтік регламенттелген норма және еңбекті қорғауды басқару жүйесіндегі еңбекті қорғауға арналған жалпы қабылданған шығыстардың бірі болып табылады. Елдер тұрғысынан оның қысқаша сипаттамасын береміз:

- - Ресей Федерациясында жұмыс беруші белгіленген нормаларға сәйкес арнайы киімнің, арнайы аяқ киімнің және басқа ЖҚҚ-ның уақтылы берілуін, сондай-ақ олардың өз қаражаты есебінен сақталуын, жуылуын, кептірілуін, жөнделуін және ауыстырылуын қамтамасыз етуге міндетті⁷⁷. ЖҚҚ еңбекті қорғаудың мемлекеттік нормативтік талаптарына сәйкес келуі және Кеден одағының⁷⁸ техникалық регламентіне сәйкес декларация және (немесе) сәйкестік сертификаты (215-б.) болуы тиіс. Сонымен қатар, жұмыс беруші еңбекті қорғау жөніндегі іс-шараларды қаржыландыруды жоспарлау кезінде арнайы киімді, арнайы аяқ киімді және басқа да қорғаныш құралдарын сақтау, жуу, кептіру, жөндеу және ауыстыру шығыстарын ескереді⁷⁹. Жуу және (немесе) залалсыздандыру құралдарын сатып алу Жұмыс берушінің қаражаты есебінен жүзеге асырылады, осыған байланысты шығындарды жоспарлауды жұмыс беруші көзделген

---

⁷⁶ «Қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оның өмірі мен денсаулығына зиян келтіргені үшін жұмыс берушінің азаматтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру туралы» ҚР 05.08.08 ж. № 194 Заңы

⁷⁷ Ресей Федерациясының 30.12.2001 ж. № 197-ФЗ Еңбек кодексі. (01.05.2021 бастап өзгертулер мен толықтырулар енгізілді)

⁷⁸ Кеден одағының «Жеке қорғану құралдарының қауіпсіздігі туралы» техникалық регламенті (КО ТР 019/2011)

⁷⁹ Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрлігінің «ЖҚҚ берудің Үлгілік нормалары» 09.12.2014 ж. № 997н бұйрығы

нормалар мен зиянды өндірістік жағдайларда жұмыс істейтіндердің санын ескере отырып жүзеге асырады. Қызметкерлерге сыйымдылығы 250 мл-ден асатын қаптамааларға құйылған сұйық жуу және (немесе) залалсыздандыру құралдарын беру санитарлық-тұрмыстық үй-жайларда орналастырылатын мөлшерлеу жүйелерін қолдану арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Жуу және (немесе) залалсыздандыру құралдары бар сыйымдылықтарды толтыру немесе ауыстыру көрсетілген қаражаттың жұмсалыуына қарай жүзеге асырылады. Жұмыс беруші бастауыш кәсіподақ ұйымының сайланбалы органының немесе жұмыскерлердің өзге де өкілді органының пікірін және өзінің қаржы-экономикалық жағдайын ескере отырып, жұмыскерлерді жұмыс орындарында бар зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік факторлардан, ерекше температуралық жағдайлардан, сондай-ақ ластанудан үлгілік нормалармен салыстырғанда жақсартатын, жұмыскерлерге шаюды және (немесе) залалсыздандыруды тегін беру нормаларын белгілеуге құқылы.

- Беларусь Республикасында жұмыс беруші зиянды және (немесе) қауіпті еңбек жағдайлары бар өндірісте, сондай-ақ ластанумен байланысты немесе қолайсыз температура жағдайында орындалатын жұмыстарда, арнайы киіммен, арнайы аяқ киіммен және басқа да қажетті ЖҚҚ-мен, жуу және залалсыздандыру құралдарымен жұмыс істейтін қызметкерлерге белгіленген нормаларға сәйкес беруге міндетті (Беларусь Республикасының Еңбек Кодексінің 226 бабының 5 тармақшасы), сондай-ақ, ол ЖҚҚ-ны сақтауды, жууды, тазалауды, жөндеуді, дезинфекциялауды, залалсыздандыруды ұйымдастыруы керек. Бұл ретте, жұмыс беруші ұжымдық шарт, еңбек шарты бойынша қызметкерлерге жеке қорғану құралдарын белгіленген нормалардан тыс өз қаражаты есебінен беруді көздеуі мүмкін.

- Қырғызстан Республикасының Еңбек Кодексінің 211-бабына сәйкес жұмыс беруші қызметкерлердің жеке және ұжымдық қорғану құралдарын қолдануды қамтамасыз етуге міндетті. ЖҚҚ сатып алу, сақтау, жуу, тазалау, жөндеу, дезинфекциялау және залалсыздандыру мен қызметкерлердің гигиенасын сақтау да жұмыс берушінің есебінен жүзеге асырылады. Жұмыс беруші заңнамада белгіленген тәртіппен тиісті денсаулық сақтау қызметтері мен

мекемелерін (денсаулық сақтау пункті, медициналық-санитариялық бөлім және басқалар) ұйымдастыруға міндетті⁸⁰. Сабын немесе басқа да жуу және тазарту құралдарын сатып алуға арналған шығыстар өнімнің немесе материалдардың өзіндік құнына жатқызылады, ал бюджеттік ұйымдар бұл шығыстарды бюджет бабында көздейді⁸¹.

- Еуроодақ елдерінде Еуропалық Парламент пен Еуропалық Одақ Кеңесінің 2016/425 09.03.2016 жылғы "Жеке қорғаныс құралдары туралы" регламенті қабылданды, ол басқа ережелермен реттелетіндерді қоспағанда, ЖҚҚ-ның барлық түрлеріне таратылады (мысалы, теңіз кемелеріндегі ЖҚҚ және т. б.). Регламент ЖҚҚ дайындау және ЕЕС нарығына шығу кезінде сәйкес келуі тиіс қауіпсіздіктің негізгі талаптарын, сондай-ақ осындай өнімді сертификаттауға және "СЕ" белгісімен таңбалауға қойылатын талаптарды белгілейді. ЕО елдеріндегі жұмыс берушілер тәуекелдерді бағалауды дербес жүргізеді, жұмыскерлердің денсаулығы үшін қауіптерді бағалайды және ЖҚҚ түрлерін және оларды пайдалану мерзімдерін айқындайды, бұл ретте жергілікті ерекше жағдайларды (климат, кәсіпорынның технологиялық жарақтануы және т.б. бойынша) ескере отырып, айқындайды. Оларды сатып алып, қоймаларда сақтайды немесе консалтингтік қызметтерді пайдаланады.

5. Зиянды және (немесе) қауіпті еңбек жағдайларымен жұмыс істеу кезіндегі кепілдіктер (зиянды және (немесе) қауіпті еңбек жағдайларымен жұмыс істегені үшін қосымша демалыс, зиянды және (немесе) қауіпті еңбек жағдайларымен жұмыс істегені үшін жұмыс уақытының қысқартылған ұзақтығы, жоғары мөлшердегі еңбекке ақы төлеу ЕЭО елдерінде әлеуметтік маңызы бар еңбекті қорғауды басқару жүйесінің маңызды элементі болып табылады. Сонымен бірге, бұл нормалар ЭЫДҰ елдерінде реттеуде бар, бірақ соншалықты айқын және қатаң регламенттелмеген.

---

⁸⁰ «Қызметкерлерге санитарлық-тұрмыстық және медициналық қызмет көрсетуді ұйымдастыру жөніндегі Ережені бекіту туралы» Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің 26.01.2007 ж. №4 бұйрығы

⁸¹ ҚР Үкіметінің 25.06.1997 ж. № 374 қаулысымен бекітілген жұмыс істейтіндерге сабын, жуу және дезинфекциялау құралдарын тегін беру туралы ереже

- Ресей Федерациясында қосымша демалыс (Ресей Федерациясының Еңбек кодексінің 117-бабының 1-бөлігі) еңбекті арнайы бағалау нәтижелері бойынша 3.2, 3.3 немесе 3.4 зиянды еңбек жағдайларына немесе қауіпті еңбек жағдайларына байланысты жұмыс орындарында жұмыс істейтін қызметкерлерге беріледі. Бұл ретте жыл сайынғы қосымша ақы төленетін демалыстың ең аз ұзақтығы күнтізбелік 7 күнді құрайды. Ерекшелігі - қосымша ақылы еңбек демалысының ең аз ұзақтығынан асатын бөлігін ақшалай өтемақыға ауыстыру мүмкіндігі. Ресей Федерациясындағы жұмыс уақытының қысқартылған ұзақтығы 3.3 немесе 3.4 класты зиянды еңбек жағдайларына немесе қауіпті еңбек жағдайларына жатқызылған жұмыс орындарында жұмыс істейтін қызметкерлер үшін ғана белгіленеді және аптасына 36 сағатты құрайды. Бұл ретте салалық (салааралық) келісімдерде, ұжымдық шарттарда белгіленген жағдайларда ақшалай өтемақы төлеу мүмкіндігіне жол беріледі. Күнделікті жұмыстың (ауысымның) барынша рұқсат етілген ұзақтығы 36 сағаттық жұмыс аптасында 8 сағаттан және 30 сағаттық жұмыс аптасында 6 сағаттан аспауы тиіс. Еңбекке ақы төлеудің жоғары мөлшері ауыр жұмыстарда және еңбек жағдайлары зиянды жұмыстарда (РФ ЕК 147 бабына сәйкес) тарифтік мөлшерлемеге (айлықақыға) 4-тен 12% - ға дейін, аса ауыр жұмыстарда және еңбек жағдайлары ерекше зиянды жұмыстарда-тарифтік мөлшерлеменің (айлықақының) 16-дан 24% - ға дейін белгіленеді. Қосымша ақының нақты мөлшерін жұмыс беруші қызметкерлердің өкілді органының пікірін ескере отырып, еңбек жағдайларын бағалау нәтижелері бойынша анықтайды және жергілікті актімен немесе ұжымдық шартпен, еңбек шартымен бекітіледі.

- Беларусь Республикасында қосымша демалыс сараланған және еңбек жағдайларының класына байланысты (БР Еңбек кодексінің 157-бабы; БР Министрлер Кеңесінің 2008 жылғы 19 қаңтардағы № 73 "Зиянды және (немесе) қауіпті еңбек жағдайлары бар жұмыс үшін қосымша демалыстар және жұмыстың ерекше сипаты туралы" Қаулысы). Ең төменгі ұзақтығы – 4 күнтізбелік күн және еңбек жағдайларының 3.1 сыныбы сәйкес келеді, бұдан әрі, еңбек жағдайларының сыныбы 3.2 – 7 күн; еңбек жағдайларының сыныбы 3.3 – 14 күн; еңбек жағдайларының сыныбы 3.4 – 21

күн; 4-сынып - қауіпті еңбек жағдайлары 28 күн. Жұмыс тізбесі мен ұзақтығы Беларусь Республикасының Министрлер Кеңесінің 19.01.2008 жылға № 73 қаулысымен бекітілген өндірістер мен жұмыстардың түрлеріне, кәсіптер мен лауазымдарға және басқаларға байланысты жұмыстың ерекше сипаты үшін кеніштерде (шахталарда), жерасты тау-кен жұмыстарында, ашық тау-кен жұмыстарында, кеніштердің (шахталардың) бетіндегі жұмыстарда, тасымалдау мен кен даярлауда, пайдалы қазбаларды байытуда және т. б. жұмыс істейтін қызметкерлерге беріледі. Беларусь Республикасында жұмыс уақытының қысқартылған ұзақтығы - аптасына 35 сағаттан аспайды, кәсіптері, лауазымдары Тізімде⁸² көрсетілген қызметкерлерге белгіленеді. Жұмыс уақытының жалпы ұзақтығы қызметкерлерді жұмыс орнына жер астына және оның бетіне қайта жеткізу уақытын қосу кезінде аптасына 37 сағат 45 минуттан аспайды. Беларусь Республикасында жалақының өсуі, егер күнделікті жұмыс (ауысым) ұзақтығының кемінде 80% - ы бірінші санаттағы жалақы ставкасының бөлігінде қамтамасыз етілсе, аттестациямен белгілеген еңбек жағдайларының зияндылығының сыныбы мен дәрежесіне байланысты болады. 1 сағат ішінде жұмыс беруші белгілейтін ақшалай құнны: еңбек жағдайларының сыныбы 3,1 - 0,1%, еңбек жағдайларының сыныбы 3,2 - 0,14%; еңбек жағдайларының сыныбы 3,3 - 0,2%; еңбек жағдайларының сыныбы 3,4 - 0,25%, 4-сынып қауіпті еңбек жағдайлары - 0,31% мөлшерінде⁸³. Сонымен бірге, заңнама актілеріне сәйкес жұмыстардың ерекше сипаты үшін еңбекақыны көтеріңкі төлеу белгіленген қызметкерлерге аттестаттау нәтижелері бойынша осы жағдайларда жұмыс істегені үшін қосымша ақы белгіленбейді.

- Қосымша демалыс Қырғыз Республикасында өндірістердің, жұмыстардың, кәсіптер мен лауазымдардың тізбесі бойынша, оның ішінде: жерасты тау-кен жұмыстарында және ашық тау-кен жұмыстарында, разрездер мен карьерлерде, радиоактивті ластану аймақтарында, адам

---

⁸² «Зиянды және (немесе) қауіпті еңбек жағдайлары бар жұмыс үшін жұмыс уақытының қысқартылған ұзақтығы туралы» БР Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігінің 2007 жылғы 10.12. № 170 қаулысы

⁸³ «Еңбек жағдайлары бойынша өтемақы берудің кейбір мәселелері туралы» БР Министрлер Кеңесінің 14.06.2014 № 575 қаулысы

денсаулығына зиянды физикалық, химиялық, биологиялық және өзге де факторлардың жойылмайтын қолайсыз әсерімен байланысты басқа да жұмыстарда беріледі. Алайда аталған Тізбенің болмауына байланысты кепілдіктер мен өтемақыларды тағайындау ұжымдық шарттармен немесе ұйымның жергілікті нормативтік актілерімен айқындалады. Қырғыз Республикасында ауыр дене еңбегімен, еңбек жағдайлары зиянды немесе қауіпті жұмыстармен айналысатын қызметкерлер үшін аптасына 36 сағаттан аспайтын жұмыс уақытының қысқартылған ұзақтығы белгіленеді, бірақ беру тәртібі мен ерекшеліктері заңмен регламенттелмеген. Еңбек жағдайларының зияндылық дәрежесіне байланысты лауазымдық айлыққағы пайыздық қатынаста жұмыс орындарын аттестаттау нәтижелері бойынша, бірақ ауыр және зиянды еңбек жағдайлары бар жұмыстарда кемінде 15% және аса зиянды немесе қауіпті еңбек жағдайлары бар жұмыстарда кемінде 30% жұмыс уақытының кемінде 50% ұсынылады.

6. Зиянды еңбек жағдайларында белгіленген жұмыс өтілі бар қызметкерлерге кәсіптік еңбек зейнетақысын (жеңілдікті зейнетақыны) беру міндетті кәсіптік зейнетақы жарналары арқылы жүзеге асырылады:

- Ресей Федерациясында 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап жеңілдетілген зейнетақы алуға құқық беретін өндірістердің, жұмыстардың, кәсіптердің, лауазымдар мен көрсеткіштердің № 1 және № 2 тізімдері бойынша Мемлекеттік мерзімінен бұрын еңбек зейнетақысын (зейнетақы жеңілдіктерін)⁸⁴ тағайындау тәртібі анықталды⁸⁵:

а) жерасты жұмыстарында, еңбек жағдайлары зиянды жұмыстарда және ыстық цехтарда кемінде 20 жыл сақтандыру өтілі бар кемінде 10 жыл жұмыс істеген, 50 жасқа толған еркектерге, б) жер асты жұмыстарында, еңбек

---

⁸⁴ РФ-ның 28.12.2013 N 400-ФЗ «Сақтандыру зейнетақылары туралы» Федералдық заңы

⁸⁵ Ресей Федерациясы Үкіметінің 2014 жылғы 16 шілдедегі N 665 «Қарттық бойынша сақтандыру зейнетақысы мерзімінен бұрын тағайындалатын жұмыстардың, өндірістердің, кәсіптердің, лауазымдардың, мамандықтар мен мекемелердің (ұйымдардың) тізімдері және мерзімінен бұрын зейнетақымен қамсыздандыруға құқық беретін жұмыс (қызмет) кезеңдерін есептеу ережелері туралы» қаулысы

⁸⁵РБ Министрлер Кеңесінің 2008 жылғы 9 қазандағы № 1490 қаулысымен бекітілген қызметкерлердің жұмыстарының, кәсіптерінің, лауазымдарының тізбесі

жағдайлары зиянды жұмыстарда және ыстық цехтарда кемінде 7 жыл 6 ай жұмыс істеген 45 жасқа толған, сақтандыру өтілі кемінде 15 жыл болған жағдайда әйелдерге;

в) ерлерге 55 жасқа толғанда және әйелдерге 50 жасқа толғанда, егер олар ауыр еңбек жағдайлары бар жұмыстарда тиісінше кемінде 12 жыл 6 ай және 10 жыл жұмыс істесе және тиісінше кемінде 25 жыл және 20 жыл сақтандыру өтілі болса.

- Беларусь Республикасында кәсіби еңбек зейнетақысының аналогы 2008 жылы енгізілген кәсіби зейнетақылық сақтандыру болып табылады, ол № 1 және 2 тізімдерде⁸⁶ көзделген жұмыстармен⁸⁷ айналысатын адамдарды қамтиды, жарналар қызметкерлер санатына байланысты 1,5% - дан 4,8% - ға дейін өзгеріп отырады⁸⁸.

- Қырғызстан Республикасында ауыр жұмыстар мен еңбек жағдайлары зиянды немесе қауіпті жұмыстар үшін қызметкерлерге өндірістердің, жұмыстардың, кәсіптердің, лауазымдар мен көрсеткіштердің № 2 Тізімі бойынша жасына байланысты мерзімінен бұрын зейнетақы беріледі⁸⁹.

ЭЫДҰ елдері үшін әртүрлі мамандықтағы қызметкерлердің, оның ішінде өндірістің ерекше (зиянды) жағдайларында жұмыс істейтін қызметкерлердің 90 және одан да көп пайызы қамтылған кәсіби зейнетақы жүйесіне негізделген реттеу тетіктері белсенді қолданылады. Кәсіби зейнетақымен қамсыздандыру бағдарламаларына қатысу не ерікті, не міндетті сипатта болады. Мысалы, Скандинавия елдерінде, Нидерландыда, Канадада жарналар ерікті, Австралияда, Францияда және Швейцарияда – міндетті, ал Ұлыбритания мен Германияда – аралас болып табылады⁹⁰. Германияның кәсіптік зейнетақы жүйелері сақтандыруға негізделген және қартайғанда материалдық қамсыздандыру нысаны болып табылады. Кәсіби зейнетақылар жұмыс

---

⁸⁷РБ Министрлер Кеңесінің «Ерекше еңбек жағдайлары бар жұмыс үшін жасына байланысты зейнетақы алуға құқық беретін өндірістердің, жұмыстардың, кәсіптердің, лауазымдар мен көрсеткіштердің тізімдері туралы» 2005 жылғы 25 мамырдағы № 536 қаулысы

⁸⁸ РБ Президентінің 2009.01.10 №23 «Кәсіби зейнетақылық сақтандыруға тарифтік жарналар туралы» Жарлығы

⁸⁹ «Мемлекеттік зейнетақы әлеуметтік сақтандыру туралы» 1997 жылғы 21 шілдедегі № 57 ҚР Заңы.

⁹⁰ Емельянова т.в. Еуропалық Одақ елдерінде және Ресейде зейнетақы жүйелерін қаржылық қамтамасыз ету//Қаржы. – 2008 – №10

берушілердің жарналары есебінен немесе қызметкерлермен ортақ негізде қалыптастырылады. Қалыптастырудың міндеттілігі, әдетте, заңнамада, ал тәртіп ұжымдық шарттарда қарастырылған. Өндірістік қатынастардың мықты институттары тиісті зейнетақымен қамсыздандырудың қажетті шарты болып көрінеді. Тарихи тұрғыдан өндірістік қатынастардың күшті жүйелері болмаған елдер (кәсіподақтарды немесе ұжымдық келісімдерді қоса алғанда) кәсіби зейнетақының ерікті тәсілдеріне сүйенуі ықтимал.

7. Медициналық тексерулерді жүргізу белсенді медициналық профилактиканың маңызды нысандарының бірі болып табылады, олар ерте кезеңдерде жалпы ауруларды диагностикалауға және кәсіби аурулардың бастапқы түрлерін уақтылы анықтауға, олардың дамуына жол бермейді:

- Ресей Федерациясында Ресей Федерациясының Еңбек кодексінің 212-бабының талаптарына сәйкес жұмыс беруші өз қаражаты есебінен қызметкерлердің міндетті алдын-ала және мерзімді медициналық тексерулерін ұйымдастыруға міндетті. Мерзімді медициналық тексерулердің жиілігін нақты санитарлық-гигиеналық және эпидемиологиялық жағдайға байланысты жұмыс берушімен бірге тұтынушылардың құқықтарын қорғау және адамның әл-ауқатын бақылау жөніндегі федералды қызметтің аумақтық органдары анықтайды, бірақ мерзімді медициналық тексерулер кемінде екі жылда бір рет жүргізілуі керек⁹¹. Қызметкерлерді алдын ала және мерзімдік медициналық тексеруді тиісті лицензиясы мен сертификаты бар кез келген меншік нысанындағы емдеу мекемелері (ұйымдары) жүргізеді. Мерзімді медициналық қарап-тексерулер зиянды (қауіпті) өндірістік факторларды, сондай-ақ жұмыс түрін көрсете отырып, мерзімді және (немесе) алдын ала қарап-тексеруге жататын жұмыскерлер контингенттерінің негізінде өзінше аталуы тізімдер негізінде жүргізіледі. Жұмысқа орналасу кезінде алдын ала медициналық қарап-тексеру

---

⁹¹ «Міндетті алдын-ала және мерзімді медициналық тексерулер жүргізілетін зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік факторлар мен жұмыстардың тізімін және ауыр жұмыстарда және еңбек жағдайлары зиянды және (немесе) қауіпті жұмыстарда жұмыс істейтін қызметкерлерді алдын-ала және мерзімді медициналық тексеруден өткізу тәртібін бекіту туралы» Ресей Федерациясының Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрлігінің № 302н бұйрығы

қызметкердің денсаулық жағдайының оған тапсырылатын жұмысқа сәйкестігін айқындау үшін жүргізіледі.

Мерзімді медициналық қарап-тексеру жұмыскерлердің денсаулық жағдайын динамикалық байқау, кәсіптік аурулардың бастапқы нысандарын, жұмыскерлердің денсаулық жағдайына зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік факторлардың әсер етуінің ерте белгілерін уақтылы анықтау, қатер топтарын қалыптастыру; зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік факторлардың әсеріне байланысты жұмысты жалғастыру үшін медициналық қарсы айғақтар болып табылатын жалпы ауруларды анықтау мақсатында жүргізіледі; қызметкерлердің денсаулығын сақтауға және еңбекке қабілеттілігін қалпына келтіруге бағытталған профилактикалық және оңалту іс-шараларын уақтылы жүргізу.

- Беларусь Республикасында жұмыс беруші БР «Еңбекті қорғау туралы» 23.06.2008 жылғы №356 Заңының 17-бабына сәйкес міндетті медициналық тексерулерді (алдын-ала және мерзімді міндетті медициналық тексерулер, сондай-ақ денсаулығы нашарлаған кезде кезектен тыс медициналық тексерулер) ұйымдастыруға міндетті. Медициналық қарап-тексеру зиянды және (немесе) қауіпті еңбек жағдайлары бар жұмыстарда немесе жұмыс істеушінің денсаулық жағдайын оның жекелеген жұмыс түрлерін орындауға жарамдылығы (жарамсыздығы) тұрғысынан бағалау қажеттілігі бар жұмыстарда істейтін адамдардың кәсіптік ауруларының алдын алу үшін жұмыс берушінің өз қаражаты есебінен жүргізіледі. Мерзімді медициналық тексерулер жылына 1 рет⁹² немесе жұмысшылардың еңбек жағдайларын кешенді гигиеналық бағалау нәтижелерін ескере отырып жүзеге асырылады: жылына 1 рет – еңбек жағдайлары зиянды үшінші немесе төртінші дәрежеге жатқызылған жағдайда (3.3, 3.4 – сыныптар) немесе қауіпті (4 – сынып); 2 жылда 1 рет-еңбек жағдайлары бірінші немесе екінші дәрежеге жатқызылған жағдайда (3.1, 3.2-сыныптар); 3 жылда 1 рет-рұқсат етілген еңбек жағдайлары жағдайында (2-сынып). Медициналық тексерулерді медициналық қызметті

---

⁹² «Жұмысшыларға міндетті медициналық тексерулер жүргізу тәртібі туралы Нұсқаулық» Беларусь Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің 28.04.2010 № 47 қаулысы

жүзеге асыруға арнайы рұқсаты (лицензиясы) бар мемлекеттік денсаулық сақтау ұйымдары жүргізеді.

- Қырғыз Республикасында жұмыс беруші ҚР ЕК-нің 211-бабына сәйкес жұмыскерлерге міндетті алдын ала, мерзімдік және кезектен тыс медициналық тексерулер жүргізеді. Алдын ала және мерзімдік медициналық қарап-тексерулер мемлекеттік денсаулық сақтау ұйымдарында жүргізіледі. Қызметкерлердің алдын ала және мерзімдік медициналық қарап-тексерулеріне ақы төлеу жұмыс берушінің есебінен жүзеге асырылады, сондай-ақ жұмыс берушінің қаражаты есебінен ерікті негізде кеңейтілген бағдарлама бойынша алдын ала және мерзімдік медициналық қарап-тексерулер жүргізілуі мүмкін. Мерзімді медициналық қарап-тексеруді (зерттеп-қарауды) жүргізудің жиілігін нақты санитарлық-гигиеналық және эпидемиологиялық жағдайды және тиісті контингенттің жұмыс орнын негізге ала отырып, қоғамдық денсаулық сақтау органдары жұмыс берушімен бірлесіп айқындайды⁹³.

- Германияда медициналық тексерулер жұмысшылардың денсаулығын бақылаудың бір бөлігі болып табылады. Тексеру қызметкердің денсаулығының әсеріне және жеке жағдайына байланысты жұмысқа қабылданар алдында медициналық тексерулерге бөлінеді; қауіпті жұмыстардағы жұмысшылардың арнайы медициналық тексерістері; ұзақ мерзімді еңбек демалысынан кейін жұмысқа оралған кездегі медициналық тексерулер; еңбекке қабілеттілігін бағалау үшін медициналық тексерулер; асбест жұмысы сияқты аса қауіпті жұмыстан зейнетке шыққаннан кейінгі медициналық тексерулер. Мерзімді медициналық тексерулер зиянды заттардың әсеріне ұшыраған қызметкерлер үшін міндетті болып табылады.

- АҚШ-та мазмұны мен құрылымы жағынан ерекшеленетін әртүрлі өнеркәсіптік медициналық бағдарламалар бар. Олардың арасында тек өнеркәсіпте қолданылатын бағдарламалар бар. Кейбір бағдарламалар жұмысшыларға жұмыс орнына барар алдында тек скринингті ұсынады, ал басқалары жалпы медициналық тексеруді, денсаулықты қолдауды және басқа да арнайы қызметтерді

---

⁹³ «Орындалуы кезінде жұмыскерлердің алдын ала және мерзімдік медициналық қарап-тексерілуі міндетті жұмыстардың тізбесі» ҚР Үкіметінің 2011 жылғы 16.05. №225 қаулысы.

ұсынады. Еңбек гигиенасы қызметтерінің кең таралған қызметтері жұмысқа тағайындалғанға дейін денсаулықты алдын ала куәландыру болып табылады, сондай-ақ олар өндірістік жарақаттарды немесе ауруларды бағалайды және медициналық бақылау тексеруін жүргізеді.

- Польшада, медициналық тексеру жаңа жалданған қызметкерлер үшін міндетті болып табылады. Сонымен қатар, қызметкерлер мерзімді медициналық тексеруден өтуі керек. Аурудан туындаған 30 күннен асатын еңбекке жарамсыз болған жағдайда, қызметкер ағымдағы жұмыста өзінің еңбекке қабілеттілігін анықтау үшін медициналық тексеруден өтуі керек. Мүмкіндігінше мерзімді медициналық тексерулер мен медициналық тексерулер жұмыс уақытында жүргізіледі. Егер жұмыскерде медициналық тексеруге жолдамада көрсетілген еңбек жағдайларында жұмысқа қарсы көрсетілімдердің жоқтығын растайтын қолданыстағы медициналық анықтама болмаса, жұмыс берушінің жұмыскерді жұмысқа жіберуге құқығы жоқ. Медициналық қарап-тексеру, мерзімдік медициналық қарап-тексеру жұмыс берушінің жолдамасы бойынша жүргізіледі.

- Жапонияда қызметкерлер жұмыс берушінің есебінен жылына бір рет медициналық тексеруден өтеді. 50 және одан да көп жұмысшылары бар кәсіпорында 50 сағаттық еңбек гигиенасын оқыту курсынан өтіп, еңбек медицинасын білу туралы қаулыда қарастырылған талаптарға жауап беретін адам болуы керек.

8. Сүтті және емдік-профилактикалық тамақтануды беру бұл 1918 жылыдан бері бекітілген профилактикалық шара. Бұл норманың әсері кәсіби аурулардың алдын-алу, тұтынылатын тағамның жоғары калориялы құрамын қамтамасыз ету, өндірістік ортаның қолайсыз әсерінен жұмыс істейтін адамдар үшін ауыр жұмыстарды орындау, мысалы, улы химикаттар, сондай-ақ физикалық факторлар. Қалай болғанда да, бұл норма ЕЭО-тың барлық елдерінде сақталды, бірақ оны ақшалай өтемақымен ауыстыру үрдісі байқалады:

- Ресей Федерациясында бұл норма зиянды еңбек жағдайлары бар жұмысшыларға сүт немесе басқа да балама тамақ өнімдерін тегін беру нормалары мен шарттары арқылы

жүзеге асырылады⁹⁴. Қызметкерлерге сүт нақты қолайсыз өндірістік фактор (зат) әсерінің алдын алу үшін беріледі. Ресей Федерациясының Үкіметі бекіткен осындай заттардың тізімі бар. Тегін сүт беру нормасы бір ауысымда 0.5 л құрайды. Қызметкерлерге сүт беру тек осы өндірісте нақты жұмыс істеген күндері ғана жүзеге асырылады. Сүттің орнына ашытылған сүт сусындарын (айран, ацидофил, майы аз йогурттар) беруге болады. Зиянды өндірістерде ыстық таңғы ас, сүт немесе қышқыл сүт өнімдері, дәрумендер тегін беріледі. Қазіргі уақытта өндірістік қауіптіліктің негізгі топтарына сәйкес сегіз рацион қолданылады⁹⁵. Жұмыскерлердің санаттары еңбек жағдайларын арнайы бағалаумен расталуға тиіс.

- Беларусь Республикасында жұмысшыларды емдік-профилактикалық тамақпен тегін қамтамасыз етуді жалдаушылар медициналық-профилактикалық тамақты тегін алуға құқық беретін өндірістердің, жұмыстардың, кәсіптер мен лауазымдардың Тізбесіне⁹⁶, сондай-ақ зиянды және (немесе) қауіпті еңбек жағдайлары бар жұмыстарда істейтін қызметкерлерге тегін берілетін емдік-профилактикалық тамақтану рационына сәйкес жүзеге асырады. Емдеу-алдын алу тағамымен жұмыс күнінің (ауысымының) кемінде жартысы нақты жұмыс істейтін қызметкерлер қамтамасыз етіледі. Жұмыскерлердің санаттары жұмыс орындарын аттестаттаумен расталуға тиіс.

- Қырғыз Республикасында еңбек жағдайлары зиянды жұмыстарда қызметкерлерге белгіленген нормалар бойынша сүт немесе оған теңестірілген басқа да тамақ өнімдері тегін беріледі. На работах с особо вредными условиями труда предоставляется бесплатно по установленным нормам

---

94 Ресей Федерациясының Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрлігінің 16 жылғы 2009 ақпандағы № 45н және № 46н «Зиянды еңбек жағдайлары бар жұмысшыларға сүт немесе басқа да балама тамақ өнімдерін тегін беру нормалары мен шарттарын бекіту туралы» бұйрығы

95 «Еңбектің ерекше зиянды жағдайларына байланысты медициналық және профилактикалық тамақтануды тегін алуға құқық беретін өндірістердің, кәсіптер мен лауазымдардың тізімі» Ресей Федерациясының Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрлігінің 16 жылғы 2009 ақпандағы N 46н бұйрығы

96 РБ Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігі мен РБ Денсаулық сақтау министрлігінің 2002 жылғы 19 наурыздағы № 34/12 «Профилактикалық мақсатта жұмыс істеу кезінде сүт немесе оған теңестірілген тамақ өнімдерін пайдалану көрсетілген зиянды заттардың тізбесін бекіту туралы» қаулысы

лечебно-профилактическое питание. Сүт және оған теңестірілген басқа да тамақ өнімдерін, сондай-ақ емдік-профилактикалық тағам беру нормалары мен қағидалары ҚР Үкіметі айқындайтын тәртіппен белгіленеді. Емдеу мекемесімен немесе санитарлық-эпидемиологиялық станциямен келісім бойынша табиғи сүтті айранның, қатықтың, ацидофильді сүттің немесе мацонидің тең мөлшерімен алмастыруға болады. Сүт немесе басқа да тамақ өнімдерін сатып алуға арналған шығыстар өнімнің өзіндік құнына, ал бюджеттік ұйымдарда – бюджет бойынша қаражат есебінен жатқызылады.

Тұтастай алғанда, халықаралық тәжірибе және шетелдік практика ЭЫДҰ елдеріне тән еңбекті қорғаудың дамыған мәдениетінің өзінде қауіпсіз еңбекті қамтамасыз етудің маңыздылығын және оны қаржыландыруды қамтитынын, априори қажеттілік ретінде қарастырылатынын көрсетеді. Қауіпсіз еңбекке жұмсалатын шығындар басымдықтар санатында қамтамасыз етіледі. Өкінішке орай, ЕЭО елдері үшін қатаң жоспарлы экономикадан ашық нарықтық экономикаға көшуге байланысты шығын еңбекті қорғау мәселелері қалдық қағидаты бойынша қаржыландырылуына алып келді. Жұмыс беруші көбінесе сапалы ЖҚҚ сатып алуға, санитарлық-тұрмыстық қызмет көрсетудің қолайлы жағдайларымен қамтамасыз етуге, қызметкерлерді тереңдетілген бағдарлама бойынша жоғары білікті мамандардан оқытуға және т. б. ақша қаражатын жұмсағысы келмейді.

Еңбекті қорғау-бұл жұмыс берушілерге пайдалы, бірақ бизнестің сәттілік факторы болып табылатын жұмыс берушілердің заңнамалық міндеті. Осы зерттеудің нәтижелері негізінде және еңбекті қорғау мәселелеріне көбірек назар аударуды ескере отырып, бұл жолдау ұлттық және халықаралық деңгейде белсенді ілгерілеуге лайық.

Халықаралық тәжірибе қауіпсіздікке инвестициялардың неғұрлым жоғары деңгейі кезінде қауіпсіздік көрсеткіштері жақсаратынын көрсетеді. Сондықтан әрбір жұмыс беруші қажетті инвестициялардың көлемін анықтап, оларды біртұтас тәсіл негізінде жүзеге асыруы үшін еңбекті қорғау шығындарын бюджеттеу нормаларын кеңейту

қажет. Қауіпсіз еңбек жөніндегі шаралардың тиімділігі, егер олар жұмыс орнындағы тәуекелді ескере отырып айқындалатын болса, артады.

Тәуекелге бағдарланған тәсіл қауіпсіз еңбекті қамтамасыз етудің шарасы болуға тиіс, оның теориялық негіздемесі мен іс жүзінде іске асырылуы еңбекті қорғау, еңбек жағдайларын жақсарту, еңбекке қабілеттілікті сақтау жөніндегі қызметте үшжақты ынтымақтастық үшін мүмкіндіктерді кеңейтеді.

Талдау нәтижелері бойынша зерттелген елдерде еңбекті қорғау шығындарын жоспарлауды толығымен немесе жанама түрде реттейтін жеке нормативтік құжат жоқ екенін атап өтеміз. Сонымен бірге, нормативтік актілердің (Мемлекеттік стандарттардың) шығындарды қалыптастыру процесіне және олардың мөлшерін анықтауға айтарлықтай әсері атап өтілді. Бұл мемлекеттік деңгейде белгіленген талаптардың сақталуы бақыланатындығымен, ал шаралардың өзі ең қымбат екенімен негізделеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Өндірістегі еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғауды қамтамасыз етуге арналған шығындарды қаржыландыру қолданыстағы қаржылық жоспарлау жүйесіне немесе оның қазіргі заманғы нысаны – кәсіпорын бюджетіне негізделеді. Кәсіпорындарда бюджеттеу шығындар баптарының негізделген есептеулерін жүргізуге, оның ішінде еңбекті қорғауға мүмкіндік беретін белгілі бір принциптерге негізделеді.

Өндірістік қызметтің әрбір саласы өндірістік жарақаттану тәуекелдерінің нақты жиынтығымен сипатталады. Осыған байланысты еңбекті қорғауға арналған шығындарды жоспарлау кезінде процеске бағытталған бюджеттеу деп аталатын бизнес-процестерді (қызмет түрлерін) бөлу негізінде жүзеге асыру ұсынылады.

Дәстүр бойынша, мұндай шығындарды бюджетте қаржыландырудың көлемі мен құрылымын анықтау немесе бюджеттеуді жүзеге асыру үшін жұмысшылардың еңбек қауіпсіздігі жүйесін қалыптастыруды қамтамасыз ететін тиісті баптар бойынша заңнамалық белгіленген нормалар қолданылады. Мемлекет жұмыс берушілердің еңбекті қорғауға және қауіпсіздік техникасына инвестицияларын үш негізгі жолмен ынталандырады: жұмыс орнындағы қауіпсіздіктің нормативтік стандарттарын белгілеу, міндетті сақтандыру және жұмыс берушілерге жұмыс орнындағы денсаулық пен қауіпсіздік саласындағы тиімді тәжірибелерді қабылдауға көмектесетін ақпарат беру.

Әр түрлі ұлттық экономикалық жүйелерде осындай шығындарды ұйымдастыру және жоспарлау өзіндік сипаттамаларға ие. Ресей Федерациясында шаруашылық жүргізуші субъектілердің еңбекті қорғауға арналған шығыстарының ең төменгі шекті деңгейі заңнамалық түрде белгіленген. Белгіленген стандарттар шеңберіндегі жұмысшылардың денсаулығы мен өмірін қорғау үшін кәсіпорындардың шығындары табыс салығын есептеу үшін базаны азайтады. Сонымен қатар, іс жүзінде де, теориялық әзірлемелерде де осындай шығындар мен оларды жабу әдістерінің әртүрлі классификациясы бар. Еңбек жағдайлары мен еңбекті қорғауды жақсарту жөніндегі іс-шараларға шығындар бюджетін қалыптастыру кезінде мамандар әртүрлі есептеу формулаларын ұсынады. Шығындардың әр санаты үшін тиісті есептеу формулалары қолданылады. Еңбекті қорғау мен еңбек қауіпсіздігіне арналған шығыстарды жоспарлаудың жүйелілігіне модельдеу әдістерін қолдану негізінде қол жеткізіледі. Атап айтқанда, еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғауды қамтамасыз етуге арналған шығындардың функциясы мен құрамдас бөлігін айқындайтын, тәуекелге бағдарланған тәсілі бар теңгерімделген матрицалық нысан болып табылатын қауіпсіз еңбекті қамтамасыз етуге арналған шығындардың функционалды-құрылымдық моделі (ФҚМ). Аталған модельде ҚР Еңбек Кодексі және ОHSAS 18001, ISO 45001 үдерістерін басқарудың халықаралық стандарттары қолданылған. Модельдеудің мәні өндірістік функциялардың қауіпсіздігін және осы мақсаттарға жұмсалатын шығындарды біріктіру болып табылады. Модель кәсіпорынның көлеміне

және экономикалық қызмет түріне қарамастан түзету сипатындағы қажетті шараларды анықтауға және жоспарлауға мүмкіндік береді, бұл оны әмбебап етеді.

Қазақстан Республикасының заңнамасында жұмыс беруші қаржыландыратын еңбекті қорғау мен оның қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі міндетті іс-шаралардың белгілі бір тізбесі көзделген. Бұл мұндай шығындарды кәсіпорын шығындарына жатқызуға мүмкіндік береді. Алайда, мұндай шығындарды есептеудің бекітілген, негізделген әдістері жоқ, бұл жоспарлаудың дұрыстығын және осындай шығындардың тиімділігін бақылауды едәуір қиындатады. Кейбір елдерде шаруашылық жүргізуші субъектілердің қаражатынан басқа өндірістік қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бюджеттік қаржыландыру қолданылады және бюджеттен тыс қаражат жіберіледі, сондай-ақ сақтандыру құралдары пайдаланылады.

Қазақстанда қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша шығыстарды қаржыландыру жүйесіне келетін болсақ, негізінен осы мақсаттарға жұмыс берушілердің қаражаты тартылады. Ұлттық мүдделерге жауап беретін кәсіпорындарда бюджет қаражатын осы мақсаттарға пайдалану керек болса да, Бұл Беларусь Республикасында орын алады. Өндірісте барабар сақтандыру қорғанысын қамтамасыз ету үшін тәуекелдерді басқарудың ұлттық стандарттарын енгізуді көздейтін, ұлттық деңгейде іске асырылатын тәуекел-менеджмент жүйесі қажет. Осылайша, еңбекті қорғау және оның қауіпсіздігі жөніндегі қажетті іс-шараларды жүйелеу, осы мақсаттарға арналған шығындар

нормативтерін айқындау, жұмыскерлердің, жұмыс берушілер мен мемлекеттің мүдделерін ескеретін оларды қаржыландыру көздерін заңнамалық белгілеу, сондай-ақ бюджеттеу кезінде осы баптарды көрсету өндірістегі жарақаттану тәуекелін барынша төмендетуге ықпал ететін болады.

ВВЕДЕНИЕ

Право на условия труда, отвечающие требованиям безопасности и гигиены закреплено в п.2 ст.24 Конституции Республики Казахстан. В Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года обозначено, что новые технологии, а также сложившаяся ситуация в мире оказали свое влияние и на трудовые отношения⁹⁷. В соответствии с мировыми тенденциями и требованиями Международной организации труда государственная политика в сфере охраны труда в Республике Казахстан содействует формированию безопасной производственной среды⁹⁸.

В действительности в современный период, на общепланетарном, межгосударственном и национальном уровнях в регулировании социально-трудовых отношений происходят значительные перемены, в том числе связанные с внедрением риск-менеджмента на всех уровнях от работодателя до государства. В Национальном плане развития Республики Казахстан до 2025 года поставлена конкретная задача - внедрить методiku оценки и управления профессиональными рисками, которая позволит выявить вредное воздействие производственных факторов на каждом конкретном рабочем месте и снизить риск возникновения несчастных случаев и профессиональных заболеваний⁹⁹. Выполняя международные стандарты, содержащиеся в Конвенции об основах, содействующих безопасности и гигиене труда №187¹⁰⁰ в 2020 году в Трудовой кодекс внесла соответствующие поправки. На законодательном уровне введено требование к работодателям о создании системы управления охраной труда, основанной на оценке и

---

⁹⁷ Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674 «Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года»// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674>

⁹⁸ Научные исследования как важная составляющая национальной политики в сфере охраны труда//<https://e.otruda.mcfz.kz/576673>

⁹⁹ Указ Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636 «Об утверждении Национального плана развития Республики Казахстан до 2025 года и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики Казахстан»// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636>

¹⁰⁰ Закон Республики Казахстан от 20 октября 2014 года № 243-V ЗРК// О ратификации конвенции Об основах, содействующих безопасности и гигиене труда (Конвенция 187) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000243>

управлении профессиональными рисками. Актуализация нормативных стандартов по охране труда затрагивает такие ключевые вопросы, как финансирование мер по охране труда, обеспечение средствами индивидуальной защиты, обучение работников и другие аспекты, нарушения которых являются частыми причинами производственного травматизма. Поэтому в этом направлении имеется потребность в научном обосновании экономических подходов в организации и проведении различных процедур и мероприятий с учетом профессионального риска, требующих финансирования со стороны работодателя.

Конструктивно-критический анализ ситуации показал, что вопросы финансирования мер по охране труда в Казахстане актуальны, имеется интерес к конкретизации затрат со стороны работодателей, однако отдельного нормативного правового акта, регулирующего процесс планирования расходов и их эффективности нет. Формирование объемов финансирования отдельных мероприятий по статьям расходов, связанных с реализацией обязанностей работодателя в области безопасности и охраны труда, производится с учетом определенных условий, представленных в нормативных актах, регулирующих порядок осуществления данных процедур (нормы, нормативы, списки, перечни, рационы, режимы и т.д.). Разрозненность таких мер и их бессистемность – проблема, которая нуждается в глубоком осмыслении (переосмыслении) для дальнейших практических решений. В связи с отсутствием унифицированного подхода и пробелом в правовом регулировании, актуальным является, сопоставительный анализ опыта зарубежных стран, выявление общих принципов и тенденций действующей практики в сфере формирования затрат предприятий для финансового обеспечения реализации мероприятий по обеспечению безопасности труда работников. В целом, моделирование новой риск-ориентированной системы охраны труда обуславливает необходимость выработки современного концептуального, методического и нормативного сопровождения данных процессов и принятия управленческих решений на государственном уровне.

1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ БЮДЖЕТИРОВАНИЯ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОГО ТРУДА

Концепция корпоративной ответственности бизнеса основана на обеспечении максимально комфортных условий труда, в том числе соблюдение установленных норм охраны труда, предоставление соответствующей социальной поддержки для работников. Эти расходы должны быть предусмотрены в структуре затрат предприятия и иметь достаточное финансовое обеспечение.

Финансовое обеспечение затрат, как правило, осуществляется исходя из норм, предусмотренных в финансовом плане или, как точнее будет назвать, бюджете предприятия. Бюджетирование затрат на охрану и обеспечение безопасности труда является одним из аспектов взаимодействия функций генерального, кадрового и финансового менеджмента на предприятии.

Вместе с тем, задача защиты и обеспечения безопасности трудовой деятельности граждан является одной из составляющих социальной функции государственного управления. Иными словами, государство также, как и хозяйствующие субъекты, обязано если не напрямую обеспечивать безопасность производственной деятельности, то осуществлять контроль и даже возможно участвовать в финансировании подобных мероприятий. В последнем случае, с полной уверенностью можно констатировать такие обязательства в рамках функционирования предприятий, находящихся в ведении государства, являющихся объектами государственной собственности¹⁰¹.

Следовательно, статьи по финансированию затрат на обеспечение охраны труда предусматриваются на разных уровнях:

- макроэкономическом: государственное финансирование на республиканских предприятиях, а также, возможно, в рамках определённых государственных программ, нацеленных на обеспечение промышленной безопасности всех граждан без ограничений;

---

¹⁰¹ Закон Республики Казахстан от 1 марта 2011 года № 413-IV «О государственном имуществе»// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000413>

- мезоэкономическом: финансирование на коммунальных предприятиях;
- микроэкономическом: частное корпоративное финансирование.

Иными словами, планирование затрат и использование средств на финансирование мероприятий для обеспечения охраны труда работников будет иметь место как при бюджетировании на государственном, так и на местном и корпоративном уровнях. В рамках данного исследования следует рассматривать бюджетирование расходов в целях формирования системы управления охраной труда.

Бюджетирование на корпоративном уровне вне зависимости от формы собственности и даже организационно-правовой формы предприятия осуществляется на основе общих принципов и методов. В современных условиях бюджетирование трансформировалось из ограниченной функции планирования в систему согласования, контроля и корректировки прогнозных значений отдельных параметров (показателей, статей финансово-экономической отчетности). При формировании бюджета организации исходным выступает оценка потенциальных затрат и источников их покрытия. Бюджет организации устанавливает объем планируемых затрат, мониторинг фактического исполнения которых позволяет вносить корректировки. Иными словами, бюджетирование, как бизнес-процесс, представляет собой комплексную систему мероприятий по оценке, формированию и контролю выполнения прогнозных показателей, ориентированных на стратегические приоритеты организации. В этом смысле весьма приемлемым будет определение бюджетирования, ориентированного на результат, финансирование расходов осуществляется в соответствии со стратегическими приоритетами предприятия, а также риск-ориентированного бюджетирования, базируемого исходя рисковом профиле предприятия. Следует отметить, что стратегии современных корпораций всё чаще ставят в приоритете цели социального характера.

Инкорпорирование затрат на охрану труда в систему бюджетирования на предприятиях является одной из форм проявления ESG-факторов ответственного инвестирования с

целью реализации социальных принципов, отражающих отношение компании к персоналу. Чтобы соответствовать стандартам, бизнес должен работать над качеством условий труда, инвестировать в социальные проекты, обеспечивающие безопасность труда на производстве.

Усложнение производственных процессов, технологический прорыв во многих отраслях экономики способствовал усложнению рискованной ситуации, связанной с увеличением количества несчастных случаев, повышенным травматизмом на предприятиях. Рост статистики и тяжесть аварий на производстве обусловили усиление требований со стороны государства по обеспечению и соблюдению мер безопасности труда.

В настоящее время идёт разработка и утверждение нормативного обеспечения управления рискованной ситуации, в частности определения и классификации рисков на предприятиях различных отраслей экономики. Этот проект, находящийся на стадии утверждения в законодательных органах Казахстана, станет нормативной базой установления перечня рисков предприятия, в том числе связанных с ущербом жизни и здоровью работающих. Идентификация рисков позволит предусмотреть комплекс мероприятий по их управлению, предупреждению, минимизации и устранению, что в сущности составляет внедрение системы риск-менеджмента на предприятии.

Охрана деятельности наёмных работников состоит в обеспечении всех оптимальных условий работы на предприятии. За организацию системы производственной безопасности несёт ответственность непосредственно работодатель. Трудовым кодексом Республики Казахстан в Статье 182 отражены обязанности работодателя в области безопасности и охраны труда¹⁰². Условиями безопасности труда является соблюдение соответствия трудового процесса и производственной среды требованиям безопасности и охраны труда при выполнении работником трудовых обязанностей. В частности, это обеспечение нормального состояния помещений, оборудования, инструментов и их безопасность.

---

¹⁰² Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V ЗПК. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414>

Выполнение этих мероприятий должно сопровождаться адекватной финансовой поддержкой. Безусловно, что основная финансовая нагрузка должна ложиться на работодателей и собственников бизнеса, которые могут и имеют право обеспечивать эти расходы за счет денег, относимых на производственные затраты. Однако защита интересов граждан является одним направлений социальной политики государства. Конституцией Республики Казахстан в Статье 24 сказано, что «каждый имеет право на условия труда, отвечающие требованиям безопасности и гигиены»¹⁰³. Таким образом, появляется возможность привлечения не только корпоративного финансирования, но и получения государственной поддержки. Например, в рамках финансирования по определенной целевой бюджетной программе. Это касается перечня расходов как республиканского, так и местного бюджета. Кроме того, объектами государственного имущества¹⁰⁴ наряду с другими являются республиканские государственные и коммунальные предприятия, одним из источников покрытия расходов выступают средства соответствующих бюджетов.

Иными словами, финансирование расходов на охрану труда возможно за счёт:

- бюджетных средств страны;
- средств собственников, работодателей;
- и других источников.

Под другими источниками понимается возможное привлечение финансирования за пределами бюджетных средств и средств корпоративного сектора. Так, в качестве альтернативного источника могут быть рассмотрены ресурсы, полученные в рамках обязательного страхования. Выплата компенсации за повреждённое оборудование позволяет заменить его на более современное и безопасное. Помимо возмещения убытка страховой механизм предусматривает финансирование превентивных мероприятий, также способствующих снижению аварийности и, соответственно, травматизма на производстве.

---

¹⁰³ Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года// https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_#z11

¹⁰⁴ Закон «О государственном имуществе» от 1 марта 2011 года № 413-IV// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000413>

Наряду с коммерческим страхованием хозяйствующие субъекты имеют возможность формировать специальные фонды, которые также могут быть по своей природе страховыми и использоваться на обновление основных фондов, улучшение производственной безопасности, соответственно, снижение риска травматизма в результате аварий на производстве. Эти меры вполне обоснованы, поскольку «проводить оценку профессионального риска и принимать меры по его минимизации и исключению путем проведения профилактики, замены производственного оборудования и технологических процессов на более безопасные» является обязанностью работодателя. Подобные расходы налогоплательщика представляют собой вычеты из корпоративного налога на прибыль хозяйствующего субъекта. Тем самым экономическим субъектам даются налоговые преференции в целях обеспечения безопасности и охраны труда. Осуществление подобных расходов должно предварительно планироваться или бюджетироваться. Финансовое предупреждение производственно-технологических аварий, приводящих в потенциале к травматизму и даже смертельным случаям на предприятиях может существенно снизить их будущие расходы по репрессивным мерам, направленным на финансирование расходов по произошедшим авариям. Осуществление превентивных мероприятий основано на их заблаговременном планировании и закладывании их в бюджете предприятия.

Формирование бюджета осуществляется финансово-экономической службой предприятия под контролем руководства на основании информации, предоставляемой структурными подразделениями и является обязательным для исполнения ими. Разработка бюджета, как составная часть производственной деятельности, направлена на систематизацию и рациональное использование средств предприятия, способствующая своевременному планированию товарно-материальных и финансовых потоков и осуществлению контроля за их фактическим использованием¹⁰⁵.

---

¹⁰⁵ Данилина М.Г. Бюджетирование на железнодорожном транспорте: Учебное пособие для студентов бакалавриата и магистратуры по

Основной целью бюджетирования является оптимальное обеспечение предприятий и его подразделений необходимыми как по объему, так и по структуре денежными средствами. Для достижения этой цели должны быть установлены объекты бюджетирования, разработана система операционных и финансовых бюджетов на основании прогноза доходов и расходов предприятия, произведены расчеты производственных показателей, обеспечения денежными ресурсами, величины и структуры источников финансирования, выявлены внутренние резервы, необходимость и возможность дополнительного внешнего привлечения¹⁰⁶.

Выявлено, что процессно - ориентированное бюджетирование является основным инструментом выполнения общих функции стратегического управления – планирования, организации, учета, контроля, анализа и регулирования. Для достижения стратегической цели выделяют методологический подход к бюджетированию, заключающийся в построении бюджетов на основе выделения бизнес-процессов (видов деятельности) «ABB-метод» (Activity Based Budgeting). Иными словами, применение данного метода основано на учёте всех операций/бизнес-процессов и позволяет включить расходы по всем подразделениям, даже по напрямую несвязанным с выпуском основной продукции. Тем самым достигается максимальный охват деятельности предприятия, всей его операционной деятельности с учётом всех рисков.

Бюджетирование затрат на обеспечение безопасности и охрану труда позволяет не только установить затраты, но и определить пути их оптимизации. В процессе планирования важно определить долю затрат на мероприятия по охране труда в общих расходах предприятий. Некоторые расчеты показывают, что доля затрат на охрану труда в затратах на производство и реализацию продукции составляет лишь 1,4 %, т.е. объем затрат незначителен. В частности, согласно в Российской

направлениям «Экономика» и «Менеджмент». – М.: РУТ (МИИТ), 2017. – 103 с.

¹⁰⁶ Абрамков А.Е. Бюджетирование в системе менеджмента организации / Вестник СПбГУ. Сер.8.2003. Вып.3(№24). -С.96-116.

Федерации в соответствии со Статьей 226 Трудового кодекса хозяйствующие субъекты не менее 0,2% от суммы затрат на производство продукции обязаны финансировать расходы на охрану труда. То есть установлена минимальный пороговый размер отчислений. Это непосредственные прямые расходы по организации безопасности производства. Вместе с тем, для повышения уровня безопасности труда, защиты здоровья и жизни работников в процессе их трудовой деятельности возможны и косвенные расходы.

В процессе бюджетирования затрат по охране труда следует учитывать положения Конвенции и рекомендации МОТ о безопасности и гигиене труда¹⁰⁷. При планировании расходов в расчёт принимаются факторы обеспечения безопасности и охраны труда, к которым относятся:

- нормативные правовые – императивные ограничения;
  - организационные – система управления;
  - технологические – особенности производства;
  - санитарно-гигиенические – требования по гигиене труда;
  - лечебно-профилактические – поддержание здоровья работающих;
  - и другие.
- Составление перечня расходов осуществляется с учётом перечисленных факторов, ориентируясь на специфику отрасли и вида деятельности предприятия. К затратам на обеспечение безопасного труда с учётом специфики формирования бюджета в отдельных организациях относят:
- капитальные затраты - приобретение машин, оборудования, внедрение новой технологии, расходы на реализацию архитектурно-планированных решений, выполнение требований санитарно-гигиенических нормативов, внедрение средств коллективной защиты от воздействия вредных производственных факторов;
  - текущие затраты, включающие установку ограждений, приспособлений, блокировок, сигнализаций,

---

¹⁰⁷ Закон Республики Казахстан от 20 октября 2014 года № 243-V ЗРК «О ратификации Конвенции об основах, содействующих безопасности и гигиене труда» (Конвенция 187)

приобретение средств индивидуальной защиты, расходы на выплату компенсаций за вредные условия труда и выплату страховых взносов.

Далее в затраты по охране труда включаются расходы на организацию обучения и проверки знаний требованиям охраны труда, проведение обязательного предварительного и периодического медицинского осмотра. Для снижения профессиональных заболеваний обязательным является обеспечение работающих в опасных и вредных условиях труда средствами индивидуальной защиты, что требует ежегодного финансирования.

Согласно ¹⁰⁸¹⁰⁹¹¹⁰ все затраты на охрану труда можно разделить на несколько крупных групп:

- расходы на специальную оценку труда;
- расходы на медосмотры;
- расходы на покупку средств индивидуальной защиты;
- расходы на обучение.

Есть подходы, где различают:

- затраты на мероприятия по улучшению условий и охраны труда;
- затраты на выплату компенсаций за работу во вредных и опасных условиях труда;
- затраты на страховые взносы по обязательному социальному страхованию от несчастных случаев на производстве и профзаболеваний.

Финансирование мероприятий по охране труда может осуществляться из нескольких источников в зависимости от характера этих мероприятий. Это могут быть бюджетные средства на государственном и региональном уровнях, а также средства из внебюджетных источников. Для проведения научно-исследовательских разработок, создание кинопродукции и рекламных роликов по охране труда, на пропаганду в области охраны труда и другие мероприятия в

---

¹⁰⁸ Триденежкина М.Д., Козлова Ю.В. Расходы на охрану труда в бюджетных учреждениях / Форум молодых ученых. № 1-3 (29). 2019. – С.626-629.

¹⁰⁹ "Трудовой кодекс РФ" от 30.12.2001 N 197-ФЗ (ред. от 03.07.2016) (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.01.2017)

¹¹⁰ Типовой перечень мероприятий в сфере охраны труда утвержден приказом минздравсоцразвития России от 01.03.2012 № 181н. <https://docs.cntd.ru/document>

масштабе отрасли предприятиям и организациям соответствующие денежные отчисления возможно производить в специальные для этого созданные фонды.

В специальной литературе довольно много методических и учебных материалов по организации и финансированию затрат на охрану труда. Одним из сложных вопросов в организации безопасности труда является задача убедить работодателя потратить деньги на улучшение условий труда. Предлагается анализ экономических потерь от производственного травматизма позволяет установить, что организация теряет вследствие экономии и сокращения подобных затрат. Наиболее полный расчет затрат на несчастные случаи наглядно показывает фактический экономический ущерб для некоторых организаций может быть соизмерим с годовым доходом.

Так, авторы предлагают в учебном модуле: «Основы экономики охраны труда на предприятии» расчётный пример практических процедур по оценке экономических потерь в результате несчастных случаев и упражнений по расчету затрат¹¹¹. Показано расследование несчастных случаев, на предприятиях различных видов деятельности, что существенно облегчает применение методики на практике. Также установлено, что инвестиции в охрану труда в виде текущих расходов с течением времени могут принести достаточно ощутимые выгоды, которые могут окупаться за достаточно короткий промежуток времени. Финансовые суммы на возмещение вреда пострадавшим в результате несчастных случаев выплачиваются по социальной страховой защите и страховыми компаниями (в рамках обязательного и добровольного страхования от несчастных случаев на производстве), а за счёт средств работодателя и бюджета.

Для обеспечения существенных сдвигов в системе обеспечения безопасности и охраны труда должен быть сформирован комплексный механизм, включающий:

- более жесткий отраслевой контроль охраны труда работающих;

---

¹¹¹ Арефьев С.Н., Бачурина Е.В. Учебный модуль «Основы экономики охраны труда на предприятии»/ Под общ. ред. Викинг Хусберг, Р.А. Литвякова. Международного бюро труда: Женева, Швейцария, 2010. – 40 с.

- наличие финансовых стимулов расходования средств предприятий на обеспечение безопасности и охраны труда работающих – возможность создания специальных фондов, налоговые преференции;

- методологические и методические разработки по бюджетированию затрат по обеспечению охраны труда работающих – установление нормативных требований, регламентов на законодательном уровне.

Формирование целостной системы на государственном и корпоративном будет способствовать существенному снижению травматизма, несчастных и смертельных случаев в производственной сфере.

Если с помощью совершенствования деятельности предприятия за счёт дополнительных инвестиций удастся предотвратить нарушения производственных процессов и режимов труда, то это положительно повлияет на уменьшение количества несчастных случаев и в совокупности данные изменения улучшают финансовые показатели предприятия.

Следовательно, используя результаты расчетов затрат по несчастным случаям, можно рассчитывать прогнозные значения экономических потерь на производстве. Расчет прогнозируемых ежегодных затрат предприятия в связи с несчастными случаями на производстве позволяет определить минимальные и максимальные ежегодные затраты предприятия. Финансирование мероприятий по охране труда должно осуществляться и в случае высоких экономических затрат, так как в последствии проведенный перечень работ по улучшению условий труда работников принесет ощутимый результат в виде дополнительного дохода предприятия в перспективе и повышения его конкурентоспособности в современных условиях рыночной экономики.

Далее представлены общие принципы формирования затрат, связанных с обеспечением безопасности и охраны труда в организации. Охрана труда как базовое направление деятельности предприятия требует определения расходов¹¹², объем которых зависит от обязательного набора мероприятий на основании локального нормативного акта в

---

¹¹² Триденежкина М.Д., Козлова Ю.В. Расходы на охрану труда в бюджетных учреждениях / Форум молодых ученых. № 1-3 (29). 2019. – С.626-629

зависимости от специфики деятельности. Выявление и определение общих принципов формирования затрат по обеспечению безопасного труда проведено на основании анализа теоретических научных позиций различных авторов и исследователей¹¹³. Необходимость создания структурно-функциональной модели комплексного механизма управления условиями и охраной труда на предприятии нашла свое обоснование в отдельных разработках ряда авторов¹¹⁴.

Согласно исследованиям Триденежкиной М.Д. и Козловой Ю.В. все затраты на охрану труда можно разделить на несколько крупных групп: расходы на специальную оценку труда, расходы на медосмотры, расходы на покупку средств индивидуальной защиты, расходы на обучение. Также различают затраты на мероприятия по улучшению условий и охраны труда, затраты на выплату компенсаций за работу во вредных и опасных условиях труда, затраты на страховые взносы по обязательному социальному страхованию от несчастных случаев на производстве и профзаболеваний.

В работе Арефьева С.Н. установлено, что инвестиции в охрану труда в виде текущих расходов с течением времени могут принести достаточно ощутимые выгоды, которые могут окупаться за достаточно короткий промежуток времени.

Бюджеты составляются на определенные периоды и выражают финансовый план с учетом текущих и перспективных целей и задач предприятия и должны составляться на базе того, на что делаются расходы.

Среди ряда работ, описывающих принципы формирования затрат по обеспечению безопасного труда выделим работу¹¹⁵, в которой дано подробное описание и обоснование семи принципов: приоритетность, возвратность, стимулирование и мотивация, социальное и частно-государственное партнерство в области охраны труда,

---

¹¹³ Мерззликина Е.М. Учет затрат, калькулирование и бюджетирование в полиграфии: учеб. пособие /С. А. Бескорвайная; Е.М. Мерззликина.— Москва: Московский государственный университет печати. 2012. с. 252

¹¹⁴ Арефьев С.Н., Бачурина Е.В. Учебный модуль «Основы экономики охраны труда на предприятии»/ Под общ. ред. Викинг Хусберг, Р.А. Литвякова. Международного бюро труда: Женева, Швейцария, 2010. – 40 с.

¹¹⁵ Роик В.Д.«Страхование от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний. Экономика, финансы и право» - Казань: [Издательство Казанского университета], 2014. - 575 с.

минимизация «человеческого фактора» и профессиональное окультуривание.

Проведенный анализ позволил выявить 4 общих принципа формирования затрат по обеспечению безопасного труда (согласно Бюджетного кодекса РК):

- принцип обоснованности и признания расходов для обеспечения безопасного труда. Расходы должны быть обоснованы и произведены в рамках деятельности по охране труда. К затратам на обеспечение безопасного труда относятся затраты, связанные с обеспечением установленных требований безопасности и охраны труда, а также с повышением безопасности на рабочем месте. Расходы, связанные с отсутствием безопасности на рабочем месте, в том числе с выплатой по несчастным случаям;

- принцип результативности и экономической эффективности. Расходы должны быть направлены на достижение результатов, изложенных в политике и/или программах по охране труда, отраженных в Планах мероприятий по снижению профессиональных рисков, при наименьших затратах и ограниченных ресурсах обеспечивают получение наибольшего экономического эффекта;

- принцип ответственности и нормативного регулирования. Расходы должны быть определены с учетом соблюдения норм законодательства и установленных предельных нормативов для расходов путем перемножения норматива на количественные показатели;

- принцип функциональности и целевой измеримости. Расходы должны иметь функциональное предназначение, возможность обособленного измерения и сопоставимости данных.

Указанные принципы являются основополагающими при формировании бюджета на охрану труда.

Далее представлен научный анализ различных подходов к формированию бюджета затрат на охрану труда. Авторами предлагаются различные методы расчета и методические подходы формирования бюджета, связанного с обеспечением охраны труда на предприятии как в целом, так и по отдельным статьям расходов, а также их сгруппированных категорий. Так, Грачевым Н.Н. предложена

методика¹¹⁶, где нормативы затрат на лечебно-профилактические и санитарно-гигиенические мероприятия складываются из затрат на проведение предварительных и периодических медицинских осмотров, затраты на лечебно-профилактическое питание и молоко.

Также значительный вклад в изучение экономических проблем совершенствования управления охраной труда внесли такие ученые как В.Д.Роик, В.Л.Павлова и другие. В их работах освещены вопросы планирования затрат по охране труда. Интерес вызывает работа Павловой В.Л.¹¹⁷, где показана зависимость величины затрат на обеспечение безопасности трудовых процессов от уровня производственного риска. Для определения потребного объема денежных средств, автор предлагает формулу определения величины затрат по каждой классификационной группе расходов в зависимости от существующего и проектируемого уровней производственного риска. Величина производственного риска является переменной, необходимой для связи затрат на охрану труда с реальными результатами деятельности предприятия в области охраны труда.

Важным мероприятием по обеспечению безопасных условий труда и снижению профессиональных заболеваний является обязательное обеспечение работающих во вредных и/или опасных условиях труда средствами индивидуальной защиты (далее - СИЗ), что требует ежегодного финансирования затрат организации на охрану труда. При этом работодатель, в соответствии с установленными требованиями, при выполнении определенных работ работником, обязан за счет своих средств обеспечивать выдачу специальной одежды, специальной обуви и других средств индивидуальной защиты, а также соответственно проводить их хранение, стирку, сушку, ремонт и замену. И соответственно, не нарушая требования законодательства, руководитель обеспечивает наличие сертифицированных СИЗ и выдают их в соответствии с типовыми нормами,

---

¹¹⁶ Развитие системы управления охраной труда в сельском хозяйстве: автореферат дис. ... доктора экономических наук: 08.00.05 / Грачев Николай Николаевич; [Место защиты: Всерос. науч.-исслед. ин-т организации пр-ва, труда и упр. в сел. хоз-ве]. - Рязань, 2015. - 41 с.

¹¹⁷ Бюджетирование безопасности трудовых процессов на железнодорожном транспорте: дис. ... кандидата экономических наук : 08.00.05 / Павлова В.Л. - Новосибирск, 2006. - 150 с.

установленными для каждой профессии. Потребность в СИЗ и очистительно - дезинфицирующих средств рассчитывается с учетом ряда показателей, согласно утвержденным перечнем и личной карточкой учета СИЗ, профессии, занимаемой должностей работников и их численности. При расчете потребности СИЗ, все показатели заносятся в специальную форму отдельно для мужской и женской спецодежды и спецобуви по размерам, росту требованиям, и отдельно по предохранительным средствам (защитные шлемы, пояса, респираторы и т.д.). Учитываются также и гарантийные сроки хранения СИЗ, указанные в спецификациях или инструкциях по эксплуатации, а просроченные СИЗ с гарантийным сроком хранения и эксплуатации списываются.

Резервный (обменный) фонд спецодежды создается в размере до 30% от общего количества, предусмотренного настоящими требованиями, для организации централизованной стирки, химчистки, текущего и мелкого ремонтов, замены вышедшей из строя спецодежды и т.д. На основе обобщения потребности в СИЗ различных подразделений устанавливается общее количество спецодежды, спецобуви и предохранительных приспособлений по размерам и росту. Согласно проведенным расчетам составляются общие спецификации на СИЗ с указанием нормативных документов, моделей, типов изделий, артикула тканей, вида пропитки, цвета (для спецодежды).

Вакула В.А., в своей работе¹¹⁸ выделяет шесть основных условий по обеспечению СИЗ: определение фактической потребности СИЗ; своевременное составление заявок, оформления документов и приобретении необходимых СИЗ; организации приемки, а также проверки, маркировки и испытания СИЗ; организации хранения и выдачи СИЗ; подбора СИЗ, соответствующего условиям труда, разработки новых видов СИЗ для отдельных профессий работников, у которых изменяются условия труда и виды выполняемых работ; организации своевременного ремонта, стирки и чистки СИЗ. Такой подход исследователя основан на типовых нормативных методах.

---

¹¹⁸ Вакула В.А. Обеспечение работников СИЗ. Сб.ст. конф. «Актуальные вопросы науки и техники». Воронеж, 2018. – С. 26-28

Сумма затрат на средства защиты, работающих состоит из числа работающих которым положены СИЗ; количества профессий, использующих спецодежду; потребности в спецодежде дежурных постов; из запасов спецодежды, переходящих на следующий год.

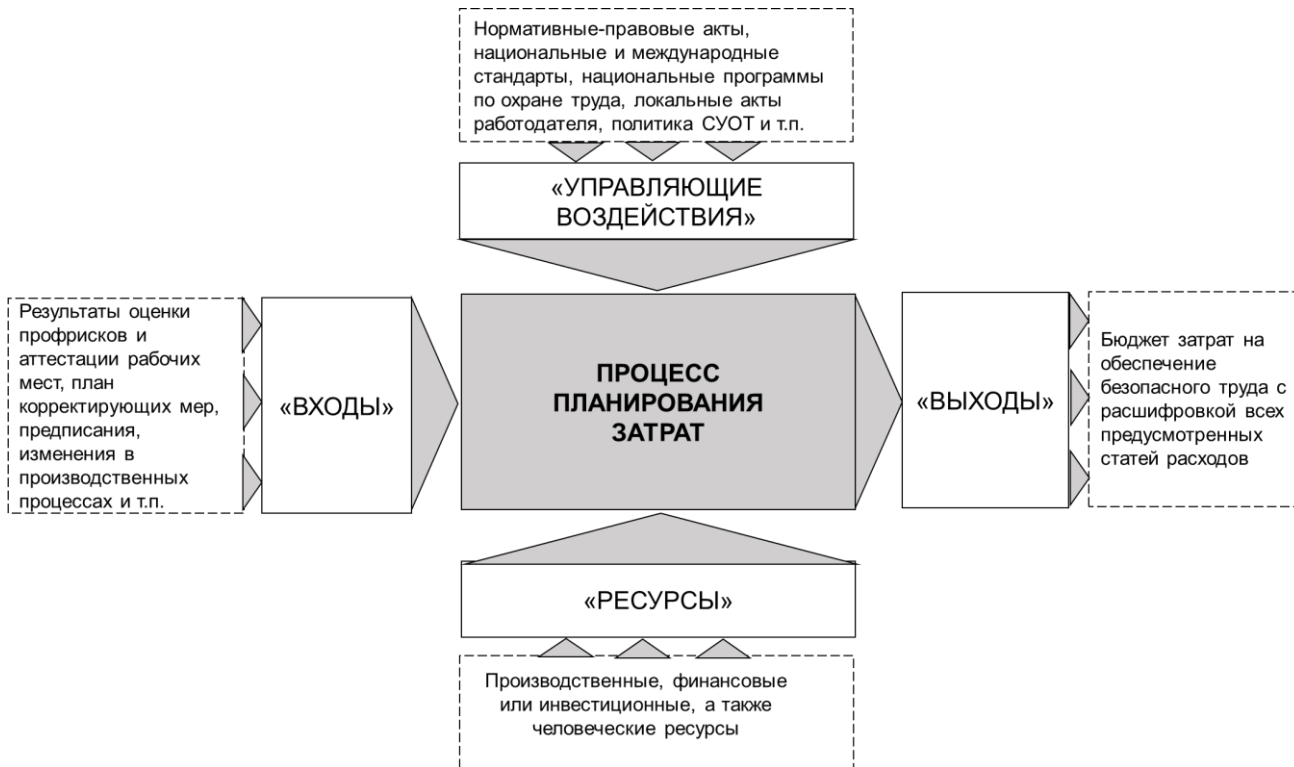
Авторы Федорова Е.А. и Елкин А.Б.¹¹⁹ определяют расходы на использование СИЗ как суммы платежей за все партии СИЗ в течении года и расчетную стоимость затрат на их эксплуатацию: стирку, сушку, хранение, выдачу и т.п. При этом авторы вводят экономическую характеристику использования СИЗ – удельную стоимость использования СИЗ, выражающуюся в отношении стоимости использования к времени использования.

Далее представлены основные виды затрат, связанные с обеспечением безопасного труда в организации, определение которых было проведено в ходе научных исследований, в результате на основе структурного анализа системы управления охраной труда построена функционально-структурная модель затрат на обеспечение безопасного труда (ФСМ).

Процесс построения ФСМ аналогичен процессу планирования и формирования затрат на обеспечение безопасного труда представленному схематично на рисунке 1.

---

¹¹⁹ Федорова Е.А., Елкин А.Б. Организационно-экономическое обоснование НТР. Экономическое обоснование мероприятий по повышению безопасности производственных процессов и улучшению условий труда: учеб. пособие / Е. А. Федорова, А. Б. Елкин; Нижегород. гос. техн. ун-т. Нижний Новгород, 2011 – 98 с.

*составлено в ходе научных исследований

Рисунок 1 - Процесс планирования затрат на обеспечение охраны труда и безопасности на предприятии

Из представленных данных следует, что процесс планирования затрат регламентируется «Управляющими воздействиями», под которыми понимаются законодательные и нормативно-правовые акты, международные стандарты, национальные программы по охране труда, локальные право устанавливающие документы предприятия, стратегии и политика в области охраны труда и т.д.

К «Входным» данным процесса планирования затрат относятся акты работодателя, регулирующие обеспечение финансирования (положение и/или порядок финансирования и т.п.), результаты оценки профессиональных рисков, план корректирующих мер (мероприятий по снижению профессиональных рисков), что обеспечивает риск ориентированный характер затрат.

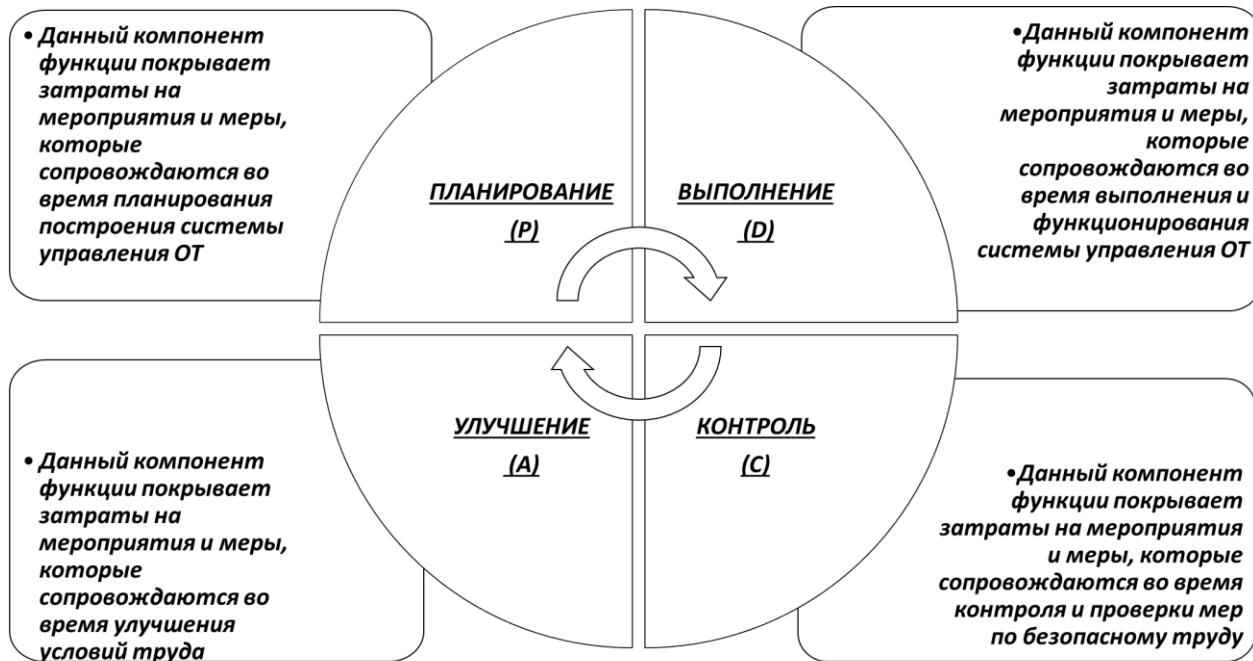
Процесс планирования затрат обеспечивается наличием «Ресурсов», к которым относятся производственные, финансовые или инвестиционные, а также человеческие ресурсы.

«Выходными» данными процесса является бюджет затрат на обеспечение безопасного труда с расшифровкой всех предусмотренных статей расходов.

Функциональное предназначение каждого вида расходов в обеспечении безопасного труда определено на основе модели Plan-Do-Check-Act (PDCA - ISO 45001)¹²⁰, согласно которой выделено 4 основные категории затрат, представленные схематично на рисунке 2*.

---

¹²⁰ Системы менеджмента охраны здоровья и обеспечения безопасности труда. требования и руководство по их применению / ISO 45001:2018 //Перевод В.А. Качалова. Первое издание Март 2018 URL: <https://iso-management.com/wp-content/uploads/2018/04/ISO-45001-2018-perevod-ot-31-03-2018.pdf>

*составлено в ходе научных исследований

Рисунок 2 - Функции затрат на обеспечение безопасного труда согласно PDCA

Тем самым, выделено 4 категории затрат с учетом их функционального предназначения: затраты, связанные с планированием (plan), с выполнением (do), контролем (check) и корректированием/улучшением (act) мероприятий в рамках системы управления охраной труда.

На основании анализа требований трудового законодательства РК выделено три категории затрат с учетом нормативного характера. К первой категории относятся общие обязательные затраты для всех предприятий. Ко второй категории относятся специальные обязательные затраты, под которыми понимаются затраты, в случае наличия работников, занятых во вредных и/или опасных условиях труда. К третьей категории относятся компенсационные затраты, т.е. затраты, связанные с наступлением несчастного случая и штрафы за невыполнение требований по охране труда.

Тем самым, модель планирования затрат имеет структуру, определенную с учетом обязательности мер, которые должны быть финансово обеспечены согласно трудового законодательства и на основании функционального предназначения согласно модели PDCA¹²¹. Модель построена в матричном виде, каждый элемент которой представляет собой блок затрат (рисунок 3). По каждому блоку обеспечена сбалансированность отнесенных к нему затрат.

---

¹²¹ Руководство по системам управления охраной труда (MOT-СУОТ 2001) URL: https://www.ilo.org/global/topics/safety-and-health-at-work/normative-instruments/WCMS_125017/lang--en/index.htm

*составлено в ходе научных исследований

Рисунок 3 - Проект функционально-структурной модели затрат

Данная матричная функционально-структурная модель планирования затрат является основанием для математического моделирования по калькуляции затрат, создания программного продукта или онлайн платформы по формированию бюджета затрат на охрану труда и позволяет оценить эффективность применяемых планов/программ по охране труда на предприятии. С помощью модели можно определить и спланировать необходимые мероприятия корректирующего характера вне зависимости от размерности предприятия и вида экономической деятельности, что делает ее универсальной.

Далее представлена классификация затрат на охрану труда, необходимость разработки которой обусловлена важностью систематизации затрат на обеспечение безопасного труда по различным критериям и признакам. Классификация затрат построена на основе поиска, анализа и выбора основных параметров группировки и систематизации затрат применительно к охране труда на предприятии.

В процессе обзорного анализа научных трудов А.А. Апчерч¹²², С.Ф. Голов¹²³ и Л.В. Нападowska¹²⁴ установлено, что для управления затратами их классификация должна быть весьма разнообразной, что даст возможность учесть все варианты решаемых управленческих задач, методы их достижения, период действия и т.д. Вместе с тем, критерием обоснованности любой классификации является возможность ее применения на практике.

Затраты предприятия на охрану труда относятся к постоянным производственным затратам. В работе О.В. Грищенко¹²⁵ и Т.А. Фролова¹²⁶ к постоянным производственным затратам относятся затраты, которые остаются практически неизменными в течение отчетного периода, не зависят от деловой активности предприятия, даже при изменении объемов производства (продаж) они не изменяются.

Затраты на охрану труда часто делятся на затраты на профилактику и затраты на потери. Затраты на профилактику –

---

¹²² Апчерч А.А. Управленческий учет: принципы и практика / пер. с англ. М.: Финансы и статистика, 2005. 920 с.

¹²³ Голов С. Ф. Управлінський облік підручник. Киев: Лібра, 2003. 704 с.

¹²⁴ Нападowska Л.В. Управлінський облік: монографія. Дніропетровськ: Наука і освіта, 2000. 450 с.

¹²⁵ О.В. Грищенко. Управленческий учет. Конспект лекций. Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2007. URL: http://www.aup.ru/books/m166/2_2.htm

¹²⁶ Т.А. Фролова. Экономика предприятия: лекции. [Электронный ресурс]. – Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2011. – URL: <http://www.aup.ru/books/m217/>

это затраты, необходимые для осуществления мероприятий по охране труда, например, затраты на персонал, расходы и инвестиции. Затраты на потери эквивалентны потерям, связанным со здоровьем работника, например, отсутствию на работе из-за несчастных случаев, травм и заболеваний, а также потере производительности, связанной со здоровьем, иногда называемой «презентизмом».

Согласно позиции С.Н. Арефьева, Е.В. Бачуриной к основным затратам в сфере охраны труда относятся затраты по обеспечению выполнения нормативных требований по условиям труда; затраты на компенсации за работу во вредных и опасных условиях труда; затраты, связанные с несчастными случаями на производстве¹²⁷.

Учитывая, что каждое предприятие имеет свою структуру и свой перечень затрат, их классификация на прямые и косвенные является начальной процедурой анализа и планирования затрат.

К затратам, связанным с повышением уровня безопасности труда, защитой здоровья и жизни работников в процессе их трудовой деятельности, как правило относят капитальные и текущие затраты. Текущие затраты представлены в научной работе¹²⁸, как затраты на охрану труда эксплуатационного характера. К текущим затратам относятся затраты на совершенствование безопасности основного технологического оборудования и затраты на проведение мероприятий по охране труда за счет цеховых и общезаводских расходов. Инвестиции в охрану труда в виде текущих расходов с течением времени могут принести достаточно ощутимые выгоды. Такие инвестиции способны в буквальном смысле окупаться за достаточно короткий промежуток времени. Например, мероприятия по установке ограждений, приспособлений краткосрочного пользования, приобретению средств индивидуальной защиты. Также термин «текущие затраты» приводится в научной работе¹²⁹ как однократные затраты. Вместе с тем, С.Н. Арефьев и Е.В. Бачурина расходы на выплату

---

¹²⁷ Учебный модуль «Основы экономики охраны труда на предприятии»/ С.Н. Арефьев, Е.В. Бачурина; Под общ. ред. Викинг Хусберг, Р.А. Литвякова. Международного бюро труда: Женева, Швейцария, 2010. – 40 с.:ил.

¹²⁸ Королькова Н.В. Процесс планирования затрат, как механизм исполнения и контроля бюджетов // Транспортное дело России. 2016. №2. –С.26-29.

¹²⁹ Усикова О.В. Принципы финансирования как элемент формирования финансового обеспечения охраны труда в Российской Федерации // Российское предпринимательство. - 2015. - № 4 (274). - с. 665-674.

компенсаций или страховых взносов относят к текущим затратам. Эти затраты учитываются суммарно по всем видам мероприятий, включая затраты на улучшение условий и охраны труда на производстве за счет всех источников финансирования в соответствии с планом мероприятий по охране труда. Капитальные затраты на обеспечение охраны труда – это единовременные затраты на создание основных фондов, относящихся к охране труда, и на совершенствование техники и технологии. С.Н. Арефьев, Е.В. Бачурина считают, что осуществление капитальных затрат и технические перевооружение производств зачастую связаны с затратами по обеспечению выполнения нормативных требований к условиям труда. К капитальным затратам можно отнести затраты, выделенные на приобретение машин, оборудование, внедрение новой технологии, на реализацию архитектурно-планировочных решений, позволяющих выполнить требования санитарно-гигиенических нормативов; на установление средств коллективной защиты от воздействия вредных факторов производственной среды.

Во многих источниках литературы затраты по составу классифицируют как однородные и комплексные затраты¹³⁰. Одноэлементные называются затраты, состоящие из одного элемента. Эти затраты независимо от их места возникновения и целевого назначения не делятся на различные компоненты. Комплексными называются затраты, состоящие из нескольких элементов. например, цеховые и общезаводские расходы, в состав которых входит заработная плата соответствующего персонала, амортизация зданий, затраты на подготовку и освоение производства и другие одноэлементные затраты¹³¹.

Классификация затрат на охрану труда разработана с учетом трех классифицирующих признаков регламентированности, периодичности и составности затрат.

На основании классифицирующего признака регламентированность затрат на охрану труда выделяют две группы затрат, такие как

- правомерные затраты, под которыми понимаются это затраты, регламентированные в Трудовом Кодексе и в других

---

¹³⁰ Мухина Е.Р. Развитие вопросов классификации затрат // APRIORI. Серия: Гуманитарные науки. – 2014. – № 5. – С. 6.

¹³¹ Друри К. Управленческий и производственный учёт: Учебник/ К. Друри. – М.: Юнити–дана, 2012. – 1423 с.

международных стандартах безопасности и имеют обязательный характер при планировании затрат. Среди правомерных затрат выделяется два подвида: обязательные и ситуационные.

- инициативные затраты, под которыми понимаются затраты, которые регламентированы в локальных документах предприятия и имеют добровольный характер при планировании затрат.

На основании классифицирующего признака периодичность затрат на охрану труда делят на две группы затрат, такие как постоянные и единовременные.

Постоянные затраты – это затраты, происходящие в любом производственном цикле или имеющие частую периодичность (менее одного года)¹³².

Единовременные затраты – это однократные и периодически (более одного года) производимые затраты, имеющие разовый характер.

На основании классифицирующего признака составность затрат на охрану труда выделяют две группы затрат, такие как:

- однокомпонентные затраты, это затраты состоящие из одного элемента;

- многокомпонентные затраты, это затраты, состоящие из нескольких экономических элементов.

Детальная классификация затрат на охрану труда на уровне предприятия представляет собой основу для формирования бюджета на охрану труда. Как правило, данные затраты относятся к необходимым расходам, связанным с обязательностью выполнения норм законодательства – охрана труда должна быть обеспечена всем работникам. Работодателя интересует общий объем затрат на охрану труда, и их доля в общих расходах предприятия. Вместе с тем с учетом разнообразия профессиональных рисков, которым подвергаются различные группы персонала и соответственно разного объема средств по обеспечению безопасного труда, их объема и содержания, определяет и разный уровень затрат на охрану труда в разрезе профессий, видов работ, производственных участков и т.д.

---

¹³² Куценко, С.П. Экономика, организация и планирование вычислительных установок: учеб. пособ. для студ. вузов / С.П. Куценко; Куценко С.П., Маринченко Б.В., Кривонос Ю.Г.; [ред. Мирзоева В.М.]. – М.: Статистика, 1980. – 231 с.: схем., табл. - Библиогр.: с. 229.

Классификация затрат на охрану труда

Регламентированность затрат на охрану труда

Правомерные		Инициативные
Обязательные	Ситуационные	
<p>1. Организация обучения, инструктирования и проверки знаний работников, руководителей и ответственных лиц за обеспечение БиОТ</p> <p><i>1.1. Проведение обучение и проверка знаний руководителей и лиц, ответственных за обеспечение БиОТ</i></p> <p><i>1.2. Организация обучения, инструктирования и проверки знаний, работников</i></p> <p>2. Организация проведения обязательных медицинских осмотров работников</p> <p><i>2.1. Организация проведения предварительного медицинского осмотра</i></p> <p><i>2.2. Организация проведения периодического медицинского осмотра</i></p> <p><i>2.3. Организация проведения предсменных и послесменных медицинских осмотров</i></p> <p>3. Организация проведения аттестации производственных</p>	<p>12. Осуществление затрат, связанных с несчастным случаем</p> <p><i>12.1. Выплата заработной платы замещающего работника</i></p> <p><i>12.2. Выплата пособий по временной нетрудоспособности</i></p> <p><i>12.4. Выплата компенсаций морального вреда пострадавшему</i></p> <p><i>12.5. Организация оказания пострадавшему медицинской помощи</i></p> <p><i>12.6. Возмещение ущерба</i></p>	<p>14. Организация проведения профилактических медицинских осмотров</p> <p>15. Поощрение работников за содействие в создании благоприятных условий труда на рабочих местах, рационализаторские предложения по созданию безопасных условий труда;</p> <p>16. Обеспечение санаторно-курортного</p>

<p>объектов по условиям труда</p> <p>4. Организация проведения оценки профессиональных рисков</p> <p>5. Обеспечение средствами индивидуальной защиты (СИЗ), смывающими и обезвреживающими веществами</p> <p>5.1. <i>Приобретение СИЗ</i></p> <p>5.2. <i>Приобретение смывающих и обезвреживающих веществ</i></p> <p>5.3. <i>Хранение, обеззараживание СИЗ</i></p> <p>6. Обеспечение средствами коллективной защиты</p> <p>6.1. <i>Приобретение СКЗ</i></p> <p>6.2. <i>Обслуживание и ремонт</i></p> <p>6.3. <i>Проектирование и реконструкция СКЗ</i></p> <p>7. Обеспечение санитарно-бытовых условий</p> <p>7.1. <i>Обустройства санитарно-бытовых помещений</i></p> <p>7.2. <i>Обслуживание сан.-бытовых помещений</i></p> <p>8. Обеспечение, предусмотренных гарантий работникам</p> <p>8.1. <i>Обеспечение дополнительными оплачиваемыми ежегодными трудовыми отпусками</i></p> <p>8.2. <i>Обеспечение сокращенной продолжительностью рабочего времени</i></p> <p>8.3. <i>Обеспечение повышенной оплатой труда</i></p>	<p><i>имуществу работодателя</i></p> <p>12.7. <i>Выплата компенсаций сумм, превышающей страховые выплаты</i></p> <p>13. <i>Оплата административных штрафов</i></p>	<p>лечения</p> <p>17. <i>Оснащение кабинетов по ОТ и ТБ</i></p> <p>18. <i>Привлечение специалиста по БиОТ субъектами малого предпринимательства</i></p> <p>19. <i>Приобретение приборов, устройств, оборудования и (или) их комплексов (систем) обеспечивающих БиОТ, в т.ч. видео-, аудио- или иную фиксацию процессов производства работ</i></p>
--	--	---

<p>8.4. Обеспечение работников молоком или равноценными пищевыми продуктами и (или) специализированными продуктами для диетического (лечебного и профилактического) питания</p> <p>9. Осуществление выплат обязательных профессиональных пенсионных взносов</p> <p>10. Осуществление обязательного страхования работников от несчастных случаев</p> <p>11. Внедрение системы управления охраной труда</p>		
Периодичность затрат на охрану труда		
Постоянные	Единовременные	
<p>1.1 Организация проведения обучения и проверки знаний руководителей и лиц, ответственных за обеспечение БиОТ</p> <p>2.1 Организация проведения предварительного медицинского осмотра</p> <p>2.2 Организация проведения периодического медицинского осмотра</p> <p>2.3 Организация проведения предсменных и послесменных медицинских осмотров</p> <p>3. Организация проведения аттестации производственных объектов по условиям труда</p> <p>4. Организация проведения оценки профессиональных рисков</p> <p>5. Обеспечение средствами индивидуальной защиты (СИЗ), смывающими и обезвреживающими веществами</p>	<p>1.2 Обучение, повышение квалификации и проверка знаний руководителей и лиц, ответственных за обеспечение БиОТ</p> <p>6. Обеспечение средствами</p>	

<p>5.1 Приобретение СИЗ</p> <p>5.2 Приобретение смывающих и обезвреживающих веществ</p> <p>5.3 Хранение, обеззараживание СИЗ</p> <p>7. Обеспечение санитарно-бытовых условий</p> <p>7.1 Обустройства санитарно-бытовых помещений</p> <p>7.2 Обслуживание сан.-бытовых помещений</p> <p>8. Обеспечение, предусмотренных гарантий работникам</p> <p>8.1. Обеспечение дополнительными оплачиваемыми ежегодными трудовыми отпусками</p> <p>8.2. Обеспечение сокращенной продолжительностью рабочего времени</p> <p>8.3. Обеспечение повышенной оплатой труда</p> <p>8.4. Обеспечение работников молоком или равноценными пищевыми продуктами и (или) специализированными продуктами для диетического (лечебного и профилактического) питания</p> <p>9. Осуществление обязательных профессиональных пенсионных взносов</p>	<p>коллективной защиты</p> <p>6.1 Приобретение СКЗ</p> <p>6.2 Обслуживание и ремонт</p> <p>6.3 Проектирование и реконструкция СКЗ</p> <p>11. Внедрение системы управления охраной труда</p> <p>17. Оснащение кабинетов по ОТ и ТБ</p>
Составность затрат на охрану труда	
Однокомпонентные	Многокомпонентные
<p>Организация проведения аттестации производственных объектов по условиям труда</p> <p>4. Организация проведения оценки профессиональных рисков</p>	<p>1. Организация обучения, инструктирования и проверки знаний работников, руководителей и ответственных лиц за обеспечение БиОТ</p> <p>2. Организация проведения обязательных медицинских</p>

<p>9. Осуществление обязательных профессиональных пенсионных взносов</p> <p>10. Осуществление обязательного страхования работников от несчастных случаев</p> <p>11. Внедрение системы управления охраной труда</p> <p>14. Оплата административных штрафов</p> <p>17. Обеспечение санаторно-курортного лечения</p> <p>19. Привлечение специалиста по БиОТ субъектами малого предпринимательства</p>	<p>осмотров работников</p> <p>5. Обеспечение средствами индивидуальной защиты (СИЗ), смывающими и обезвреживающими веществами</p> <p>6. Обеспечение средствами коллективной защиты</p> <p>7. Обеспечение санитарно-бытовых условий</p> <p>8. Обеспечение, предусмотренных гарантий работникам</p> <p>13. Осуществление затрат, связанных с несчастным случаем</p> <p>15. Организация проведения профилактических медицинских осмотров</p> <p>16. Поощрение работников за содействие в создании благоприятных условий труда на рабочих местах, рационализаторские предложения по созданию безопасных условий труда;</p> <p>18. Оснащение кабинетов по ОТ и ТБ</p> <p>20. Приобретение приборов, устройств, оборудования и (или) их комплексов (систем) обеспечивающих БиОТ, в т.ч. видео-, аудио- или иную фиксацию процессов производства работ</p>
--	---

Далее представлен теоретический анализ применяемого понятийного аппарата по вопросам бюджетирования затрат предприятия, в том числе наиболее распространенных терминов, таких как «затраты на охрану труда», «планирование затрат на охрану труда», «управление затратами на охрану труда», «экономическая эффективность затрат на охрану труда». Обзор научной терминологии как потребность в единой терминологической системе в сфере охраны труда и ее отсутствием был проведен на основе анализа понятийного аппарата англоязычных документов Международной организации труда и русскоязычных российских нормативных актов по охране труда. Важность терминологии является критической и особенной, так как многозначность и неточность понятий приводят к неоднозначности их понимания и неверности трактования, в этой связи систематизирующая функция терминов должны быть подкреплена рекомендуемыми к использованию понятиями. Тем более, что в сфере охраны труда, являющейся междисциплинарной и насыщенной понятиями разных наук и сфер деятельности, это является особенно актуальным, так как в ней затрагиваются социальные аспекты условий труда, обеспечения безопасного труда работников, вопросы профессиональных рисков и средств защиты от них.

Терминологический аппарат и система понятий являются неотъемлемой частью нормотворчества, как базового элемента обеспечения охраны труда, которая построена на своде законов, нормативных правовых актов, технических правил и инструкций. В эпоху глобализации и интернационализации труда в мировом экономическом и информационном пространстве гармонизация казахстанской нормативной базы с требованиями различных международных документов и проблема использования однозначного соответствия терминологической базы и понятийного аппарата имеет ключевое значение.

Во-первых, определим, что понимается под термином «Охрана труда» [Occupational Health and Safety - OHS (британский вариант) или Occupational Safety and Health - OSH (американский вариант)] - деятельность по сохранению жизни, здоровья и трудоспособности работников в процессе трудовой деятельности, включающая в себя правовые,

социально-экономические, организационно-технические, санитарно-гигиенические, лечебно-профилактические, реабилитационные и иные мероприятия.

Обратим внимание, что неразрывное англоязычное словосочетание Occupational Health and Safety (OHS или OH&S) или Occupational Safety and Health (OSH), означающее то же, что и русскоязычное словосочетание «охрана труда».

Управление охраной труда связано с моральными, законодательными и профессионально-деловыми аспектами. Моральные обязательства предполагают защиту жизни и здоровья сотрудников. Законодательные причины связаны с превентивным, контрольно-надзорным и компенсационным действием законов, защищающих безопасность работников. Проактивное управление охраной труда повышает приверженность сотрудников, а также улучшает репутацию компании и приводит к недопущению или снижению несчастных случаев и потерь, связанных с ними. Поэтому в управлении охраной труда анализ затрат на несчастные случаи является важным.

Поэтому, наиболее часто употребляемым термином является **«Стоимостная оценка несчастных случаев (травматизма), экономическая оценка несчастных случаев (травматизма)»** [accident cost accounting, accident costing], под которой понимается расходы компании, которые не были бы понесены, если бы травма/ несчастный случай не произошли.

Также затраты по охране труда охватывают понятие мероприятий по охране труда, используют понятие программ по охране труда, поэтому дадим следующие определения.

Мероприятие по охране труда, профилактическое мероприятие по охране труда [safety measure] – мероприятие по обеспечению безопасности жизни и здоровья работников в процессе трудовой деятельности, включающая в себя правовые, социально-экономические, организационно-технические, санитарно-эпидемиологические, лечебно-профилактические, реабилитационные и иные мероприятия и средства.

Программа по охране труда [safety programme] – программа (план действий), которая включает в себя цели, которые должны быть достигнуты, приоритеты и средства, меры по улучшению условий труда, а также средства оценки эффективности.

Анализ подходов к определению понятийного аппарата показал, что многообразие трактовок данных терминов приводит к тому, что одно и то же понятие может нести разную смысловую нагрузку. Поэтому необходимо четко разграничивать эти понятия, формулировать и аргументировать сущность данных понятий, и их применение в том или ином контексте. Как правило, понятие «расходы» чаще применяется в бухгалтерском и налоговом учете. Понятие «затраты» больше относится к финансовой сфере, планированию и оценке эффективности деятельности предприятия, т.е. более применимо к управленческому учету. Рассмотрев несколько интерпретаций термина «затраты на охрану труда» предлагается определение термина «Затраты на охрану труда – это затраты на функционирование систем по обеспечению безопасности жизни и здоровья работников в процессе трудовой деятельности, включающие затраты, производимые на проведение правовых, социально-экономических, организационно-технических, санитарно-эпидемиологических, лечебно-профилактических, реабилитационных и иных мероприятий».

Анализ понятий, связанных с планированием затрат, показал, что данное понятие имеет широкий смысл и используется в разных интерпретациях, а в научной среде до сих пор нет единого мнения относительно сущности многих понятий.

Например, анализ термина «Оценка эффективности затрат», используемый в нормативных документах и научной экономической литературе, показал, что наиболее часто данное понятие используется при использовании метода анализа выгод и затрат. Например, дается понятие экономической эффективности затрат на охрану труда - оценка влияния инвестиций в управление охраной труда на рост производительности труда, экономию от сокращения потерь, связанных с неблагоприятными условиями труда. Экономическая эффективность мероприятий по охране труда – отношение полезного результата (улучшения условий и охраны труда) к затратам на мероприятия по охране труда. Эффективными являются те затраты, которые в наибольшей мере способствуют достижению поставленной цели. Показателями экономического эффекта могут быть: экономия выплат на возмещение вреда пострадавшим; снижение

суммы страхового взноса в результате получения скидки к страховым тарифам по обязательному социальному страхованию от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний; повышение производительности труда.

Исходя из изложенного, рассмотрев несколько интерпретаций термина, предлагаем описание основных терминов, составленных по результатам научных исследований.

а) Базовые термины сферы охраны труда и связанных с ними затрат

В сфере охраны труда к мерам, предпринимаемым для обеспечения безопасности жизни и здоровья работников в процессе трудовой деятельности, относится профилактика, т.е. практика предотвращения нежелательного события – несчастного случая на производстве. Работодатели, государство, страховщики или другие заинтересованные стороны по охране труда часто пытаются повысить эффективность таких мер, предлагая стратегические программы, экономические или другие стимулы и практическую поддержку. Для этого необходимы в достаточной степени средства, объем которых возможно определить на основе процесса бюджетирования затрат на охрану труда.

Охрана труда [Occupational Safety and Health - OSH] - система обеспечения безопасности жизни и здоровья работников в процессе трудовой деятельности, включающая в себя правовые, социально-экономические, организационно-технические, санитарно-эпидемиологические, лечебно-профилактические, реабилитационные и иные мероприятия и средства (ТК РК).

Затраты на охрану труда [Occupational health and safety costs]- это затраты на функционирование системы по обеспечению безопасности жизни и здоровья работников в процессе трудовой деятельности, включающие затраты, производимые на проведение правовых, социально-экономических, организационно-технических, санитарно-эпидемиологических, лечебно-профилактических, реабилитационных и иных мероприятий.

Бюджет затрат на охрану труда - это фонд денежных средств, необходимый для инвестиций в охрану

труда, оформляемый в виде отдельного документа, формализующего расходы в денежных единицах на основании необходимого комплекса мер по охране труда с указанием натуральных показателей (например, объема СИЗ, количества аттестуемых мест и т.д.).

Бюджетирование затрат на охрану труда - это процесс составления, исполнения и контроля за исполнением бюджета затрат на охрану труда, ориентированный на выполнение экономически обоснованных мероприятий.

Правовые мероприятия по охране труда - мероприятия по охране труда по созданию правовых норм, устанавливающих стандарты безопасных условий труда и правовых средств по обеспечению их соблюдения, основанные на законодательных требованиях.

Социально-экономические мероприятия по охране труда – мероприятия по экономическому стимулированию охраны труда, установление компенсаций и льгот при выполнении работ во вредных и опасных условиях труда, обязательное страхование и выплата компенсаций при возникновении профессиональных заболеваний и производственных травмах и т.п.

Организационно-технические мероприятия по охране труда [organisational measures] – мероприятия по созданию системы управления охраной труда, как единого комплекса взаимосвязанных и взаимодействующих между собой элементов, устанавливающих политику и цели в области охраны труда и процедуры по достижению этих целей. Включает организационные меры, направленные на снижение воздействия опасных веществ с помощью организационных средств (например, сокращение количества рабочих на открытых участках), а также технические меры, направленные на снижение воздействия опасных веществ за счет использования технического оборудования.

Санитарно-гигиенические мероприятия по охране труда – мероприятия, направленные на снижение уровня воздействия на работников вредных и опасных производственных факторов с целью обеспечения безопасных условий труда и предотвращения профессиональных заболеваний. Включают мероприятия по измерению степени воздействия на рабочих, а также для разработки и реализации соответствующих программ по

предотвращению ухудшения здоровья, вызванного производственной средой.

Лечебно-профилактические мероприятия по охране труда – мероприятия по организации предварительных, периодических и внеочередных медицинских осмотров, обязательных психиатрических освидетельствований работников, выдачу молока и лечебно - профилактического питания.

Реабилитационные мероприятия по охране труда – мероприятия, направленные на восстановление здоровья и трудоспособности работников, пострадавших в результате несчастного случая на производстве и профессиональных заболеваний.

Экономический эффект от бюджетирования затрат на охрану труда - соотношение ожидаемых выгод от потребления затрат на внедрение и функционирование системы по обеспечению безопасности жизни и здоровья работников в процессе трудовой деятельности, включающие затраты, производимые на проведение правовых, социально-экономических, организационно-технических, санитарно-эпидемиологических, лечебно-профилактических, реабилитационных и иных мероприятий.

Периодичность разработки бюджета затрат на охрану труда – показатель временного промежутка, расчетного периода, охватываемого в бюджетировании затрат. Определяется на основании планируемых данных и потребностями и составляет срок не более года. Выбор именно годового периода обусловлен тем, что год - достаточно большой период для оценки будущих финансовых результатов реализации выбранной альтернативы и расчета необходимых показателей деятельности предприятия.

Процедуры охраны труда [OSH Procedures] - процедуры, составляющие систему управления охраной труда.

б) Термины, связанные с видами затрат и их классификацией.

Постоянные затраты (Fixed cost) на охрану труда – это вид затрат, которые возникают у предприятия независимо от вида деятельности, не зависят от объема производства, имеют регулярный характер (ежедневные, еженедельные,

ежемесячные и т.п.), оплачивать такие расходы нужно в любой ситуации. Постоянные затраты в совокупности с переменными, которые являются противоположностью постоянным, составляют общие затраты на охрану труда.

Прямые затраты (direct costs) **на охрану труда** – это вид затрат, которые непосредственно связаны с выполнением мероприятий по охране труда. Прямые затраты в совокупности с косвенными, которые являются им противоположностью, составляют общие затраты на охрану труда.

Классификация затрат на охрану труда - это способ упорядочения множества затрат на охрану труда по некоторым определенным свойствам и признакам (их наличию или отсутствию) с детализацией (в разрезе) соотносимых мероприятий.

Регламентированность затрат на охрану труда [Reglement cost] – это свойство отнесения затрат на охрану труда на основании регламентированного признака и обязательного характера в объеме, установленном в нормативно-правовой документации.

с) Термины, связанные с видами затрат при работе во вредных или опасных условиях труда

Работа во вредных или опасных условиях труда, под воздействием производственных факторов, которые могут привести к производственной травме, профессиональному заболеванию, ухудшению здоровья, снижению трудоспособности или смерти приводит к высоким экономическим потерям, являются негативным последствием плохого управления охраной труда. Травмы, болезни и смерти связаны с различными видами затрат. Во-первых, это прямые затраты, такие как расходы на медицинское обслуживание, восстановление и реабилитацию. Также существуют затраты, связанные с потерей производительности и снижением производительности.

Гарантии – средства, способы и условия, с помощью которых обеспечивается осуществление предоставленных работникам прав в области социально-трудовых отношений.

Вредные условия труда – условия труда, которые характеризуются наличием вредных производственных факторов, т.е. производственных факторов, воздействие которых на работника может привести к заболеванию или

снижению трудоспособности и (или) отрицательному влиянию на здоровье потомства.

Опасные условия труда – условия труда, при которых воздействие определенных производственных или неустраняемых природных факторов приводит в случае несоблюдения правил охраны труда к производственной травме, внезапному ухудшению здоровья или отравлению работника, в результате которых наступают временная или стойкая утрата трудоспособности, профессиональное заболевание либо смерть.

Компенсационные выплаты – денежные выплаты, связанные с особым режимом работы и условиями труда, потерей работы, возмещением работникам затрат, связанных с исполнением ими трудовых или иных предусмотренных законами РК обязанностей, а также выплаты, связанные с профессиональной подготовкой, переподготовкой и повышением квалификации работников или иных лиц, не состоящих в трудовых отношениях.

Компенсация при работе во вредных и/или опасных условиях труда - денежная сумма или иное вознаграждение, которые выплачиваются как возмещение за повышенный риск работы воздействия на работника вредных и/или опасных производственных факторов при работе во вредных и/или опасных условиях труда.

Льготы при работе во вредных и/или опасных условиях труда - определённые преимущества и дополнительные права при работе во вредных и/или опасных условиях труда.

Повышенный размер оплаты труда - гарантированный размер оплаты труда работнику, занятому на тяжелых работах, работах с вредными и (или) опасными условиями труда, путем установления повышенных должностных окладов (ставок) или доплат, размер которых определяется коллективным договором или актом работодателя с учетом отраслевых коэффициентов, классифицирующих условия труда по степени вредности и опасности, определяемых отраслевым соглашением.

Специальные затраты на охрану труда при работе во вредных или опасных условиях труда – это вид затрат, которые возникают у предприятия при наличии вредных

и/или опасных условий труда, устанавливаемых и подтверждаемых по результатам оценки профессионального риска или аттестации производственных объектов по условиям труда.

Информация о бюджете и инвестиционных расходах работодателя на охрану труда имеет положительное влияние на оценку прогресса, достигнутого за последние десятилетия в области охраны труда, и позволяет очертить отраслевые ориентиры и скоординировать государственную политику в сфере охраны труда. Вопросы бюджетирования затрат на охрану труда имеют важное значение в организации охраны труда на всех уровнях управления.

2. ФИНАНСИРОВАНИЕ МЕР ПО ОХРАНЕ ТРУДА И ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНАЯ ПРАКТИКА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Действующий механизм формирования затрат на охрану труда в РК определен нормами правового регулирования, основанного на законодательстве РК, перспективы развития которого отражены в Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года, согласно которой закреплено, что одним из ключевых направлений дальнейшего совершенствования трудового законодательства является обеспечение надлежащего уровня безопасности и охраны труда, защиты работников в трудовых отношениях¹³³.

Конституционное право на безопасные условия труда реализуется в рамках системы управления охраной труда, как основного обязательства работодателя. Обязанность работодателя по финансированию затрат на охрану труда, закреплена статьей 182 Трудового Кодекса Республики Казахстан, при этом работники не несут расходов на эти цели.

Согласно трудового законодательства, к финансируемым за счет средств работодателя основным видам затрат относятся:

- обучение, переобучение и повышение квалификации руководителей и лиц, ответственных за обеспечение безопасности и охраны труда;
- обучение и проверка знаний, инструктирование работников в области безопасности и охраны труда;
- проведение периодического медицинского осмотра;
- проведение предсменных и послесменных медицинских осмотров;
- проведение аттестации производственных объектов по условиям труда;
- проведение оценки профессиональных рисков;
- обеспечение средствами индивидуальной защиты (СИЗ), смывающими и обезвреживающими веществами;

---

¹³³ Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674 «Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года»// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674>

- хранение, обслуживание и ремонт, обеззараживание СИЗ;
- обеспечение средствами коллективной защиты;
- обеспечение санитарно-бытового обслуживания;
- выдача лечебно-профилактического питания (ЛПП) и витаминных препаратов;
- выдача молока или других равноценных пищевых продуктов;
- предоставление дополнительного трудового отпуска;
- установление сокращенной продолжительности рабочего времени;
- установление повышенного размера оплаты труда;
- обязательное страхование работников от несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью;
- выплата обязательных профессиональных пенсионных взносов;
- оснащение кабинетов по охране труда и технике безопасности.

Далее кратко охарактеризуем данные виды расходов по обеспечению безопасного труда на предприятии.

Расходы на обучение, переобучение и повышение квалификации руководителей и лиц, ответственных за обеспечение БУОТ. Согласно статьи 182 Трудового Кодекса Республики Казахстан работодатель обязан проводить обучение, инструктирование и проверку знаний своих работников по вопросам безопасности и охраны труда. В реализацию данной нормы действуют Правила и сроки проведения обучения, инструктирования и проверок знаний по вопросам безопасности и охраны труда работников, руководителей и лиц, ответственных за обеспечение безопасности и охраны труда, утвержденные Приказом Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 25 декабря 2015 года №1019.

В целях планирования затрат на обучение повышения квалификации определяется количество работников, направляемых на повышение квалификации с отрывом от работы в учебные центры, а также стоимость на обучение одного специалиста.

Руководители и лица ответственные за безопасность и охрану труда подлежат обучению 1 раз в 3 года. Обучение

данной категории работников осуществляется учебными центрами¹³⁴.

Обучение и проверка знаний работников по вопросам безопасности и охраны труда осуществляется **не реже одного раза в год**. Обучение работников по рабочим специальностям, которая производится работодателем производится без выделения дополнительных средств. При необходимости работодатель может привлечь учебных центров для обучения не только лиц ответственных за безопасность и охрану труда, но и работников. В этом случае необходимо при планировании бюджета учесть стоимость услуг организации с учетом ежегодного проведения обучения.

Согласно п.2 статьи 182 Трудового Кодекса Республики Казахстан проведение инструктирования по безопасности и охраны труда является обязанностью работодателя и осуществляется службой охраны труда. Инструктирование работников проводится силами службы охраны труда или ответственными лицами по безопасности и охраны труда.

Также необходимо учесть затраты на обучение вновь принятого работника, руководителя или лица ответственного за безопасность и охрану труда, в связи с тем, что согласно п. Правил работодатель в течение 1 месяца должен обучить данных работников.

Расходы на проведение периодического медицинского осмотра, предсменных и послесменных медицинских осмотров. В соответствии со статьей 185 Трудового кодекса Республики Казахстан в целях обеспечения динамического наблюдения за состоянием здоровья, своевременного установления начальных признаков заболеваний, предупреждения и нераспространения общих, профессиональных, инфекционных и паразитарных заболеваний и предупреждения травматизма, работодатель организует проведение периодического медицинского осмотра

---

¹³⁴ Приказ Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 25 декабря 2015 года №1019 «Об утверждении Правил и сроков проведения обучения, инструктирования и проверок знаний по вопросам безопасности и охраны труда работников, руководителей и лиц, ответственных за обеспечение безопасности и охраны труда»// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500012665>

работников. Периодические медицинские осмотры осуществляются с учетом специфики деятельности организациями, независимо от размерности и формы собственности, за счет собственных средств работодателя с периодичностью через каждые 6 и 12 месяцев, в зависимости от целевых групп. Периодичность и целевые группы определяются на основании приказа МЗ РК от 15 октября 2020 года №131/2020¹³⁵.

В целях планирования бюджета на периодические медицинские осмотры определяется численность работников предприятия, относящиеся к определенным целевым группам с учетом периодичности и стоимость услуг медицинской организации, имеющей государственную лицензию установленного образца (согласно п.4 главы 2 приказа МЗ РК от 15 октября 2020 года №131/2020) (т.е. стоимость медицинского осмотра одного работника; количество работников, которые проходят медицинский осмотр **1 раз в год**; количество работников, которые проходят медицинский осмотр **1 раз в полугодие**).

В соответствии с п.5 статьи 86 Кодекса Республики Казахстан о здоровье народа и системе здравоохранения¹³⁶ работодатель обеспечивает за счет собственных средств своевременное прохождение предсменных (предрейсовых), послесменных (послереисовых) обязательных медицинских осмотров работниками, занятыми на тяжелых работах, работах с вредными и (или) опасными условиями труда, управления машинами и механизмами.

Согласно Кодекса Республики Казахстан о здоровье народа и системе здравоохранения предсменные (предрейсовые) обязательные медицинские осмотры проводятся в целях установления или подтверждения наличия или отсутствия у физического лица заболевания, определения состояния здоровья, а также временной нетрудоспособности, профессиональной пригодности к работе в заступаемую смену (рейс), в том числе

---

¹³⁵ Приказ и.о. Министра здравоохранения Республики Казахстан от 15 октября 2020 года № ҚР ДСМ-131/2020 «Прохождение предварительных обязательных медицинских осмотров»// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021443/info>

¹³⁶ Кодекс Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения» от 7 июля 2020 года № 360-VI//<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000360>

алкогольного, наркотического или иного токсического опьянения и остаточных явлений такого опьянения. Послесменные (послерейсовые) медицинские осмотры проводятся по окончании рабочего дня (смены, рейса) в целях выявления признаков воздействия вредных и (или) опасных производственных факторов рабочей среды и трудового процесса на состояние здоровья работников, острого профессионального заболевания или отравления, признаков алкогольного, наркотического или иного токсического опьянения.

На основании Перечня вредных и опасных факторов работодатель формирует список работников, подлежащих предсменному и послесменному медицинскому осмотру.

В целях планирования затрат на предсменные и послесменные медицинские осмотры определяется численность работников, стоимость услуг или затраты на оказание процедур собственными силами. Согласно п. 29 Приказа и.о. Министра здравоохранения Республики Казахстан от 15 октября 2020 года № ҚР ДСМ-131/2020 для проведения предсменного и послесменного осмотров организация или медицинская организация выделяет специальное помещение, оборудованное системами отопления, водоснабжения, канализования, освещения, оборудованное медицинским оборудованием и инструментарием (для измерения и оценки артериального давления, частоты и качественных характеристик пульса, измерения температуры тела, проведения алко-тестов). Соответственно, данные затраты также подлежат учету при планировании. В случае если данная услуга, включая оборудование медпункта, предоставляется медицинской организацией, при планировании затрат учитывается количество работников стоимость услуги на 1 работника. Работодатель, самостоятельно организующий данный вид медосмотра, при планировании затрат кроме определения количества работников, суммирует затраты на оборудование и содержание медпункта и зарплату медперсонала. Численность определяется работодателем в зависимости от численности работников, подлежащих медосмотру, с учетом норм Трудового Кодекса Республики Казахстан и особенностей режима работы предприятия.

Расходы на проведение аттестации производственных объектов по условиям труда. В соответствии со статьями 182 и 183 Трудового Кодекса Республики Казахстан работодатель проводит с участием представителей работников периодическую аттестацию производственных объектов по условиям труда. Обязательной периодической аттестации по условиям труда подлежат производственные объекты, не реже **чем один раз в пять лет**. Аттестация проводится специализированными организациями, имеющими в составе аккредитованные лаборатории. Аттестация включает в себя комплексную оценку фактического состояния условий труда производственных объектов организации на соответствие их нормативам в области безопасности и охраны труда. Порядок проведения обязательной периодической аттестации производственных объектов по условиям труда определяется Правилами обязательной периодической аттестации производственных объектов по условиям труда, утвержденным Приказом МЗСР РК от 28 декабря 2015 года №1057¹³⁷.

В целях планирования бюджета на проведение аттестации производственных объектов по условиям труда определяется численность рабочих мест подлежащих аттестации и стоимость услуг специализированной организаций. Количество рабочих мест подлежащих аттестации мест определяет Комиссия, создаваемая работодателем. Данная численность зависит от аналогичных по характеру выполняемых работ и условий труда рабочих мест. При планировании затрат на охрану труда следует учесть требования п.4 статьи 183 Трудового Кодекса Республики Казахстан об условиях проведения внеочередной аттестации, а также о необходимости проведения аттестации вновь вводимых производственных объектов и рабочих мест.

Расходы на проведение оценки профессиональных рисков. В соответствии со статьей 182 Трудового Кодекса Республики Казахстан, работодатель проводит оценку профессионального риска и принимает меры по его минимизации и исключению путем проведения

---

¹³⁷ Правила обязательной периодической аттестации производственных объектов по условиям труда утвержденные Приказом МЗСР РК от 28 декабря 2015 года №1057//<https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500012743>

профилактики, замены производственного оборудования и технологических процессов на более безопасные. В соответствии с Правилами управления профессионального риска, оценка профессионального риска проводится 1 раз в 5 лет работодателем вне зависимости от формы собственности, размера предприятия и вида экономической деятельности по каждой профессии (рабочему месту) в разрезе производственных процессов и видов деятельности¹³⁸. Оценке профессиональных рисков подлежат все производственные факторы, имеющиеся на рабочем месте. В целях планирования бюджета на проведение оценки профессионального риска определяется численность работников предприятия и стоимость услуг специализированной организации.

Расходы на обеспечение работников средствами индивидуальной защиты, созданию необходимых санитарно-гигиенических условий, снабжению моющими и дезинфицирующими средствами, медицинской аптечкой, а также хранение, обслуживание и ремонт, обеззараживание СИЗ. В целях защиты работающих от несчастных случаев и профессиональных заболеваний на предприятиях с вредными и опасными условиями труда в соответствии с п. 2 статьи 182 Трудового кодекса РК работодатель за счет собственных средств обязан обеспечить средствами индивидуальной защиты, к которым относятся средства, предназначенные для защиты работника от воздействия вредных и (или) опасных производственных факторов, в том числе специальная одежда. Кроме того работодатель обязан создать им необходимые санитарно-гигиенические условия, снабдить моющими и дезинфицирующими средствами, медицинской аптечкой. Должно быть организовано надлежащее хранение, обслуживание и ремонт средств индивидуальной защиты и их обеззараживание в соответствии с утвержденными нормами, и выдачи специальной одежды и других средств индивидуальной защиты работникам организаций 22 отраслей различных

---

¹³⁸ Приказ Министра труда и социальной защиты населения Республики Казахстан от 11 сентября 2020 года №363 «Об утверждении Правил управления профессиональными рисками»
[//https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021197](https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021197)

видов экономической деятельности¹³⁹. Наряду с этими нормами действуют отраслевые нормы выдачи за счет средств работодателя средств индивидуальной защиты. Работникам, для работы во вредных и опасных условиях труда, а также на работах выполняемых в особых температурных условиях или связанных с загрязнением, выдаются сертифицированные СИЗ согласно технического регламента Таможенного союза¹⁴⁰.

Формирование расходов на приобретение СИЗ является одной из основных статей расходов предприятия на охрану труда. Для планирования бюджета на обеспечение работников СИЗ от опасных и вредных производственных факторов необходимы следующие исходные данные: список профессии и должности работников на основании условия труда, наименование приобретаемой специальной одежды и СИЗ, нормы и сроки выдачи в количественном выражении (единица, пар, комплектов) с учетом особенностей эксплуатации для дежурных СИЗ. Затраты и стоимость услуг на обеспечение работников специальной одеждой, специальной обувью и другими СИЗ в пределах утвержденных норм включаются в себестоимость продукции. Работодатель также организует надлежащий уход за средствами индивидуальной защиты.

В случае привлечения сторонней организации работодатель учитывает стоимость этих услуг при финансировании на проведение химчистки, стирки, ремонта, дезактивации и обезвреживания СИЗ. При самостоятельном проведении указанных видов работ, в расчет должны включаться стоимость затрат на осуществление таких процедур с учетом оплаты труда работников их осуществляющих. В тех случаях, когда это требуется по условиям труда, в организациях устанавливаются сушилки, камеры и установки для профилактической обработки средств индивидуальной защиты. Приобретение и обслуживание подобного вспомогательного оборудования также необходимо предусмотреть при формировании

---

¹³⁹ Приказ МЗСР РК от 8.12.2015 г. №943 «Об утверждении норм выдачи специальной одежды и других средств индивидуальной защиты работникам организаций различных видов экономической деятельности»

¹⁴⁰ Технический регламент Таможенного Союза ТР ТС 019/2011 «О безопасности средств индивидуальной защиты» утвержденного решением Комиссии Таможенного Союза от 9.12.2011г. №878

бюджета на охрану труда. Рекомендуется учесть также фактор утери, износа, порчи СИЗ и наличия необходимого количества сменных комплектов специальной одежды, что требует дополнительного финансирования.

Такие виды СИЗ как противогазы, самоспасатели, предохранительные пояса, накомарники, каски и другие средства подлежат регулярным испытаниям и проверке исправности, а фильтры, стекла и другие части с понизившимися защитными свойствами своевременной замене, на что необходимо предусмотреть дополнительные средства. Специальная одежда, специальная обувь и средства индивидуальной защиты, предусмотренные нормами выдачи со сроком носки «дежурный», «дежурная», «дежурные» выдаются для периодического использования при выполнении отдельных видов работ. Чаще всего, данные виды расходов остаются вне зоны внимания работодателя, и не учитываются при формировании бюджета на охрану труда, особенно это касается ремонта указанных видов СИЗ.

Для обеспечения работающих на предприятиях с вредными и опасными условиями труда разработаны Правила обеспечения санитарно-бытовыми помещениями и устройствами, моющими и дезинфицирующими средствами, медицинской аптечкой за счет средств работодателя¹⁴¹. Санитарно-бытовое обслуживание работников предприятия включает обеспечение работающих гардеробными, душевыми, умывальниками, устройствами питьевого водоснабжения, помещениями для обогрева или охлаждения, обработка, хранение и выдача спецодежды, снабжение медицинской аптечкой. Состав санитарно-бытовых помещений и устройств на предприятии устанавливается в соответствии со строительными нормами и правилами Санитарно-эпидемиологических требования к зданиям и сооружениям производственного назначения¹⁴². Помещения

---

¹⁴¹ Приказ МЗСР от 28.12.2015 г. № 1054 «Об утверждении Правил выдачи работникам молока или равноценных пищевых продуктов и (или) специализированных продуктов для диетического (лечебного и профилактического) питания, специальной одежды и других средств индивидуальной защиты, обеспечения их средствами коллективной защиты, санитарно-бытовыми помещениями и устройствами за счет средств работодателя»

¹⁴² СНиП РК 3.02-04-2009 «Административные и бытовые здания» приказ МНЭ РК от 28 февраля 2015 года № 174

должны отвечать требованиям Межгосударственных строительных норм¹⁴³.

При планировании необходимо с учетом объема здания предусмотреть средства для проведения уборки, профилактической обработки, дезинфекции, указанных бытовых помещений. Отдельно планируются коммунальные затраты на водоснабжение, электроэнергию и прочие услуги с в соответствии с утвержденными тарифами поставщиков.

Месячная норма моющих и дезинфицирующих средств (мыло туалетное, мыло хозяйственное, порошок) работнику, отработавшему полностью определенную на этот период норму рабочего времени, установлена не ниже 500 граммов согласно Приказ МЗСР от 28.12.2015 г. № 1054. Приобретение смывающих и (или) обезвреживающих средств осуществляется также за счет средств работодателя, в связи с чем планирование затрат работодатель осуществляет с учетом предусмотренных норм и количества работающих во вредных производственных условиях.

На практике выдача работникам жидких смывающих и (или) обезвреживающих средств, может осуществляться посредством применения дозирующих систем, которые размещаются в санитарно-бытовых помещениях. Пополнение или замена емкостей, содержащих смывающие и (или) обезвреживающие средства, осуществляется по мере их расходования. Обеспечение работников медицинской аптечкой также является обязанностью работодателя, при этом состав аптечки для оказания первой помощи разрабатывает и утверждает уполномоченный орган в лице Министерства здравоохранения РК¹⁴⁴. Обучение навыкам оказания первой помощи проводится с инструктором по использованию медицинской аптечкой за счет средств работодателя. Соответственно, данные затраты, если услугу оказывает сторонняя организация подлежат учету при планировании бюджета предприятия.

Расходы на обеспечение работников средствами коллективной защиты. В целях защиты работающих от несчастных случаев и профессиональных заболеваний на предприятиях с вредными и опасными условиями труда в

---

¹⁴³ МСН 3.02.03.2002 «Здания и помещения для учреждений и организаций»

¹⁴⁴ Кодекс Республики Казахстан от 7.07.2020 г. № 360- VI «О здоровье народа и системе здравоохранения»

соответствии с подпунктом 4) пункта 2 статьи 182 Трудового кодекса РК работодатель обязан обеспечить работников средствами коллективной защиты (далее-СКЗ), к которым относятся технические средства, предназначенные для одновременной защиты двух и более работающих от воздействия вредных и (или) опасных производственных факторов. СКЗ предусматриваются при проектировании, строительстве и реконструкции производственных зданий и сооружений, с учетом технологических процессов, конструкции машин, механизмов, оборудования и других изделий в соответствии с техническими регламентами, стандартами и строительными нормами и правилами. В зависимости от назначения и функционала СКЗ подразделяют на 20 класса согласно ГОСТу 12.4.011-89 «ССБТ. Средства защиты работающих. Общие требования и классификация». Обязанностью работодателя является своевременное осуществление профилактики, ремонта и содержания в надлежащем состоянии СКЗ. Для этого необходимо проводить периодические осмотры, регулярный контроль, технические освидетельствования и прочее. Так как в процессе эксплуатации средств коллективной защиты (средства вентиляции и очистки воздуха, средства кондиционирования воздуха, приборы отопления, знаки безопасности, оградительные устройства, глушители шума и т.д.) могут выйти из строя, должны подвергаться ремонту, реконструкции, также производится их замена, а в отдельных случаях приобретает новое оборудование и смена технологических процессов. Соответственно, данные затраты также подлежат учету работодателем при планировании финансовых средств с учетом их стоимости.

Расходы на выдачу работникам лечебно-профилактического питания (ЛПП), молока или равноценных пищевых продуктов. В целях защиты от профессиональных заболеваний и укрепления здоровья работающих на предприятиях с вредными условиями труда в соответствии с подпунктом 4) пункта 2 статьи 182 Трудового кодекса РК работодатель обязан выдавать лечебно-профилактическое питание (далее-ЛПП), молоко или равноценные пищевые продукты. ЛПП, молоко или равноценные пищевые продукты выдаются по результатам аттестации производственных объектов по условиям труда за

смену во время перерыва независимо от ее продолжительности в дни фактической занятости работника на работах, связанных с производством или применением химических веществ¹⁴⁵.

ЛПП выдается в виде горячих завтраков перед началом работы и в обеденный перерыв в соответствии с пятью рационами. Для планирования затрат на выдачу ЛПП определяется численность работников, которым положена выдача, расчет дневной нормы в граммах предусмотренной по рационам и стоимость продуктов, согласно меню, составляемому заведующим производством подразделения или организации, осуществляющей приготовление пищи работникам предприятия.

Молоко в нормах предусмотрено выдавать до 3,2 % жирности по 0,5 литра за смену. В затратах предприятия учитывается численность работающих во вредных условиях труда, нормы выдачи молока или равноценных пищевых продуктов и стоимость продуктов. Следовательно, при формировании финансирования затрат на выдачу молока или равноценных пищевых продуктов надо учесть численность работающих во вредных условиях труда, предполагаемое количество смен, объем молока или равноценных пищевых продуктов, их стоимость.

Расходы по оснащению кабинетов по охране труда и технике безопасности. В соответствии с пп.7 п. 9 Типового Положения о службе безопасности и охраны труда¹⁴⁶ принятие мер по обеспечению нормативными техническими документами по безопасности и охране труда, укомплектованию кабинетов безопасности и охраны труда необходимыми учебными пособиями, макетами, справочной литературой, плакатами, техническими средствами, является обязанностью специалиста по безопасности и охраны труда.

На сегодняшний день, не действует определенных нормативно-правовых документов, регулирующих порядок обеспечения укомплектования кабинетов безопасности и охраны труда. В связи, с чем данная процедура

---

¹⁴⁵ Приказ МЗСР РК от 28.12.2015 г. № 1056 «Об утверждении норм выдачи работникам молока или равноценных пищевых продуктов, и (или) специализированных продуктов для питания»

¹⁴⁶ Приказ МЗСР РК от 25 декабря 2015 года №1020 «Об утверждении Типового положения о службе безопасности и охраны труда в организации»

осуществляется по мере необходимости согласно запросу специалиста, в компетенцию которого входит содержание кабинета и оформление уголка. Соответственно по количеству необходимой документации планируется стоимость приобретения необходимых учебных пособий, иллюстративных и информационных материалов. В отдельных случаях, к оснащению кабинета по охране труда, учебного класса, информационных досок и т.д. привлекается сторонняя организация, в таком случае при планировании учитывается стоимость данной услуги согласно ценовым предложениям. Требования к созданию кабинетов по охране труда в зависимости от численности работников в действующем законодательстве отсутствуют.

Расходы по предоставлению дополнительного трудового отпуска работникам, занятым на тяжелых работах, работах с вредными и (или) опасными условиями труда. Согласно п. 1 статьи 89 Трудового кодекса Республики Казахстан дополнительные оплачиваемые ежегодные трудовые отпуска предоставляются работникам, занятым на тяжелых работах, работах с вредными и (или) опасными условиями труда, продолжительностью не менее шести календарных дней согласно Списку производств, цехов, профессий и должностей, перечню тяжелых работ, работ с вредными и (или) опасными условиями труда», утвержденному уполномоченным органом¹⁴⁷.

Дополнительные оплачиваемые ежегодные трудовые отпуска предоставляются работникам, труд которых в тяжелых, вредных и (или) опасных условиях подтвержден результатами аттестации производственных объектов по условиям труда, в случае непроведения работодателем аттестации дополнительные оплачиваемые ежегодные трудовые отпуска предоставляются согласно Списка, в полном объеме. По результатам аттестации производственных объектов по условиям труда работодателем составляется Список работников

---

¹⁴⁷ Приказ МЗСР РК от 28 декабря 2015 года № 1053 «Об утверждении Списка производств, цехов, профессий и должностей, перечня тяжелых работ, работ с вредными и (или) опасными условиями труда, работа в которых дает право на сокращенную продолжительность рабочего времени, дополнительный оплачиваемый ежегодный трудовой отпуск и повышенный размер оплаты труда, а также правил их предоставления»

предприятия, которым необходимо предоставлять дополнительные отпуска с указанием их продолжительности (6, 12, 18, 24 и 36 календарных дней). Данный Список работников предприятия согласовывается профсоюзным комитетом и (или) представителем трудового коллектива и утверждается первым руководителем и должен прилагаться к коллективному договору предприятия.

Затраты на предоставление дополнительных оплачиваемых ежегодных трудовых отпусков зависят от средней заработной платы каждого по отдельности работника, включенного в Список (Перечень) и их продолжительности. Средняя заработная плата рассчитывается на основании Приказа Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 30 ноября 2015 года №908 «Об утверждении Единых правил исчисления средней заработной платы»¹⁴⁸. Размер дополнительного отпуска рассчитывается путем умножения средней заработной платы работника на количество дней с учетом численности работников, подлежащих предоставлению дополнительного отпуска.

Расходы по уплате обязательных профессиональных пенсионных взносов. Уплата обязательных профессиональных пенсионных взносов производится работодателем в пользу работников, занятых на работах с вредными (особо вредными) условиями труда, профессии которых предусмотрены перечнем производств, работ, профессий работников¹⁴⁹. В соответствии с п.1 статьи 26 Закона Республики Казахстан «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан» размер пенсионных взносов утвержден на уровне 5% от ежемесячного дохода работника¹⁵⁰. Сроки исчисления и перечисления обязательных пенсионных взносов регулируется Правилами утвержденного Постановлением Правительства Республики

---

¹⁴⁸ Приказ МЗСР РК от 30 ноября 2015 года №908 «Об утверждении Единых правил исчисления средней заработной платы»

¹⁴⁹ ПП РК от 31 декабря 2013 года № 1562 «Об утверждении перечня производств, работ, профессий работников, занятых на работах с вредными условиями труда, в пользу которых агентами по уплате обязательных профессиональных пенсионных взносов за счет собственных средств осуществляются обязательные профессиональные пенсионные взносы»

¹⁵⁰ Закон Республики Казахстан от 21 июня 2013 года № 105-V «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан»

Казахстан от 18 октября 2013 года № 1116¹⁵¹. При планировании затрат на осуществление обязательных профессиональных пенсионных взносов производится исчисление с учетом численности среднего размера дохода работников за предыдущий год на основе утвержденного размера взносов (5%). Необходимо также учитывать планируемое уменьшение или увеличение штатной численности работников.

Расходы по предоставлению работникам сокращенной продолжительности рабочего времени.

При формировании затрат на охрану труда работодатель должен учитывать необходимость предоставления сокращенной продолжительности рабочего времени, которая устанавливается не более 36 часов в неделю согласно «Списку производств, цехов, профессий и должностей, перечню тяжелых работ, работ с вредными и (или) опасными условиями труда», утвержденного приказом Министра от 28 декабря 2015 года № 1053. Согласно п. 2 статьи 69 Трудового Кодекса Республики Казахстан сокращенная продолжительность рабочего времени распространяется на работников, труд которых в тяжелых, вредных и (или) опасных условиях подтвержден результатами аттестации производственных объектов по условиям труда. По результатам аттестации работодатель составляет Список (Перечень) работников предприятия, которым необходимо установление сокращенной продолжительности рабочего времени. В случае непроведения работодателем аттестации, а также по рабочим местам, которые не подлежат аттестации, сокращенная продолжительность рабочего времени предоставляется в полном объеме согласно «Списку производств, цехов, профессий и должностей, перечню тяжелых работ, работ с вредными и (или) опасными условиями труда».

---

¹⁵¹ ПП РК от 18 октября 2013 года № 1116 «Об утверждении Правил и сроков исчисления, удержания (начисления) и перечисления обязательных пенсионных взносов, обязательных профессиональных пенсионных взносов в единый накопительный пенсионный фонд и взысканий по ним»

Для формирования объема затрат на учет сотрудника замещающего при необходимости. С учетом особенностей производства и технологического процесса, может возникнуть необходимость привлечение замещающего сотрудника или организация сменной работы на данном рабочем месте. В этом случае, при формировании фонда оплаты труда необходимо предусмотреть соответствующие объемы денежных средств на оплату труда.

Расходы по установлению повышенного размера оплаты труда работникам, занятым на тяжелых работах, работах с вредными и (или) опасными условиями труда. Повышенный размер оплаты труда устанавливается работникам занятых на тяжелых работах, работах с вредными и (или) опасными условиями труда в соответствии со статьей 105 Трудового Кодекса Республики Казахстан. Для этого на каждом предприятии согласно Списка производств, цехов, профессий и должностей, перечню тяжелых работ, работ с вредными и (или) опасными условиями труда составляется и утверждается перечень рабочих мест который подтверждается результатами аттестации рабочих мест¹⁵². В соответствии с п.1 статьи 105 работникам, занятым на тяжелых работах, работах с вредными и (или) опасными условиями труда работодатель устанавливает повышенные должностные оклады или доплаты, размер которых определяет коллективным договором или актом с учетом отраслевых коэффициентов, классифицирующих условия труда по степени вредности и опасности, определяемых отраслевым соглашением. Согласно п.4 ПП РК от 31 декабря 2015 года №1193 «О системе оплаты труда гражданских служащих, работников организаций, содержащихся за счет средств государственного бюджета, работников казенных предприятий» размеры доплат и надбавок за условия труда для работников организаций, определяются отраслевым соглашением, коллективным договором и (или) актом

---

¹⁵² Приказ МЗСР РК от 28 декабря 2015 года № 1053 «Об утверждении Списка производств, цехов, профессий и должностей, перечня тяжелых работ, работ с вредными и (или) опасными условиями труда, работа в которых дает право на сокращенную продолжительность рабочего времени, дополнительный оплачиваемый ежегодный трудовой отпуск и повышенный размер оплаты труда, а также правил их предоставления»

работодателя¹⁵³. В качестве основания для установления повышенного размера оплаты труда должны быть использованы результаты аттестации. В случае непроведения аттестации производственных объектов повышенный размер оплаты труда устанавливается согласно Списку производств, цехов, профессий и должностей, перечню тяжелых работ, работ с вредными и (или) опасными условиями труда в полном объеме. Повышающий отраслевой коэффициент с 2014 года определяется отраслевым соглашением, без дополнительного утверждения его в Правительстве¹⁵⁴. На сегодняшний день размеры повышающего отраслевого коэффициента утверждены для 6 отраслей, путем включения в содержания отраслевых соглашений. К примеру, для работников угольной промышленности – от 1,7 до 4 (в зависимости от вида деятельности), строительства – 1,8, сельского хозяйства – 1,3, горно-металлургической отрасли - 1,8, атомной промышленности – 1,3, электроэнергетической отрасли – 2,0. Для формирования затрат работодатель должен учесть количество работников путем умножения месячной заработной платы на повышающий отраслевой коэффициент, установленный отраслевым соглашением. Необходимо учитывать планируемое увеличение производства и количество работников с учетом увеличения производства или введения новых производственных объектов.

Расходы на обязательное страхование работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей. С целью обеспечения защиты имущественных интересов работников, жизни и здоровью которых причинен вред при исполнении ими трудовых (служебных) обязанностей осуществляется обязательное страхование работника от несчастных случаев, которое регулируется статьей 122 Трудового кодекса Республики Казахстан, главой 47 Гражданского кодекса

---

¹⁵³ ПП РК от 31 декабря 2015 года № 1193 «О системе оплаты труда гражданских служащих, работников организаций, содержащихся за счет государственного бюджета, работников казенных предприятий»

¹⁵⁴ Закон Республики Казахстан от 27 июня 2014 года № 212-V «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам деятельности профессиональных союзов и регулирования трудовых отношений»

Республики Казахстан¹⁵⁵ и Законом Республики Казахстан «Об обязательном страховании работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей»¹⁵⁶. Согласно подпункту 1) п. 2 статьи 8 Закона «Об обязательном страховании работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей» страхователь (работодатель) обязан заключить договор обязательного страхования работника от несчастных случаев со страховщиком (страховая компания). Страхованию подлежат все работники предприятия, в этой связи, работодатель формирует Список работников, подлежащих страхованию и выбирает страховщика для заключения договора обязательного страхования работника от несчастных случаев. Согласно Закону РК «Об обязательном страховании работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей», установлены страховые тарифы, дифференцированные по видам экономической деятельности в зависимости от класса профессионального риска, в количестве 22 классов. При определении страхователем (работодателем) годового фонда оплаты труда, содержащего затраты на страхование, принимается ежемесячный доход каждого работника не более десятикратного минимального размера заработной платы, установленного законом о республиканском бюджете на соответствующий финансовый год, умноженный на двенадцать месяцев. Порядок отнесения видов экономической деятельности к классам профессионального риска определяется Правилами отнесения видов экономической деятельности к классам профессионального риска, утвержденными Постановлением Правительства РК от 30 июня 2005 года № 652. Если предприятие осуществляет несколько видов экономической деятельности, то оно подлежит отнесению к классу профессионального риска, соответствующему основному виду деятельности. Если

---

¹⁵⁵ Гражданский Кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 года № 268-ХIII

¹⁵⁶ Законом Республики Казахстан от 7 февраля 2005 года № 30 «Об обязательном страховании работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей»

несколько видов экономической деятельности равномерно распределены в общем объеме производства, то подлежит отнесению к тому виду экономической деятельности, которому соответствует более высокий класс профессионального риска. Страховой тариф по каждому классу профессионального риска устанавливается согласно п.3 ст. 17 ЗРК№30-III «Об обязательном страховании работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей» и варьируется от 0,12 до 2,96% от фонда оплаты труда. Тем самым, предприятие на основании отнесения вида экономической деятельности и категории персонала по классу профессионального риска заключает договор, страховая сумма по которому определяется в зависимости от размера фонда оплаты труда. Договор заключается сроком на 12 месяцев с даты вступления его в силу, действует в течение всего срока страхования и не прекращает своего действия по первому наступившему страховому случаю.

Расходы на консалтинговые услуги по безопасности и охране труда (услуги от сторонних организаций). Консалтинговые услуги позволяют решить организационные внутрифирменные потребности в обеспечении безопасного труда при помощи экспертных организаций, внешних специалистов посредством заключения договора на оказание услуг. К таким услугам относятся услуги по разработке и сертификации системы управления охраной труда (внедрение, создание, обеспечение функционирования СУОТ); разработке нормативно-правовых актов по охране труда (технической и нормативной документации, инструкций, приказов и т.д.); проведению инструктажей для работников предприятий и проверке их знаний; организации медицинских осмотров для работников предприятия; оформлении и учет соответствующих документов по охране труда; оценке профессиональных рисков; разработке корректирующих мер по снижению уровня профзаболеваний и травматизма на предприятии. Отметим, что согласно п.6 статьи 202 Трудового Кодекса Республики Казахстан субъекты малого предпринимательства могут организовывать меры по обеспечению безопасности и охраны труда на договорной основе с физическими или юридическими лицами.

Субъектами малого предпринимательства являются индивидуальные предприниматели без образования юридического лица и юридические лица, осуществляющие предпринимательство, со среднегодовой численностью работников не более ста человек и среднегодовым доходом не свыше трехсоттысячекратного месячного расчетного показателя¹⁵⁷.

При анализе правоприменительной практики по финансированию мер по охране труда в Республике Казахстан, проведенном в ходе научных исследований на отечественных предприятиях было установлено, что в основном все затраты на охрану труда зависят от численности работников, в том числе занятых во вредных и опасных условиях труда. Именно численность работников и численность работников, занятых во вредных или опасных условиях труда является доминирующим фактором, влияющим на бюджет по охране труда, его структуру, виды затрат и их объем. Несмотря на то, что отдельного нормативно-правового документа полностью или косвенно регулирующим планирование расходов на охрану труда в Казахстане нет, объемы финансирования отдельных мероприятий по вышеуказанным статьям расходов, производится с учетом требований законодательства РК, а также внутренних локальных актов, в том числе учетной политике предприятия.

Анализ правоприменительной практики на предприятиях крупного и малого предпринимательства в части финансирования мер по организации обучения и проверки знаний ответственных работников (в том числе руководителей и лиц, ответственных за обеспечение безопасности и охраны труда), показал, что данная норма в соответствии с Правилами и сроками проведения обучения, инструктирования и проверок знаний по вопросам безопасности и охраны труда работников, утвержденными Приказом Министра здравоохранения и социального развития РК от 25 декабря 2015 года № 1019, определяется

---

¹⁵⁷ Предпринимательский кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V ЗРК

периодичностью проведения, закрепленной не реже одного раза в три года. Обучение организовывается по работникам согласно списку, утвержденному актом работодателя в специализированных организациях, осуществляющих повышение квалификации кадров. Стоимость обучения варьируется от 5 тыс. тенге до 60 тыс.тенге на одного слушателя. Разброс цен продиктован тем, что услуги предоставляются учебными центрами, деятельность которых не является лицензируемой. Рынок обучения и проверки знаний по охране труда, который функционирует сейчас на территории всей страны, представлен более чем достаточным количеством обучающих организаций во всех регионах. Основными нормативными требованиями, предъявляемым к учебным центрам является наличие материально-технической базы, включающей учебный класс (собственный или арендуемый), оснащенный аудио-, видеотехникой; компьютеры для тестирования; наглядные пособия по различным темам обучения; учебно-методические материалы (периодические издания). Также с введением дистанционного обучения для организации учебного процесса необходимо наличие у учебного центра образовательного портала со страницами, содержащими учебно-методическую и организационно-административную информацию для обучающихся и учебного контента; мультимедийных классов с возможностью проведения обучения в «on-line» режиме (видеоконференции) через сеть интернет. Однако, зачастую обучающая организация, представляет субъект малого бизнеса, с небольшим штатом из временно привлекаемых преподавателей, предоставляющая образовательные услуги низкого качества, соответственно по заниженной цене. Стоимость обучения выше среднерыночного уровня предоставляется учебными центрами, в которых обучение (занятия, лекции, семинары) проводится с привлечением высококвалифицированных специалистов и соответствующей высокой оплатой труда, а также предоставлением раздаточного материала в бумажном и электронном виде.

Касательно организации обучения и проверки знаний работников предприятия по вопросам безопасности и охраны труда, то данная норма, чаще всего реализуется не реже одного раза в год собственными силами посредством

подразделений (департамента, службы, отдела) по охране труда. Подлежат такому виду обучения все работники, а также лица, принятые на работу, работники, имеющие перерыв в работе по данному виду работ, должности, профессии три и более лет, а при работе с повышенной опасностью более одного года. С учетом опасности условий труда, на малых предприятиях в специальных учебных центрах повысили профессиональную квалификацию работники профессий, относящихся к категории опасных, таких как грузчики или матировщики-вакуумщики, работающие на газовом или специальном оборудовании высокого давления, а также работающие с электрическим током высокого напряжения и др. Инструктаж (вводный, первичный на рабочем месте, повторный, внеплановый, целевой) в организации (предприятии) проводится службой безопасности и охраны труда или лицом, на которое приказом по организации возложены эти обязанности. Инструктаж по безопасности и охране труда проводят со всеми работниками предприятия в зависимости от вида инструктажа и его характера. Меры по обеспечению данной нормы финансируются за счет организации работы службы безопасности и охраны труда или лица, на которое приказом по организации возложены эти обязанности.

Анализ правоприменительной практики на предприятиях в части проведения периодического медицинского осмотра, пред сменных и после сменных медицинских осмотров показал, что данная норма характерна для предприятий, где имеются рабочие места с вредными или опасными условиями труда. Здесь основанием определения группы работников, подлежащих обязательным медицинским осмотрам, а также периодичности их проведения в соответствии с Приказом и.о. Министра здравоохранения Республики Казахстан от 15 октября 2020 года № ҚР ДСМ-131/2020. На основании данного нормативно-правового акта установлены целевые группы лиц, подлежащие обязательным медицинским осмотрам, также устанавливается объем лабораторных и функциональных исследований и периодичность осмотров. Исходя из специфики нормы, проведение периодического медицинского осмотра на исследуемых предприятиях осуществляется силами медицинского учреждения, обслуживающего

предприятие или территориальной медицинской организацией по месту прикрепления работника. Список лиц, подлежащих периодическому осмотру, составляются ответственными лицами по безопасности и охране труда с последующим утверждением руководителем предприятия и согласованием с территориальными подразделениями государственного органа в сфере санитарно-эпидемиологического благополучия населения. Результаты медицинских осмотров оформляются Заключительными актами по результатам проведенного медицинского осмотра работников с указанием лиц, не прошедших осмотр по причине признания их непригодными к работе по состоянию здоровья или имеющих медицинские противопоказания к труду.

Работники, занятые на тяжелых и опасных работах с вредными условиями труда, проходят обязательные предсменные (предрейсовые) и послесменные (послерейсовые) медицинские освидетельствования и осмотры. Для проведения предсменного и послесменного осмотров организация или медицинская организация выделяет специальное помещение, оборудованное системами отопления, водоснабжения, канализования, освещения, оборудованное медицинским оборудованием и инструментарием. Чаще всего, медосмотры организуются силами предприятия в созданных на территории предприятия пунктах здравоохранения (медпункт, здравпункт), оснащенных специальным медицинским оборудованием проводятся штатными медицинскими специалистами. Предсменный осмотр проводится перед началом рабочей смены (дежурства), послесменный осмотр проводится после рабочей смены (дежурства) при предъявлении маршрутного (путевого) листа, задания на выполнение наряда. Результаты

регистрируются в Журнале проведения предсменного освидетельствования. Периодические медицинские осмотры и обследования работников, занятых на тяжелых и опасных работах с вредными условиями труда, а также обязательные предсменные (предрейсовые) и послесменные (послерейсовые) медицинские освидетельствования и осмотры на исследуемых предприятиях осуществляются за счет средств работодателя. Расходы на содержание помещений и инвентаря здравпунктов, находящихся непосредственно на территории предприятия, относятся к прочим расходам, связанным с производством и реализацией. Стоимость услуг по проведению медицинских осмотров определяется на договорной основе сторон.

Среди проблем в реализации данной нормы, отметим, что зачастую на исследуемых предприятиях отсутствуют акты руководителя, определяющих перечни профессий, подлежащих предсменному (предрейсовому) и послесменному (послерейсовому) медицинскому освидетельствованию. В этой связи, имеется необходимость разработки критериев по обязательному проведению предсменного и послесменного медицинского освидетельствования с учетом вида выполняемой работы, профессии, должности.

Анализ правоприменительной практики на предприятиях в части проведения аттестации производственных объектов по условиям труда показал, что данная норма относится к регламентированной, периодически установленной не реже одного раза в 5 лет с

момента проведения последних измерений на рабочих местах. Аттестация производственных объектов по условиям труда проводится в соответствии с утверждаемым на предприятии Планом мероприятий по безопасности и охране труда специализированными организациями в сроки, установленными нормами действующего законодательства Республики Казахстан. При планировании бюджета на проведение аттестации предприятия с учетом специфики и характера деятельности, общего количества рабочих мест, подлежащих аттестации, и ценового предложения специализированной организации определяют необходимый объем финансирования. Чаще всего, аттестация производственных объектов проводится не в целом по предприятию, а частями по ее структурным подразделениям, при этом как показывает анализ первичных данных, при аттестации производственных объектов учитываются не все вредные и опасные производственные факторы.

Вместе с тем, анализ показал недостаточное регулирование порядка реализации обязанностей работодателя по таким вопросам, как обеспечение санитарно-бытового обслуживания, хранение, обслуживание и ремонт, обеззараживание СИЗ, оснащение кабинетов по охране труда и технике безопасности. Данный факт, в том числе при отсутствии методик расчета данных затрат, затрудняет эффективное планирование и, соответственно, своевременную качественную реализацию.

3. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР НОРМ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И ПРАКТИКИ ФОРМИРОВАНИЯ ЗАТРАТ НА ОХРАНУ ТРУДА

Международный обзор норм правового регулирования и практики формирования бюджета на охрану труда проведен в двух аспектах, во-первых, через призму особенностей, характерных стран ЕАЭС¹⁵⁸, во-вторых, в сравнительной характеристике со странами ОЭСР.

Опыт нормативного регулирования в странах ЕАЭС в финансировании охраны труда. Для всех государств-членов ЕАЭС сфера охраны труда и соответствующая государственная политика имеет одинаковые предпосылки к развитию и, как следствие сходные черты. Охрана труда базируется на нормативном регулировании, в основе которого Конституция и гарантируемое ей право каждого гражданина страны на безопасные условия труда. Во всех странах применяется установленное трудовое законодательство, в рамках которого развивается охрана труда. Отношения в области охраны труда регулируются законодательством об охране труда, а также международными договорами и международно-правовыми актами, составляющими право Евразийского экономического союза, включая технические регламенты Таможенного союза и Евразийского экономического союза, содержащие требования по охране труда. В реализацию норм трудового законодательства применяются нормативно-правовые акты, разъясняющие их порядок, правила, сроки проведения, компетенции сторон и т.д. Основные нормы по охране труда, регулируемые трудовым законодательством в странах ЕАЭС, касаются определения полномочий сторон трудового договора, обеспечению безопасности рабочих мест, контролю и мониторингу состояния производственной среды, расследованию и учету несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью и др.

---

¹⁵⁸ Евразийский экономический союз – международная организация региональной экономической интеграции, в состав которой входят Российская Федерация, Республика Беларусь, Кыргызская Республика, Армения и Республика Казахстан

В Республике Беларусь основополагающим документом по охране труда, в том числе его финансированию является Закон «Об охране труда»¹⁵⁹. Согласно статье 17 данного закона, устанавливающей обязанности работодателя по обеспечению охраны труда: «Работодатель должен выделять в необходимых объемах финансовых средств, оборудования и материалов для осуществления мероприятий по улучшению условий и охраны труда, предусмотренных коллективным договором, соглашениями, планами мероприятий по улучшению условий и охраны труда». Установлено, что финансирование мероприятий по улучшению условий и охраны труда осуществляется за счет средств работодателей, а также средств республиканского и местных бюджетов в рамках реализации республиканских, отраслевых и территориальных целевых программ, иных источников, не запрещенных законодательством. Работник не несет расходов по финансированию мероприятий по улучшению условий охраны труда. Также применяются подзаконные нормативные акты, например, постановление Совета Министров РБ от 14.06.2014 №575 устанавливает размеры доплат за работу с вредными и (или) опасными условиями труда.

В Российской Федерации финансирование мероприятий по улучшению условий и охраны труда работодателями регламентировано Трудовым кодексом и осуществляется за счет средств Федерального бюджета, бюджетов субъектов РФ, местных бюджетов, внебюджетных источников. Участие государства в финансировании мероприятий по охране труда заявлено в Федеральном законе «Об основах охраны труда в Российской Федерации» №181-ФЗ от 17 июля 1999 г., который является основополагающим документом по охране труда. Определение расходов на охрану труда за счет средств федерального бюджета или за счет средств бюджетов субъектов относится к полномочиям соответствующих органов государственной власти РФ и субъектов РФ в области охраны труда. Важным является развитие отраслевых соглашений, регулирующих вопросы охраны

---

¹⁵⁹ Закон Республики Беларусь от 23 июня 2008 г. N 356-З «Об охране труда», принятый Палатой представителей 14.05.2008, одобренный Советом РБ от 4.06.2008

труда. Причем отраслевые соглашения учитывают при формировании и утверждении бюджетов организаций на охрану труда ответственность сторон по финансовому обеспечению мер, указанных в соглашениях, а также в коллективных договорах и соглашениях организаций отрасли. Стоит отметить, что применяются Типовой перечень¹⁶⁰ ежегодно реализуемых работодателем мероприятий по улучшению условий и охраны труда и снижению уровней профессиональных рисков. Данный перечень содержит 32 вида мероприятий по охране труда, которые можно включить в бюджет по охране труда предприятия.

В Кыргызской Республике финансирование мероприятий по улучшению условий и охраны труда регулируется Законом «Об охране труда» от 1 августа 2003 года № 167. Требования охраны труда распространяются на предприятия любых видов деятельности, в том числе при проектировании, строительстве, реконструкции и эксплуатации объектов, конструировании машин, механизмов и другого оборудования, разработке технологических процессов, организации производства и труда. Отметим, что законом также предусмотрено участие государства в финансировании мероприятий по охране труда. Причем статьей 16 данного закона предусмотрено финансирование мероприятий по улучшению условий и охраны труда, которое осуществляется в рамках республиканских и территориальных целевых программ улучшения условий и охраны труда за счет средств республиканского бюджета, местных бюджетов, внебюджетных источников в порядке, предусмотренном законодательством КР и нормативными правовыми актами представительных органов местного самоуправления, а также добровольных взносов организаций и физических лиц. В организациях создаются фонды охраны труда в порядке, определяемом Правительством КР, работник не несет расходов на финансирование мероприятий по улучшению условий и охраны труда.

В Республике Армения требования по безопасности и охране труда носят межотраслевой характер и обязательны

---

¹⁶⁰ Типовой перечень ежегодно реализуемых работодателем мероприятий по улучшению условий и охраны труда и снижению уровней профессиональных рисков, утвержденный приказом Министерства здравоохранения и социального развития РФ от 1.03.2012 года № 181н

для исполнения физическими и юридическими лицами при осуществлении ими любого вида деятельности. Вопросы охраны труда регулируются в соответствии с требованиями Трудового кодекса РА от 9 ноября 2004 года. Однако, стоит отметить, что в РА в нормативном регулировании (глава 23 ТК РА) используется словосочетание «Безопасность и здоровье работников», понятие которого идентичное термину охрана труда, под которой понимается система сохранения жизни и здоровья работников в процессе трудовой деятельности, включающая в себя правовые, социально-экономические, организационно-технические, санитарно-гигиенические, лечебно-профилактические, реабилитационные и иные мероприятия.

Характерной особенностью охраны труда в странах ЕАЭС является компенсаторный механизм в регулировании труда занятых на работах с вредными и (или) опасными условиями труда, что обуславливает специфику финансирования предупредительных мер. К гарантиям, предоставляемым при работе во вредных и (или) опасных условиях труда относится дополнительный оплачиваемый отпуск; сокращенная продолжительность рабочего времени; повышенный размер оплаты труда; бесплатная выдача молока и лечебно-профилактического питания; профессиональная пенсия.

Предоставление данных гарантий и компенсаций работникам осуществляется на основании результатов оценки условий труда:

- в РФ с 2014 г. на основе специальной оценки условий труда в соответствии с требованиями Федерального закона «О специальной оценке условий труда» № 426-ФЗ от 28.12.2013 г.;

- в РБ по результатам аттестации рабочих мест труда в соответствии с требованиями Постановления Совета Министров РБ от 22.02.2008 №253 «Об аттестации рабочих мест по условиям труда»,

- в КР по результатам аттестации рабочих мест по условиям труда, которая предусмотрена Трудовым кодексом КР и Законом КР «Об охране труда», однако механизм ее проведения отсутствует.

В общем, в странах ЕАЭС применяются следующая общепринятая схема формирования бюджета на охрану

труда. Бюджет (смета) расходов на охрану труда формируется в конце года на следующий период и утверждается руководителем организации. При этом, приказ или распоряжение руководителя об осуществлении расходов на охрану труда содержит основные виды запланированных мероприятий по улучшению условий и охраны труда и снижению уровней профессиональных рисков, а также перечень лиц, ответственных за проведение мероприятий и сроки их проведения. Бюджет (смету), как правило, подготавливает специалист (инженер) по охране труда по согласованию с экономическим отделом. Общий фонд бюджета, дает возможность ее формирования, поэтому рекомендуется определить в коллективном договоре размер в процентном соотношении к производственным затратам. Например, в РФ общая сумма затрат на охрану труда устанавливается в размере 0,2 % от суммы затрат на производство. Необходимость формирования бюджета, позволяет обосновать расходы и установить четкий план мероприятий по охране труда на предприятии.

В современных условиях обеспечения охраны труда в странах ЕАЭС к бюджету на охрану труда, необходимо приложить план мероприятий по улучшению условий и охраны труда; список профессий и должностей которые имеют право на дополнительный отпуск, повышенный размер оплаты труда, сокращенную продолжительность рабочего времени, нормы бесплатной выдачи специальной одежды и других СИЗ, перечень профессий и должностей работников, имеющих право бесплатно получать молоко (или другие равноценные пищевые продукты) в связи с вредными условиями труда и т.д. Явным обоснованием включения мероприятий в расходы на очередной финансовый год является требования действующего законодательства.

Опыт нормативного регулирования в странах ОЭСР в финансировании охраны труда. Финансирование мер по обеспечению безопасного труда в разрезе стран-членов ОЭСР показал, что страны, вкладывающие финансовые средства в охрану труда, имеют наивысшую производительность труда и конкурентную экономику.

Меры по обеспечению безопасного труда в странах ЕС основаны на рамочной европейской Директиве 89/391/ЕЕС «О введении мер, содействующих улучшению

безопасности и гигиены труда работников». Краеугольным камнем европейского подхода к профессиональной безопасности и здоровью и стимулированию предупреждения профессиональных рисков является оценка риска. Согласно директиве принятие мер, необходимых для обеспечения безопасности и гигиены труда работников, является обязанностью работодателей, которые должны обеспечить профилактику рисков, обеспечить информирование и обучение персонала, выделяя для этого необходимые средства. Нормы данной директивы развиты в дополнительных «дочерних» директивах, охватывающих конкретные меры по охране труда. К ним относятся, Директива Совета 89/654/ЕЭС от 30 ноября 1989 г. об установлении минимальных требований к безопасности и гигиене рабочих мест (ОJ 1989 L 393/1). В соответствии с ней под рабочим местом понимается место, предназначенное для установки рабочего оборудования, которое находится на территории предприятия и (или) учреждения и к которому работник имеет доступ в процессе своей работы; Директива Совета 89/655/ЕЭС от 30 ноября 1989 г., содержащая минимальные требования безопасности и защиты здоровья работников по использованию рабочего оборудования работниками на производстве (ОJ 1989 L 393/13). В соответствии с ней работодатель должен производить выбор производственного оборудования с учетом особых условий труда и существующих для работников опасностей, в целях их исключения или сведения к минимуму. Там, где использование вредных и опасных для здоровья технологий, и производственного оборудования объективно необходимо, работодатель обязан свести к минимуму возможный риск; Директива Совета 89/656/ЕЭС от 30 ноября 1989 г. о минимальных требованиях безопасности и защиты здоровья, предъявляемых к используемым работниками СИЗ на рабочем месте (ОJ 1989 L 393/18). Согласно данной директиве под индивидуальными защитными приспособлениями понимаются все приспособления, включая любые дополнения или вспомогательные средства, которыми должен пользоваться или одевать работник в целях защиты от одной и более опасностей, которым он подвергается. Работодатель должен предоставлять индивидуальные защитные приспособления и в связи с этим нести любые

расходы; он должен обеспечить также, чтобы их использование стало хорошим рабочим порядком и условием гигиены труда. На работодателе лежит также обязанность по подготовке работников и организации демонстрации использования индивидуальных защитных приспособлений. Помимо указанных директив есть специальные отраслевые директивы, отражающие требования к обеспечению безопасного труда для конкретного вида деятельности или работы. В каждой из специальных директив четко описаны меры, которые являются обязательными для выполнения со стороны работодателя и соответственно должны быть профинансированы. Рамочная Директива и специальные директивы формируют минимальный уровень мер по охране труда, который должен быть отражен в национальном законодательстве стран ЕС.

Исследования Международного бюро труда показали, что в странах ОЭСР отличаются затраты на несчастные случаи от затрат на предотвращение несчастных случаев, т.е. на обеспечение безопасного труда. К таким затратам относятся работа персонала по администрированию и обеспечению соблюдения законодательства об охране труда, финансовые затраты на более безопасное оборудование. Также сюда включают возможные потери производительности, которые могут возникнуть из-за ограничений на методы работы, введенных по соображениям безопасности. Выделяется рациональная политика предотвращения несчастных случаев, под которой понимается политика, затраты которой с лихвой компенсируются сокращением затрат, связанных с реальными несчастными случаями, такими как снижение качества жизни людей и расходы на лечение и реабилитацию.

В странах-членах ОЭСР широко распространено мнение о том, что государственное регулирование играет важную роль в области охраны труда. Исторические факты подтверждают, что первой областью государственного вмешательства на рабочем месте были нормы защиты от несчастных случаев на работе. Данное государственное вмешательство было основано на убеждении, что преобладание частного рынка приведет к социально неприемлемым уровням профессиональных травм, болезней и смертей. Однако, современные экономические условия

диктуют новые взгляды на управление охраной труда и требуют замены государственного регулирования, основанного на разного уровня нормативах, регламентах, стандартах и т.д. экономическими стимулами. Например, предлагается ввести специальный налог на травмы, который предположительно окажется лучше, чем руководствоваться стандартами и инспекционными проверками.

Зачастую многие нормы в обеспечении охраны труда в странах ОЭСР являются общими для всех видов деятельности, видов работ, условий труда. Например, специальные медицинские профессиональные осмотры выделяют следующие категории: перед приемом на работу; для рабочих на опасных работах; при возвращении на работу после длительного отпуска по болезни; для оценки трудоспособности; после выхода на пенсию.

Особое место отводится профилактике, которая представляет собой наиболее важную отправную точку для всей деятельности в области охраны труда.

Экономический подход в охране труда, характерный для стран ОЭСР, предполагает использование системного метода, основанного на эффективности, которая выражается как соотношение затрат и выгод в денежном выражении. Все общие мировые подходы дают посыл, что хорошо спланированные и систематически выполняемые меры по охране труда обеспечивают экономическую отдачу, которая в 3-10 раз превышает денежные вложения.

Общемировые особенности разделяют затраты на связанные с охраной труда и не связанные с ней. Ценность программ определяется тем, насколько увеличиваются затраты, не связанные с охраной труда, как прямая реакция на расходы на охрану труда. Это есть рентабельность инвестиций в охрану труда.

По результатам международного исследования на тему «Расчет эффекта от профилактики для компаний: затраты и выгоды от инвестиций в охрану труда»¹⁶¹ было установлено, что инвестиции в охрану труда приносят определенные выгоды в микроэкономическом плане, при этом коэффициент отдачи от профилактики составляет 2,2. На практике это означает, что за каждый 1 евро на одного

---

¹⁶¹ Т.А. Фролова. Экономика предприятия: лекции. [Электронный ресурс]. – Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2011. – URL: <http://www.aup.ru/books/m217/>

сотрудника в год, инвестированный компаниями в предотвращение на рабочем месте, компании могут рассчитывать на потенциальную экономическую отдачу в размере 2,20 евро. Тем самым, результаты исследования подтверждают микроэкономические обоснования того, что компании должны инвестировать в профилактику.

По обзору европейских подходов в определении затрат на охрану труда отметим Доклад, подготовленный при поддержке Программы Европейского сообщества по вопросам занятости и социальной солидарности (2007-2013)¹⁶², под координацией Генерального директората по вопросам занятости, социальным вопросам и интеграции Европейской комиссии. В данном Докладе подчеркивается, что анализ затрат используется для того, чтобы оценить экономические последствия. Качественные и количественные данные составляют основу анализа затрат и выгод. Цель состоит в том, чтобы сравнить входные и выходные данные. На практике анализ затрат и выгод требует поэтапного подхода (рисунок 4).

Рисунок 4 - Пятиэтапный цикл совершенствования для оценки затрат на несчастные случаи на производстве и профилактические мероприятия

¹⁶² Nagata T, Mori K, Aratake Y, Ide H, Ishida H, Nobori J, Kojima R, Odagami K, Kato A, Tsutsumi A, Matsuda S. Development of cost estimation tools for total occupational safety and health activities and occupational health services: cost estimation from a corporate perspective. J Occup Health. 2014;56(3):215-24. doi: 10.1539/joh.13-0277-fs. Epub 2014 Apr 17. PMID: 24739371

В Докладе предложена методология, согласно которой анализ затрат и выгод проводится с целью определения профилактических мер, объема первоначальных инвестиций и ежегодных периодических расходов, который заносится в специально разработанную форму «СВА». В качестве мер используется комбинация технических, организационных мер, например, покупка нового оборудования, ограждения, ремни безопасности, инструкции, учебные ролики и т.п. Было установлено, что затраты на анализ составили – 400 евро, затраты на внедрение, закуп оборудования и обучение после анализа составили 7,150 евро.

В 2017 году средние расчетные расходы на охрану труда и технику безопасности (OHS) на одного работника в год среди 334 работодателей в Онтарио составили 1303 доллара США. Оценки расходов на охрану труда в три раза выше в секторах производства товаров (2417 долларов США) по сравнению с секторами услуг (847 долларов США). Доля сметных расходов, выделенных на каждое из пяти измерений охраны труда, была в целом одинаковой во всех секторах экономики: 58% на организационное управление и надзор, 22 % на обучение персонала по вопросам здоровья и безопасности, 14% на СИЗ и меньше 5% на профессиональные услуги.

Расходы работодателей на охрану здоровья и безопасность работников во многих секторах значительны. Точная информация о расходах работодателя и инвестициях в охрану труда может помочь заинтересованным сторонам понять прогресс, достигнутый за последние десятилетия в области защиты здоровья работников. Он также может предоставить работодателям отраслевые ориентиры и информировать государственную политику, направленную на влияние на инвестиции работодателей в охрану труда.

В работе¹⁶³ дана оценка общей стоимости охраны труда на примере строительных проектов в % (процентах) от стоимости проекта, соблюдение требований охраны труда варьируется от минимум 0,8 % до 1,7 % от стоимости

---

¹⁶³ Rohani, J. M., Johari, M. F., Wan Hamid, W. H., & Atan, H. (2015). Development of direct to indirect cost ratio of occupational accident for manufacturing industry. *Jurnal Teknologi*, 77(1), 127–132. [URL:https://doi.org/10.11113/jt.v77.4095](https://doi.org/10.11113/jt.v77.4095)

проекта. Наименьшие затраты на охрану труда и охрану здоровья в строительной отрасли отмечаются для дорожных проектов составляют 0,8%, для мостовых проектов 0,9%, для дренажных проектов 1,2% и наибольшие для строительства составляют 1,7 % от стоимости проекта. К затратам на охрану труда отнесли затраты по планированию деятельности по подготовке к охране труда, пропаганде и продвижению техники безопасности, рабочее защитное снаряжение, средства индивидуальной защиты, страхование и лицензирование, обучение персонала по охране труда, медицинские учреждения, знаки и затраты, связанные с контролем рисков.

В целях безопасности руководство предприятий должно подсчитать количество денежных средств, потраченных на предотвращение несчастных случаев, и сравнить их с суммой выгоды или экономии, полученной в результате такой деятельности.

Затраты на безопасность можно разделить на две категории: затраты на деятельность по обеспечению безопасности и затраты, не связанные с безопасностью. Разделение этих двух основных компонентов затрат помогает организациям отслеживать, как они меняются с течением времени, и помогает показать, как инвестиции в безопасность могут на самом деле снизить затраты, связанные с небезопасностью. Необходимо определить действия, обеспечивающие безопасность, и они могут быть простыми или обширными, в зависимости от желаемой степени детализации данных о затратах. Например, в некоторых организациях все обучение включено в деятельность по обеспечению безопасности; в других включено только обучение по вопросам безопасности.

Затраты, не связанные с безопасностью, - это затраты, возникающие из-за отсутствия безопасности, например, несчастных случаев, инцидентов и судебных исков. Их необходимо включить, чтобы получить полное представление о расходах, связанных с безопасностью. Диапазон собираемых данных снова меняется в зависимости от потребности, определяемой целью. Некоторые собирают только прямые затраты на несчастные случаи, в то время как другие также включают косвенные компоненты. В качестве примера последнего, незначительные аварии обычно имеют

косвенные затраты, такие как потеря производительности, отвлечение внимания руководства, расследование несчастных случаев, задержки и т.д., которые примерно в 4 раза превышают прямые затраты. Однако при серьезных авариях эти расходы могут в 10-15 раз превышать прямые затраты, особенно в случае судебного разбирательства.

Хотя они кажутся двумя разными категориями расходов, разделение между ними и тем, что в них собрано, может стать довольно размытым. Опять же, определение того, что входит, а что нет, и к какой категории оно принадлежит, зависит от заявленной цели. Часто включаемые меры безопасности включают: обучение, средства индивидуальной защиты и все расходы, связанные с отделом безопасности, такие как заработная плата, льготы, командировочные расходы и т.д. Некоторые организации также включают затраты на отдел управления рисками, расходы на страхование и другие эксплуатационные расходы. Эти компоненты затрат также могут быть разделены на отдельные категории, такие как «жесткие» и «мягкие» затраты, прямые и косвенные, признанные и непризнанные и т.д. Таким образом, уровень детализации может варьироваться от очень простого до очень сложного, в зависимости от вашей цели

По результатам аудита безопасности на 12 средних и малых предприятиях в Эстонии из 5 отраслей промышленности (металло- и деревообрабатывающая, пластиковая, швейная и полиграфическая), в ходе которого использовался модифицированный метод Diekemper & Spartz (D&S). Метод D&S охватывает 30 видов деятельности, разделенных на пять областей деятельности: организация и администрирование; управление производственной опасностью; противопожарный контроль и промышленная гигиена; контролирующее участие, мотивация и обучение; расследование происшествий, статистика и порядок отчетности. Экономически развитые предприятия уделяют много внимания вопросам безопасности. Для оценки экономической эффективности запланированных мер безопасности применяется метод, который учитывает стоимость, эффективность и неопределенность меры безопасности (метод Рёда). Эти три переменные объединяют рентабельность меры безопасности. Наиболее экономически

эффективными мерами в исследуемых отраслях были признаны: обеспечение рабочих защитной обувью в металлургической промышленности; анализ спектра шума в полиграфической промышленности; анализ химикатов в рабочих помещениях воздух (анализ рисков химикатов) в пластмассовой промышленности; анализ химикатов и медицинские осмотры рабочих деревообрабатывающей промышленности; повышение квалификации рабочих по предотвращению травм пальцев рук в швейной промышленности.

Охрана труда является законодательной обязанностью работодателей, которая выгодна работникам, но в равной степени является фактором успеха бизнеса. На основании результатов этого исследования и с учетом повышенного глобального внимания, уделяемого вопросам охраны труда, это послание заслуживает более активного продвижения на национальном и международном уровнях.

В менеджменте есть общая идея: то, что измеряется, становится управляемым. Это также относится к сбору данных в отношении затрат на безопасность. Как только начинается сбор данных, те, кто предоставляет данные, лучше осознают эти затраты и начинают управлять ими, сознательно или бессознательно. Это один из синергетических эффектов отслеживания затрат и то, как действие измеряется и сравнивается, становится основой для изменения поведения. Таким образом, простое измерение затрат приведет к снижению этих затрат. И это может стать самым большим коммерческим аргументом для применения методики определения затрат на охрану труда.

Элементы системы управления охраной труда и их финансовое обеспечение. Элементы системы управления охраной труда в странах ЕАЭС, ОЭСР и их финансовая характеристика представлены с учетом различий в форме реализации.

1. Оценка условий труда (аттестация рабочих мест, оценки профессиональных рисков) является обязательным условием проведения на предприятии независимо от его организационно-правовых форм собственности и вида деятельности. Оценка условий труда (профессиональных рисков) представляет собой систему анализа и оценки рабочих и учебных мест на соответствие

требованиям охраны труда. Результаты оценки условий труда используются для подготовки мероприятий, реализация которых исключает воздействие опасных и вредных факторов; необходимых оздоровительных мероприятий, а также подтверждается или отменяется право на предоставление компенсаций и льгот работникам, занятым на тяжелых работах с вредными и опасными условиями труда. Дадим краткую характеристику данной нормы, как первоочередной в системе управления охраной труда в разрезе стран:

- в РФ применяются одновременно процедуры оценки условий труда и профессиональных рисков. Специальная оценка условий труда¹⁶⁴ является дальнейшим продолжением и развитием аттестации рабочих мест по условиям труда и реализуется как норма ТК РФ с 1 января 2014 года. Результаты являются основанием предоставления гарантий, установления страховых тарифов, «декларирования» рабочих мест и т.п.

- в РБ работодатель обязан разрабатывать и внедрять процедуры, обеспечивающие идентификацию опасностей, оценку профессиональных рисков, подготовку и реализацию мероприятий по снижению профессиональных рисков, и проводить анализ их эффективности (статья 17). Также проводить аттестацию рабочих мест по условиям труда в целях комплексной оценки условий труда на конкретном рабочем месте для разработки и реализации плана мероприятий по улучшению условий труда, определения права работника на пенсию по возрасту за работу с особыми условиями труда, дополнительный отпуск за работу с вредными и (или) опасными условиями труда, сокращенную продолжительность рабочего времени за работу с вредными и (или) опасными условиями труда, оплату труда в повышенном размере путем установления доплат за работу с вредными и (или) опасными условиями труда, а также для определения обязанностей нанимателя по профессиональному пенсионному страхованию работников в соответствии с Законом Республики Беларусь от 5 января 2008 года «О профессиональном пенсионном страховании».

---

¹⁶⁴ Федеральный закон «О специальной оценке условий труда» (№ 426-ФЗ от 28.12.2013 года)

- в Южной Корее оценка риска регулируется при участии государства, является прерогативой и обязанностью работодателя. Правительство в лице экспертов Корейского агентства по безопасности и гигиене труда проверяет деятельность предприятия по оценке рисков. Результаты предприятий по проведению оценки рисков рабочих мест, проходят экспертизу на соответствие со стандартами для получения положительного заключения. В случае положительного признания предприятие освобождается от проверок безопасности и здоровья, получают скидку в размере 20% от своих страховых премий, также госсубсидии или займы для улучшения средств предотвращения несчастных случаев в течение трехлетнего срока действия положительной экспертизы.

- в Канаде оценка риска, определение вероятности его, которая может привести к травме, болезни, потенциальному ущербу идентифицируется на стадии проектирования предприятия. Для каждой опасности на рабочем месте определяется рейтинг риска, учитывая вероятность и тяжесть профессионального травматизма или болезни в результате их возможного наступления. В случае если оценка риска показывает, что существует необходимость эвакуации в случае возможной аварийной ситуации, то должна быть разработана документированная процедура, соблюдение которой является обязанностью работника, тем самым составляются Программы профилактики и по предотвращению рисков на рабочем месте, включая программу обучения сотрудников по вопросам охраны труда, и техники безопасности.

- Польша – одна из немногих стран, законодательно закрепившая оценку и управление профессиональными рисками. В соответствии с требованиями польского законодательства, оценка рисков является одним из основных обязательств работодателя. В польском трудовом законодательстве (Глава 10, статья 226 «Профилактическая охрана здоровья») говорится о том, что работодатель обязан оценить и задокументировать профессиональные риски, связанные с выполняемой работой, предпринять необходимые меры, направленные на снижение рисков, информировать работников о рисках, связанных с выполняемой ими работой, а также о мерах,

предпринимаемых в целях снижения данных рисков. Критерии, применяемые в оценке профессиональных рисков, содержатся в различных правовых актах, например, в постановлении Министра труда и социальной политики Польши «О минимально допустимых концентрациях и интенсивности воздействия вредных факторов на здоровье работников в рабочей среде». Законодательно не устанавливается регламент (правила, процедуры) оценки профессиональных рисков и не определяются детали, касающиеся формы документирования рисков. Поэтому после введения в законодательство обязательства проведения оценки рисков был предпринят ряд мер, направленных на поддержку практического применения оценки рисков в компаниях, в основном в рамках стратегической программы «Охрана труда и здоровья человека в рабочей среде», начатой по инициативе Правительства Польши в 1995 году.

Разработанные в Польше стандарты предназначены для добровольного исполнения. Стандарт PN-N18002 «Системы управления сферой здоровья и безопасности работников. Общее руководство по оценке профессиональных рисков» содержит положения по оценке профессиональных рисков в организациях. Данный стандарт лежит в основе концепций других стандартов, в частности PN-IEC 300-3-9, BS 8800 и PN-EN 1050. Стандарт разъясняет цели оценки профессиональных рисков, вопросы организации оценки рисков в компании, включая субъекты оценивания профессиональных рисков и то, как правильно оценивать риски. В стандарте приводятся также примеры того, как производить оценку рисков, возникающих в связи с подверженностью работников воздействию химических веществ и шуму. Стандарт формирует основу для оценки рисков в польских компаниях.

2. Обучение, переобучение и повышение квалификации руководителей и лиц, ответственных за обеспечение безопасности и охраны труда, проверка знаний, инструктирование работников по вопросам охраны труда является ключевым мероприятием базового характера, от которого зависит обеспечение безопасного труда. Дадим краткую характеристику данной нормы, как

основной и фундаментальной в системе управления охраной труда в разрезе стран:

- в КР норма по обязанности работодателя в обеспечении обучения, инструктажа и проверки знаний работников установлена в соответствии со статьей 211 Трудового кодекса КР. В реализацию данной нормы утверждено Положение об обучении и проверке знаний работающих по охране труда¹⁶⁵. Положение обязательно для исполнения органами исполнительной власти, органами местного самоуправления, работодателями организаций независимо от их организационно-правовых форм и форм собственности, работодателями – физическими лицами, а также работниками, заключившими трудовой договор с работодателем. Работодатель обязан обеспечить проведение с работающими всех видов инструктажей: вводный, первичный, повторный, внеплановый, целевой. Работодатель обязан за счет предприятия организовать в течение месяца после приема на работу обучение безопасным методам и приемам выполнения работ всех поступающих на работу лиц, а также лиц, переводимых на другую работу. Порядок, форма, периодичность и продолжительность обучения по охране труда и проверки знаний требованиям охраны труда работников рабочих профессий устанавливаются работодателем в соответствии с нормативными правовыми актами, регулирующими безопасность конкретных видов работ. Работодатель организует проведение периодического, не реже одного раза в году, обучение работников рабочих профессий оказанию первой помощи пострадавшим.

- в РБ работодатель обязан осуществлять подготовку, переподготовку, стажировку, инструктаж, повышение квалификации и проверку знаний работников по вопросам охраны труда¹⁶⁶. Установлен порядок подготовки (обучения), переподготовки, стажировки, инструктажа, повышения квалификации и проверки знаний работников по вопросам охраны труда¹⁶⁷. Работающие, при совмещении нескольких

---

¹⁶⁵ Постановление Правительства КР от 5 апреля 2004 года № 225 «Положение о порядке обучения охране труда и проверки знаний требованиям охраны труда работников организаций»

¹⁶⁶ Закон Республики Беларусь «Об охране труда» №356-3 от 23.06.2008

¹⁶⁷ Инструкция о порядке подготовки (обучения), переподготовки, стажировки, инструктажа, повышения квалификации и проверки знаний

профессий (должностей), проходят обучение, инструктаж и проверку знаний по вопросам охраны труда по основной и совмещаемым профессиям (должностям), а при замене временно отсутствующих работников – дополнительно проходят обучение и проверку знаний по вопросам охраны труда в объеме требований по замещаемым должностям (профессиям). Рабочие, занятые на работах с повышенной опасностью, а также на объектах, поднадзорных уполномоченным органам надзора, проходят периодическую проверку знаний по вопросам охраны труда в сроки, установленные соответствующими нормативными правовыми актами, но не реже одного раза в год. Руководители и специалисты проходят обучение и проверку знаний по вопросам охраны труда в соответствующих комиссиях по вопросам охраны труда не реже одного раза в три года. По характеру и времени проведения инструктаж по охране труда подразделяют на: вводный; первичный на рабочем месте; повторный; внеплановый; целевой.

- в Германии, учебные заведения, которые проводят курсы, проходят обязательное лицензирование. Обучение проводится с учетом специализации для профессионального врача по охране труда – курс состоит из 3 частей (А, В, С), а для специалиста по охране труда - курс из 3-х уровней, также предусмотрена специальная профессиональная подготовка для работодателей, профсоюзных делегатов.

- в США предусмотрено 3 вида обучения: 1) образовательные программы в ВУЗах; 2) тренинговые программы и консультации в образовательных учреждениях; 3) грантовые государственные программы через национальный институт охраны труда - NIOSH. Отметим, ключевую роль играет NIOSH в координации образования. Институт финансирует программы образования для профессионалов в области техники безопасности и гигиены труда на производстве через свои образовательные филиалы. Также им распределяются гранты на обучение в университетах. В целом, по всей стране, Институт координирует более 50% выпуска специалистов, и практически полностью определяет политику по повышению квалификации.

- в Южной Корее предусмотрено на государственном уровне обучение по оценке рисков в целях содействия и для лучшего понимания их работодателей и лиц, отвечающих за оценку рисков на рабочих местах. Обучение проводится бесплатно Корейским агентством по безопасности и гигиене труда (KOSHA) с 2-х часовой продолжительностью для работодателей, 8-часовое для предприятий сервисного обслуживания, 16 часов для лиц, отвечающих за оценку риска на производственных и строительных предприятиях, продолжительность обучения.

- в Сингапуре в учебных центрах при Министерстве труда проводится обучение в виде мастер-классов или дистанционного формата по вопросам охраны труда. Программа включает учебные занятия по всем темам и дисциплинам, относящимся к безопасности и гигиене труда, а также по развитию организационных, управленческих и межличностных навыков.

- в Канаде Совет по безопасности проводит онлайн – обучение по программам управления рисками для работников, чья работа связана с управлением рисками и реализацией стратегий по снижению риска, включающая три курса: 1) CRM 54 Принципы и практика управления рисками; 2) CRM 55 Оценка и устранение рисков; 3) Финансирование рисков. На предприятиях работодатели Канады также проводят для своих сотрудников курсы, обучения, программы, тренинги по безопасности труда с целью минимизации смертельных случаев и травм.

- в Финляндии обучение на уровне государства в области охраны труда ведет Финский институт охраны здоровья на производстве. Учебные курсы повышения квалификации бывают краткосрочные и долгосрочные. По закону Финляндии получение Карты безопасности труда возможно после прохождения соответствующего обучения по безопасности труда (työturvallisuuskortti) и регистрации в Центре безопасности труда Финляндии. Непосредственно на предприятиях повышение квалификации специалистов по охране труда, которое проходит не реже чем один раз в три года, полностью осуществляется за счет средств работодателей.

- в Великобритании введен Регистр консультантов в области безопасности и промышленной гигиены для

оказания помощи работодателям по обучению безопасности и гигиене труда, навыкам, необходимым для эффективного управления безопасностью и здоровьем на предприятиях.

- во Франции работодатели вносят вклад в финансирование профессионального обучения за счет единовременного обязательного взноса, составляющего 0,55% от месячной заработной платы для предприятий с числом сотрудников менее 10 человек с повышением до 1% от общей месячной заработной платы для компаний с 10 и более сотрудниками, которым разрешается уменьшить свой взнос до 0,8%.

- в Польше специалисты по безопасности и гигиене труда должны отвечать соответствующим требованиям к образованию и профессиональному опыту и могут быть приняты на работу, в зависимости от образования (профессиональное училище или университет) и опыта работы, в качестве инспекторов, старших инспекторов, специалистов, старших и главных специалистов по охране труда и технике безопасности. Обучение в области безопасности и гигиены труда является частью образовательной системы в Польше и может предоставляться профессиональными колледжами и университетами, как частными, так и государственными. Первое периодическое обучение инспекторов и специалистов по охране труда должно проводиться в течение первых 12 месяцев после приема на работу в качестве специалиста по охране труда. Дальнейшее периодическое обучение должно проходить в течение следующих 5 лет. Цель тренингов - обеспечить получение специалистами по охране труда новейших знаний и адекватную поддержку в решении проблем, связанных с охраной труда. В объем обучения входят: требования законодательства в области охраны труда, выявление и анализ профессиональных рисков и методы создания безопасных и здоровых условий труда.

- в Японии обучение по охране труда включает в себя: обучение во время работ, на рабочем месте, при котором начальники и более опытные работники во время работы показывают, как надо работать; обучение вне работы на фирме и вне ее, самообразование. При этом организуются краткосрочные курсы обучения вне работы для разных категорий работников, дифференцированные по должностям

и квалификации, по темам, необходимым для профессионального роста. Внутрифирменное обучение рассчитано, главным образом, на руководящий персонал уровня начальников секторов, а также на средний руководящий персонал, новых работников, начальников отделов, ведущий технический персонал и т.п.

3. Обязательное страхование работников от несчастных случаев на производстве является основным экономическим инструментом стимулирования к проведению мер по улучшению условий труда на предприятии и представляет неотъемлемую часть системы управления охраной труда. Дадим краткую характеристику данной превентивной и риск ориентированной экономической нормы в системе управления охраной труда в разрезе стран:

- в РФ обязательное социальное страхование от несчастных случаев на производстве осуществляется в рамках единого Фонда социального страхования (далее - ФСС). Все виды экономической деятельности дифференцируются по группам в зависимости от класса профессионального риска. (32 класса). Страховые выплаты пострадавшему работнику не зависят от финансового положения предприятия, так как осуществляются ФСС. Превентивная особенность заключается в том, что за счет средств ФСС могут быть частично оплачены предупредительные меры по сокращению производственного травматизма и профессиональных заболеваний. Ежегодно утверждается перечень предупредительных мер, подлежащих частичному финансированию за счет средств ФСС в размере не более 20 % страховых взносов перечисленных организацией за предыдущий год за вычетом расходов ФСС на обеспечение по страхованию несчастных случаев и профессиональных заболеваний¹⁶⁸. Для стимулирования работодателей действует методика расчета скидок и надбавок к страховым тарифам¹⁶⁹ в размере не более 40 % от установленного страхового тарифа по итогам

---

¹⁶⁸ Федеральный закон «Об обязательном социальном страховании от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний» (от 24 июля 1998года №125-ФЗ).

¹⁶⁹ Приказ Министерства труда и социальной защиты РФ от 01.08.2012 №39-н «Об утверждении Методики расчета скидок и надбавок к страховым тарифам на обязательное социальное страхование от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний»

деятельности страхователя за три предшествующих года, исходя из состояния охраны труда, сведений о результатах аттестации рабочих мест по условиям труда и сведений о проведенных обязательных предварительных и периодических медицинских осмотрах.

- в РБ страхование ответственности работодателя за повреждение здоровья работника введено¹⁷⁰, регламентируется специальным законодательством¹⁷¹ и возложено на Белорусское республиканское унитарное страховое предприятие «Белгосстрах». С 1 января 2010 г. установлен единый страховой тариф для: страхователей – бюджетных организаций - 0,1%; иных страхователей - 0,6%, также предусмотрена льгота по уплате страхового взноса по обязательному страхованию от несчастных случаев на производстве в размере 50% от страхового тарифа для следующих категорий страхователей: общественных объединений инвалидов и пенсионеров, детских деревень (городков); организаций, в которых работает не менее 50 % инвалидов и пенсионеров от среднесписочной численности работников и имущество которых полностью принадлежит общественным объединениям инвалидов и пенсионеров на праве собственности. Действует системы скидок и надбавок к страховому тарифу.

- в КР с 12 февраля 2009 года системой обязательного страхования охватывается ответственность работодателя за причинение вреда жизни и здоровью работника при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей¹⁷². Договор обязательного страхования должны заключать работодатели, со среднесписочной численностью работников до 50 человек - с 1 января 2013 года. Все виды экономической деятельности дифференцируются по группам

---

¹⁷⁰ Декрет Президента РБ от 30 июля 2003 г. № 18 «Об обязательном страховании от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний»

¹⁷¹ Указ Президента РБ от 25 августа 2006 г. № 530 «О страховой деятельности» (глава 16 «Порядок и условия осуществления обязательного страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний»).

¹⁷² Закон КР «Об обязательном страховании гражданской ответственности работодателя за причинение вреда жизни и здоровью работника при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей» от 05.08.08 г. № 194

в зависимости от класса профессионального риска. (14 классов).

Следующие нормы правового регулирования конкретизируют меры направленные на охрану труда отдельной категории работников, занятых на работе с вредными и (или) опасными условиями труда.

4. Обеспечение средствами индивидуальной защиты (СИЗ), смывающими и обезвреживающими веществами является наиболее нормативно регламентированной нормой и одной из общепринятых расходов на охрану труда в системе управления охраной труда. Дадим ее краткую характеристику в разрезе стран:

- в РФ работодатель обязан в соответствии с установленными нормами обеспечивать своевременную выдачу специальной одежды, специальной обуви и других СИЗ, а также их хранение, стирку, сушку, ремонт и замену за счет своих средств¹⁷³. СИЗ должны соответствовать государственным нормативным требованиям охраны труда и иметь декларацию о соответствии и (или) сертификат соответствия (ст. 215), согласно технического регламента Таможенного союза¹⁷⁴. Наряду с этим работодатель при планировании финансирования на мероприятия по охране труда учитывает расходы на хранение, стирку, сушку, ремонт и замену специальной одежды, специальной обуви и других средств защиты¹⁷⁵. Приобретение смывающих и (или) обезвреживающих средств осуществляется за счет средств работодателя, в связи с чем планирование затрат работодатель осуществляет с учетом предусмотренных норм и количества работающих во вредных производственных условиях. Выдача работникам жидких смывающих и (или) обезвреживающих средств, расфасованных в упаковки емкостью более 250 мл, может осуществляться посредством применения дозирующих систем, которые размещаются в санитарно-бытовых помещениях. Пополнение или замена емкостей, содержащих смывающие и (или) обезвреживающие средства, осуществляется по мере

---

¹⁷³ Трудовой кодекс Российской Федерации от 30.12.2001 г. № 197-ФЗ. (с изм. и доп., вступ.в силу с 01.05.2021)

¹⁷⁴ Технический регламент Таможенного союза «О безопасности средств индивидуальной защиты» (ТР ТС 019/2011)

¹⁷⁵ Приказ Минздравсоцразвития № 997н от 09.12.2014 г. Типовые нормы выдачи СИЗ

расходования указанных средств. Работодатель вправе с учетом мнения выборного органа первичной профсоюзной организации или иного представительного органа работников и своего финансово-экономического положения устанавливать нормы бесплатной выдачи работникам смывающих и (или) обезвреживающих средств, улучшающие по сравнению с Типовыми нормами защиту работников от имеющихся на рабочих местах вредных и (или) опасных производственных факторов, особых температурных условий, а также загрязнений.

- в РБ работодатель обязан выдать работникам, занятым на производстве с вредными и (или) опасными условиями труда, а также на работах, связанных с загрязнением или выполняемых в неблагоприятных температурных условиях, специальной одежды, специальной обуви и других необходимых СИЗ, смывающих и обезвреживающих средств в соответствии с установленными нормами (пп. 5 ст.226 Трудового кодекса РБ), также он должен организовать хранение, стирку, чистку, ремонт, дезинфекцию, обезвреживание СИЗ. При этом, работодатель может предусмотреть по коллективному договору, трудовому договору выдачу работникам средств индивидуальной защиты сверх установленных норм за счет собственных средств.

- в КР согласно статьи 211 ТК КР работодатель обязан обеспечить применение средств индивидуальной и коллективной защиты работников. Приобретение, хранение, стирка, чистка, ремонт, дезинфекция и обезвреживание СИЗ и гигиены работников также осуществляется за счет работодателя. Работодатель обязан организовать соответствующие службы и учреждения здравоохранения (здравпункт, медсанчасть и другие) в порядке, определяемом законодательством¹⁷⁶. Расходы на приобретение мыла или других моющих и очищающих средств относятся на себестоимость продукции или материалов, а бюджетные

---

¹⁷⁶ Приказ Мининстерства труда и социальной защиты КР от 26.01.2007 г. №4 «Об утверждении Правил по организации санитарно-бытового и медицинского обслуживания работников».

организации предусматривают эти расходы в статье бюджета¹⁷⁷.

В странах Евросоюза принят Регламент Европейского парламента и Совета Европейского Союза 2016/425 от 09.03.2016 «О средствах индивидуальной защиты», который распространяется на все виды СИЗ, за исключением тех, которые регулируются другими правилами (например, СИЗ на морских судах и т.д.) Регламент устанавливает основные требования безопасности, которым СИЗ должны соответствовать на момент их изготовления и выхода на рынок ЕЕС, а также требования к сертификации и маркировке знаком «СЕ» такой продукции. Работодатели в странах ЕС самостоятельно проводят оценку рисков, оценивают опасности для здоровья работников и определяют виды СИЗ и сроки их эксплуатации, учитывая при этом местные специфические условия (по климату, технологической оснащенности предприятия и т.д.). Приобретают их и хранят на складах либо пользуются консалтинговыми услугами.

5. Гарантии при работе с вредными и (или) опасными условиями труда (дополнительный отпуск за работу с вредными и (или) опасными условиями труда, сокращенную продолжительность рабочего времени за работу с вредными и (или) опасными условиями труда, оплату труда в повышенном размере является важным элементом системы управления охраной труда в странах ЕАЭС, имеющим социальную значимость. Вместе с тем, данные нормы присутствуют в регулировании в странах ОЭСР, но не столь явно и жестко регламентировано.

- в РФ *дополнительный отпуск* (ч. 1 ст. 117 ТК РФ) предоставляется работникам, занятым на рабочих местах, отнесенных, по результатам специальной оценки труда (СОУТ), к вредным условиям труда 3.2, 3.3 или 3.4 степени, либо опасным условиям труда⁸². При этом, минимальная продолжительность ежегодного дополнительного оплачиваемого отпуска, составляет 7 календарных дней. Особенностью является возможность замены части дополнительного оплачиваемого отпуска, превышающей минимальную продолжительность денежной компенсацией.

---

¹⁷⁷ Положение о бесплатной выдаче работающим мыла, моющих и дезинфицирующих средств, утвержденных постановлением правительства КР от 25.06.1997 г. № 374.

Сокращенная продолжительность рабочего времени в РФ устанавливается только для тех работников, которые заняты на рабочих местах, отнесенных к вредным условиям труда 3.3 или 3.4 класса или опасным условиям труда, и составляет **36 часов в неделю**. При этом допускается возможность выплаты денежной компенсации при условиях, установленных отраслевыми (межотраслевыми) соглашениями, коллективными договорами⁸³. Максимально допустимая продолжительность ежедневной работы (смены), не может превышать 8 часов при 36-часовой рабочей неделе и 6 часов при 30-часовой рабочей неделе. *Повышенный размер оплаты труда* устанавливается на тяжелых работах и на работах с вредными условиями труда (согласно ст. 147 ТК РФ) от 4 до 12% к тарифной ставке (окладу), на работах с особо тяжелыми и работах с особо вредными условиями труда - от 16 до 24% тарифной ставки (оклада). Конкретная величина доплаты определяется работодателем по результатам оценки условий труда, с учетом мнения представительного органа работников, и утверждается локальным актом либо коллективным договором, трудовым договором.

- в РБ дополнительный отпуск дифференцирован и зависит от класса условий труда (ст.157 Трудового кодекса РБ; Постановление Совета Министров РБ от 19 января 2008 г. № 73 «О дополнительных отпусках за работу с вредными и (или) опасными условиями труда и особый характер работы»). Минимальная продолжительность – 4 календарных дня и соответствует класс условий труда 3.1, далее, класс условий труда 3.2 – 7 дней; класс условий труда 3.3 – 14 дней; класс условий труда 3.4 – 21 день; 4-й класс - опасные условия труда 28 дней. В зависимости от видов производств и работ, профессий и должностей и другие, перечень работ и продолжительность которых утверждены постановлением Совета Министров РБ от 19.01.2008 № 73 предоставляется также за особый характер работы: работникам, занятым на подземных горных работах в рудниках (шахтах), открытых горных работах, работах на поверхности рудников (шахт), транспортировке и рудоподготовке, обогащении полезных ископаемых и т.д. В РБ *сокращенная продолжительность рабочего времени* - не более 35 часов в неделю устанавливается работникам, профессии, должности которых

предусмотрены Списком¹⁷⁸. Общая продолжительность рабочего времени при включении в него времени доставки работников к месту работы под землю и обратно на ее поверхность не может превышать 37 часов 45 минут в неделю. *Повышенный размер оплаты труда* в РБ зависит от класса и степени вредности условий труда, установленных аттестацией, если не менее 80 % ежедневной продолжительности работы¹⁷⁹ (смены) предусматривается в доле от тарифной ставки первого разряда или фиксированной денежной величины, определенной нанимателем, за 1 час работы: класс условий труда 3.1 - в размере 0,1 %, класс условий труда 3.2 – 0,14 %; класс условий труда 3.3 – 0,2 %; класс условий труда 3.4 – 0,25 %, 4-й класс- опасные условия труда - 0,31%. Вместе с тем, работникам, которым в соответствии с актами законодательства установлена повышенная оплата труда за особый характер работ, доплата за работу в этих условиях по результатам аттестации не устанавливается.

- в КР дополнительный отпуск предоставляется по Перечню производств, работ, профессий и должностей, в том числе: на подземных горных работах и открытых горных работах, в разрезах и карьерах, в зонах радиоактивного заражения, на других работах, связанных с неустранимым неблагоприятным воздействием на здоровье человека вредных физических, химических, биологических и иных факторов. Однако ввиду отсутствия указанного Перечня, назначение гарантий и компенсаций, определяется коллективными договорами или локальными нормативными актами организации. В КР для работников, занятых на тяжелых физических работах, работах с вредными или опасными условиями труда устанавливается *сокращенная продолжительность рабочего времени* - не более 36 часов в неделю, но порядок и особенности предоставления законодательно не регламентированы. *Повышенный размер оплаты труда* в КР предоставляется по результатам аттестации рабочих мест, в процентном отношении к

---

¹⁷⁸ Постановление Министерства труда и социальной защиты РБ от 10.12.2007 г. № 170 "О сокращенной продолжительности рабочего времени за работу с вредными и (или) опасными условиями труда".

¹⁷⁹ Постановление Совета Министров РБ от 14.06.2014 № 575 «О некоторых вопросах предоставления компенсаций по условиям труда»

должностному окладу, в зависимости от степени вредности условий труда, но не менее 15 % на работах с тяжелыми и вредными условиями труда и не менее 30 % - на работах с особо вредными или опасными условиями труда не менее 50 % рабочего времени.

6. Предоставление профессиональной трудовой пенсии (льготные пенсии) работникам, имеющим установленный стаж работы во вредных условиях труда, осуществляется посредством обязательных профессиональных пенсионных взносов:

- в РФ с 1 января 2015 года определен порядок назначения *государственной досрочной трудовой пенсии (пенсионных льгот)*¹⁸⁰ по Спискам № 1 и № 2 производств, работ, профессий, должностей и показателей, дающих право на льготное пенсионное обеспечение¹⁸¹:

а) мужчинам по достижению 50 летнего возраста, проработавшим не менее 10 лет на подземных работах, на работах с вредными условиями труда и в горячих цехах со страховым стажем не менее 20 лет,

б) женщинам по достижению 45 летнего возраста, проработавшим не менее 7 лет 6 месяцев на подземных работах, на работах с вредными условиями труда и в горячих цехах, при условии наличия страхового стаж не менее 15 лет;

в) мужчинам по достижению возраста 55 лет и женщинам по достижению возраста 50 лет, если они проработали на работах с тяжелыми условиями труда соответственно не менее 12 лет 6 месяцев и 10 лет и имеют страховой стаж соответственно не менее 25 лет и 20 лет.

- в РБ аналогом профессиональной трудовой пенсии является введенное в 2008 году профессиональное пенсионное страхование (далее - ППС), которое охватывает лиц, занятых на работах¹⁸², предусмотренных Списками № 1

---

¹⁸⁰ Федеральный Закон РФ «О страховых пенсиях» от 28.12.2013 N 400-ФЗ.

¹⁸¹ Постановление Правительства РФ от 16 июля 2014 г. N 665 «О списках работ, производств, профессий, должностей, специальностей и учреждений (организаций), с учетом которых досрочно назначается страховая пенсия по старости, и правилах исчисления периодов работы (деятельности), дающей право на досрочное пенсионное обеспечение».

¹⁸² Перечень работ, профессий, должностей работников, утвержденных постановлением Совета Министров РБ от 9 октября 2008 года № 1490.

и 2¹⁸³, взносы варьируются в пределах от 1,5% до 4,8% в зависимости от категории работников¹⁸⁴.

- в КР за тяжелые работы и работы с вредными или опасными условиями труда работникам предоставляются досрочная пенсия по возрасту по Списку № 2 производств, работ, профессий, должностей и показателей¹⁸⁵.

Для стран ОЭСР активно применяются механизмы регулирования, построенные на профессиональной пенсионной системе (ППС), которой охвачено 90 и более процентов работников различных профессий, в том числе и работников, занятых в особых (вредных) условиях производства. Участие в программах профессионального пенсионного обеспечения носит либо добровольный, либо обязательный характер. Например, в Скандинавских странах, Нидерландах, Канаде взносы являются добровольными, а в Австралии, Франции и Швейцарии – обязательными, а в Великобритании и Германии – смешанными¹⁸⁶. Профессиональные пенсионные системы *Германии* основаны на страховании и представляют из себя форму материального обеспечения в старости. Формируются профессиональные пенсии за счет взносов работодателей или на солидарной основе с работниками. Обязательность формирования, как правило, предусматривается законодательством, а порядок – коллективными договорами. Сильные институты производственных отношений кажутся необходимым условием для адекватного пенсионного обеспечения. Страны, в которых исторически отсутствовали сильные системы производственных отношений (включая профсоюзы или коллективные договоренности) с большей вероятностью будут полагаться на добровольные подходы профессиональной пенсии.

---

¹⁸³ Постановление Совета Министров РБ от 25 мая 2005 года № 536 «О списках производств, работ, профессий, должностей и показателей, дающих право на пенсию по возрасту за работу с особыми условиями труда».

¹⁸⁴ Указ Президента РБ от 10.01.2009 №23 «О тарифных взносах на профессиональное пенсионное страхование».

¹⁸⁵ Закон КР от 21 июля 1997 года № 57 «О государственном пенсионном социальном страховании».

¹⁸⁶ Емельянова Т.В. Финансовое обеспечение пенсионных систем в странах Европейского Союза и в России//Финансы. – 2008 – №10

7. Проведение медицинских осмотров является одной из важнейших форм активной медицинской профилактики, которые позволяют на ранних стадиях диагностировать общие заболевания и своевременно выявлять начальные формы профессиональных заболеваний, предупреждая их развитие:

- в РФ в соответствии с требованиями ст. 212 Трудового кодекса РФ работодатель обязан организовывать проведение обязательных предварительных и периодических медицинских осмотров работников за счет собственных средств. Частота проведения периодических медицинских осмотров (обследований) определяется территориальными органами Федеральной службы по надзору в сфере защиты прав потребителей и благополучия человека совместно с работодателем исходя из конкретной санитарно-гигиенической и эпидемиологической ситуации, но периодические медицинские осмотры (обследования) должны проводиться не реже чем один раз в два года. Предварительные и периодические медицинские осмотры работников¹⁸⁷ проводятся лечебно-профилактическими учреждениями (организациями) с любой формой собственности, имеющими соответствующую лицензию и сертификат. Периодические медицинские осмотры проводятся на основании поименных списков, разработанных на основании контингентов работников, подлежащих периодическим и (или) предварительным осмотрам, с указанием вредных (опасных) производственных факторов, а также вида работы. Предварительные медицинские осмотры при поступлении на работу проводятся для определения соответствия состояния здоровья работника поручаемой ему работе. Периодические медицинские осмотры проводятся с целью динамического наблюдения за состоянием здоровья работников, своевременного выявления начальных форм профессиональных заболеваний, ранних признаков воздействия вредных и (или) опасных производственных

---

¹⁸⁷ Приказ Минздравсоцразвития РФ № 302н «Об утверждении перечней вредных и (или) опасных производственных факторов и работ, при выполнении которых проводятся обязательные предварительные и периодические медицинские осмотры, и Порядок проведения обязательных предварительных и периодических медицинских осмотров работников, занятых на тяжелых работах и на работах с вредными и (или) опасными условиями труда»

факторов на состояние здоровья работников, формирования групп риска; выявления общих заболеваний, являющихся медицинскими противопоказаниями для продолжения работы, связанной с воздействием вредных и (или) опасных производственных факторов; своевременного проведения профилактических и реабилитационных мероприятий, направленных на сохранение здоровья и восстановление трудоспособности работников.

- в РБ наниматель обязан организовать проведение обязательных медицинских осмотров (предварительные и периодические обязательные медицинские осмотры, а также внеочередные медицинские осмотры при ухудшении состояния здоровья) согласно ст. 17 Закона РБ «Об охране труда» от 23.06.2008 №356. Медицинские осмотры проводятся за счет собственных средств работодателя для предупреждения профессиональных заболеваний у занятых на работах с вредными и (или) опасными условиями труда или на работах, где есть необходимость в оценке состояния здоровья работающего на предмет его годности (негодности) к выполнению отдельных видов работ. Периодические медосмотры осуществляются 1 раз в год¹⁸⁸ или с учетом результатов комплексной гигиенической оценки условий труда работающих: 1 раз в год – в случае отнесения условий труда к вредным третьей или четвертой степени (классы 3.3, 3.4) или опасным (класс 4); 1 раз в 2 года – в случае отнесения условий труда к вредным первой или второй степени (классы 3.1, 3.2); 1 раз в 3 года – в случае допустимых условий труда (класс 2). Медосмотры проводятся государственными организациями здравоохранения, имеющими специальное разрешение (лицензию) на осуществление медицинской деятельности.

- в КР работодатель проводит обязательные предварительные, периодические и внеочередные медицинские осмотры работников согласно статье 211 ТК КР. Предварительные и периодические медицинские осмотры проводятся в государственных организациях здравоохранения. Оплата предварительных и периодических медицинских осмотров работников осуществляется за счет

---

¹⁸⁸ Постановление Министерства здравоохранения Республики Беларусь 28.04.2010 № 47 «Инструкция о порядке проведения обязательных медицинских осмотров работающих»

работодателя, также могут проводиться предварительные и периодические медицинские осмотры по расширенной программе на добровольной основе за счет средств работодателя. Частота проведения периодических медицинских осмотров¹⁸⁹ (обследований) определяется органами общественного здравоохранения совместно с работодателем, исходя из конкретной санитарно-гигиенической и эпидемиологической ситуации и места работы подлежащего контингента.

- в Германии медицинские осмотры являются частью наблюдения за состоянием здоровья рабочих. Осмотр проводится в зависимости от воздействия и индивидуальной ситуации сотрудника делится на медицинские осмотры перед приемом на работу; специальные медицинские осмотры рабочих на опасных работах; медицинские осмотры при возвращении на работу после длительного отпуска по болезни; медицинские осмотры для оценки трудоспособности; медицинские осмотры после выхода на пенсию с особо опасной работы, такой как асбестовая работа. Периодические медицинские осмотры обязательны для сотрудников, подвергающихся воздействию вредных веществ.

- в США имеются различные индустриальные медицинские программы, которые разнятся по содержанию и по структуре. Среди них есть программы, которые применяются только в промышленности. Некоторые программы предлагают рабочим только скрининг перед направлением на рабочее место, в то время как другие предусматривают общее медицинское освидетельствование, поддержку здоровья и другие специальные услуги. Общераспространенными услугами служб гигиены труда, является предварительное освидетельствование здоровья перед назначением на работу, также они оценивают производственные травмы или заболевания и проводят медицинское контрольное обследование.

- в Польше, медицинское обследование обязательно для вновь нанятых работников; работников, которые переводятся на другие рабочие места, а другие рабочие

---

¹⁸⁹ Постановление Правительства КР от 16.05.2011 года №225 «Перечень работ, при выполнении которых обязательны предварительные и периодические медицинские осмотры работников».

переводятся на рабочие места, где они подвергаются воздействию вредных агентов или тяжелых условий труда. Кроме того, работники должны проходить периодические медицинские осмотры. В случае нетрудоспособности продолжительностью более 30 дней, вызванной болезнью, работник должен пройти медицинский осмотр, чтобы установить его/ее трудоспособность на текущей работе. По возможности периодические медицинские осмотры и медицинские осмотры проводятся в рабочее время. Работодатель не имеет права допускать работника к работе, если у него нет действующей медицинской справки, подтверждающей отсутствие противопоказаний к работе в условиях труда, указанных в направлении на медицинское обследование. Медицинский осмотр, периодические медицинские осмотры проводятся по направлению работодателя.

- в *Японии* работники проходят медицинский осмотр один в раз в год за счет работодателя. На предприятии с численностью 50 и более рабочих, необходимо назначать врача-производственника, который должен быть лицом, которое отвечает требованиям, предусмотренным постановлением о знаниях медицины труда, пройдя 50-часовой курс обучения гигиене труда.

8. Выдача молока и лечебно-профилактического питания является превентивной мерой, нормы регулирования которой, были зафиксированы в 1918 году. Эффект данной нормы состоит в профилактике профессиональных заболеваний, в обеспечении калорийного состава потребляемой пищи, для выполнения тяжелых работ для лиц, работающих в условиях неблагоприятного воздействия производственной среды, например токсических химических веществ, а также физических факторов. Так или иначе, данная норма сохранилась почти во всех странах ЕАЭС, но отмечается тенденция ее замен денежной компенсацией:

- в РФ данная норма реализуется посредством норм и условий бесплатной выдачи работникам, занятым на работах с вредными условиями труда молока или других равноценных пищевых продуктов¹⁹⁰. Молоко работникам

---

190 Приказ Министерства здравоохранения и социального развития РФ от 16 февраля 2009 года № 45н и № 46н «Об утверждении норм и условий

выдается для профилактики воздействия конкретного неблагоприятного производственного фактора (вещества). Существует перечень таких веществ, утвержденный Правительством РФ. Норма бесплатной выдачи молока составляет 0.5 л за смену. Выдача молока проводится работникам только в дни фактической занятости на этом производстве. Вместо молока возможна выдача кисломолочных напитков (кефир, ацидофилин, йогурты с пониженным содержанием жира). На вредных производствах бесплатно выдают горячий завтрак, молоко или кисломолочные продукты, витамины. В настоящее время используется восемь рационов, в соответствии с основными группами производственных вредностей¹⁹¹. Категории работников должны быть подтверждены специальной оценкой условий труда.

- в РБ бесплатное обеспечение лечебно-профилактическим питанием работников осуществляется нанимателями в соответствии с Перечнем¹⁹² производств, работ, профессий и должностей, дающих право на бесплатное получение лечебно-профилактического питания, а также рационами лечебно-профилактического питания, выдаваемого бесплатно работникам, занятым на работах с вредными и (или) опасными условиями труда. Лечебно-профилактическим питанием обеспечиваются работники, фактически занятые не менее половины рабочего дня (смены). Категории работников должны быть подтверждены аттестацией рабочих мест.

- в КР на работах с вредными условиями труда работникам выдаются бесплатно по установленным нормам молоко или другие равноценные пищевые продукты. На работах с особо вредными условиями труда предоставляется бесплатно по установленным нормам лечебно-

---

бесплатной выдачи работникам, занятым на работах с вредными условиями труда молока или других равноценных пищевых продуктов».

¹⁹¹ Приказ Министерства здравоохранения и социального развития РФ от 16 февраля 2009 г. N 46н «Перечень производств, профессий и должностей, работа в которых дает право на бесплатное получение лечебно-профилактического питания в связи с особо вредными условиями труд».

¹⁹² Постановление Министерства труда и социальной защиты РБ и Министерства здравоохранения РБ от 19 марта 2002 г. № 34/12 «Об утверждении перечня вредных веществ, при работе с которыми в профилактических целях показано употребление молока или равноценных пищевых продуктов»

профилактическое питание. Нормы и правила выдачи молока и других равноценных пищевых продуктов, а также лечебно-профилактического питания устанавливаются в порядке, определяемом Правительством КР. По согласованию с лечебным учреждением или санитарно-эпидемиологической станцией натуральное молоко может быть заменено равноценным количеством кефира, простокваши, ацидофильного молока или мацони. Расходы на приобретение молока или других пищевых продуктов относятся на себестоимость продукции, а в бюджетных организациях – за счет ассигнований по бюджету.

В целом, международный опыт и зарубежная практика показывают, что развитая культура охраны труда, характерная для стран ОЭСР, уже в себе содержит важность обеспечения безопасного труда и его финансирование, априори, рассматривается как необходимость. Затраты на безопасный труд обеспечиваются в категории приоритетных. К сожалению, для стран ЕАЭС, потеря в связи с переходом от жесткой плановой экономики к открытой рыночной экономике, привела к тому, что вопросы охраны труда нивелированы и финансируются по остаточному принципу. Работодатель зачастую, не желает тратить денежные средства на приобретение более качественных СИЗ, обеспечение комфортными условиями санитарно-бытового обслуживания, обучение работников по более углубленной программе у высококвалифицированных специалистов и т.п.

Бюджетирование является технологией финансово-экономического управления предприятием, включающей планирование, контроль и анализ деятельности для достижения поставленных целей за счет высокой эффективности использования ресурсов. Применение экономического механизма в обеспечении безопасного труда является необходимой частью плановой работы предприятий, независимо от форм собственности, масштабов деятельности и видов выпускаемой продукции.

Охрана труда является законодательной обязанностью работодателей, которая выгодна работникам,

но в равной степени является фактором успеха бизнеса. На основании результатов этого исследования и с учетом повышенного глобального внимания, уделяемого вопросам охраны труда, это послание заслуживает более активного продвижения на национальном и международном уровнях.

Международный опыт показывает, что показатели безопасности улучшаются при более высоком уровне инвестиций в безопасность. Поэтому необходимо расширить нормы бюджетирования затрат на охрану труда, чтобы каждый работодатель мог определить объем необходимых инвестиций и осуществлять их на основе унифицированного подхода. Эффективность мер по безопасному труду повысится, если они будут определяться с учетом риска на рабочем месте.

Риск-ориентированный подход должен стать мерой обеспечения безопасного труда, его теоретическое обоснование и практическая реализация расширит возможности для трехстороннего сотрудничества в деятельности по охране труда, улучшению условий труда, сохранению трудоспособности.

По результатам анализа, отметим, что отдельного нормативно-правового документа полностью или косвенно регулирующего планирование расходов на охрану труда в изученных странах нет. Вместе с тем, отмечено значительное влияние нормативных актов (государственных стандартов) на процесс формирования затрат и определение их размера. Это обосновывается тем, что соблюдение установленных на государственном уровне требований является контролируемым, а сами меры наиболее дорогостоящими.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Финансирование затрат на обеспечение безопасности и охрану труда на производстве основывается на действующей системе финансового планирования или его современной форме – бюджете предприятия. Бюджетирование на предприятиях основывается на определённых принципах, позволяющих проводить обоснованные расчеты статей расходов, в том числе на охрану труда. Каждая сфера производственной деятельности характеризуется специфическим набором рисков производственного травматизма. В связи с чем при планировании затрат на охрану труда предлагается осуществлять на основе выделения бизнес-процессов (видов деятельности), так называемого процессно - ориентированного бюджетирования.

Традиционно, для определения объёма и структуры финансирования таких затрат в бюджете или осуществления бюджетирования применяются законодательной установленные нормы по соответствующим статьям, обеспечивающим формирование системы безопасности труда работающих.

Государство стимулирует инвестиции работодателей в охрану труда и технику безопасности тремя основными способами: установлением нормативных стандартов безопасности на рабочем месте, обязательным страховым покрытием и предоставлением информации, которая

поможет работодателям в принятии эффективных практик в области охраны здоровья и безопасности на рабочем месте.

Организация и планирование таких расходов в различных национальных экономических системах имеет свои особенности. В Российской Федерации законодательно установлен минимальный пороговый уровень расходов хозяйствующих субъектов на охрану труда. Затраты предприятий на мероприятия с целью защиты здоровья и жизни работников в процессе их трудовой деятельности в рамках установленных нормативов уменьшают базу для расчёта налога на прибыль. При этом существуют как на практике, так в теоретических разработках разнообразные классификации подобных затрат и способов их покрытия.

При формировании бюджета затрат на мероприятия по улучшению условий и охраны труда специалистами предлагаются различные формулы расчета. По каждой категории затрат применяются соответствующие формулы расчёта. Системность планирования расходов на охрану и безопасность труда достигается на основе применения методов моделирования. В частности, функционально-структурная модель (ФСМ) затрат на обеспечение безопасного труда, представляющая собой сбалансированную матричную форму с риск-ориентированным подходом, определяющая функцию и составную часть затрат на обеспечение безопасности и охраны труда. В названной модели использованы Трудовой кодекс РК и международные стандарты управления процессов OHSAS 18001, ISO 45001. Суть моделирования

состоит в интеграции обеспечения безопасности производственных функций и статей расходов на эти цели. Модель позволяет определить и спланировать необходимые мероприятия корректирующего характера вне зависимости от размерности предприятия и вида экономической деятельности, что делает ее универсальной.

Законодательством РК предусмотрен определённый перечень финансируемых работодателем обязательных мероприятий по обеспечению охраны и безопасности труда. Это даёт возможность относить подобные расходы на затраты предприятия. Однако нет утверждённых обоснованных методик расчёта таких расходов, что существенно затрудняет контроль за обоснованностью планирования и эффективностью подобных расходов. Помимо средств хозяйствующих субъектов в некоторых странах на обеспечение производственной безопасности применяется бюджетное финансирование и направляются внебюджетные средства, а также используются инструменты страхования. Что касается системы финансирования расходов по обеспечению безопасности в Казахстане, то в основном на эти цели привлекаются средства работодателей. Хотя на предприятиях, отвечающих национальным интересам, следовало бы использовать на эти цели бюджетные средства, так это имеет место в Республике Беларусь.

Для обеспечения адекватной страховой защиты на производстве необходима система риск-менеджмента, реализуемая на национальном уровне, предполагающая

внедрение национальных стандартов управления рисками. Систематизация необходимых мероприятий по охране и безопасности труда, определение нормативов затрат на эти цели, законодательное установление источников их финансирования, учитывающие интересы работников, работодателей и государства, а также отражение этих статей при бюджетировании будет максимально способствовать снижению риска травматизма на производстве.